

BK. 116

**ZAPOVEST KOMANDE PESADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ OD
13 AVGUSTA 1941. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA ČIŠĆE-
NJE ZONE KRIVOŠIJE—ORJEN¹**

223/Poverljivo
14-VIII-941

Poverljivo
(Dvostruki omot)

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ (48-ma)
„Napred po svaku cenu“
Odeljenje načelnika štaba
Operativni odsek i službe

Operativna zapovest br. 10

br. 3565/Op. prot.

V.P. 48/, 13. avgust 1941—XIX

Predmet: Čišćenje zone Krivošije—Orjen

Prilozi: 3

Karta: 1 :100.000 — serija J — Trebinje

KOMANDI 207. PEŠADIJSKOG PUKA
KOMANDI 208. PEŠADIJSKOG PUKA
KOMANDI II ALPINSKE GRUPE „VALE“
KOMANDI 48. ARTILJERIJSKOG PUKA
KOMANDI DIVIZIJSKE INŽENJERIJE
KOMANDI 164. LEGIJE CR. KOS.
KOMANDI XI BATALJONA FINANSIJSKE STRAŽE •
KOMANDI 5. CETE LAKIH TENKOVA
NAČELNIKU SANITETSKOG ODELJENJA
NAČELNIKU POVERENIŠTVA
NAČELNIKU VETERINARSKOG ODELJENJA izvod
KOMANDANTU KR. KARAB.

I na znanje:

EKSEL. GLAVNOM KOMANDANTU ORUZ. SNAGA ALBA-
NIJE (radi njegovog naređenja)
EKSELENCIJI KOMANDANTU XIV ARM. KORPUSA
KOMANDANTU DIVIZIJE „MEŠINA“
KOMANDANTU DIVIZIJE „KAČATORI DELE ALPI“
KOMANDANTU DIVIZIJE „MARKE“
KOMANDI VOJNOG POMORSKOG SEKTORA

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 53—54/3, k. 781.

I) — Prema vestima poslednji ustanici se kriju u zoni Kri-vošije — Orjen.²

Oni vode borbe na taj način što se prethodno koncentrišu, a gustina naseljenosti u zoni Pod Duge — Kruševice potvrđuje to saznanje. Da bi se došlo do njih treba im zaprečiti sve puteve kojima bi mogli da pobjegnu, što im ne bi bilo teško s obzirom na mnogobrojne brdske staze.

II) — Nameravam :

- a) — čvrstom odbranom da blokiram naseljenu zonu;
- b) — da nastupam prema ovoj koncentričnim kolonama sa ciljem raščišćavanja terena od ustanika; da ih sateram prema Orjenu i da sprečim da nam izmaknu jače grupe;
- c) — na primeran način da dejstvujem protiv njih i njihovih dobara.

III) — Na osnovu gornjega narađujem:

Da se obrazuju dve grupacije: jedna pod komandom pukovnika Pecana³ a druga pod komandom pukovnika Sifredija.⁴

Grupacija Pecana:

- a) — *Raspoložive snage*
 - 1 alpinski bat. i još jedna četa, uzeti iz II alpinske grupe „Vale“;
 - III/207. peš puk;
 - 1 četa lakih tenkova;
 - 1 vod mehaničara;
 - količinu minobacača od 81 i brdske artiljerije odrediće komandant grupacije.
- b) — *Zadatak*

Polazeći od raskrsnice Osječenica — Crkvice, treba da raščisti teren tako da potisne ustanike prema zoni raskrsnice Vučji zub (kota 1805) — Crljeni — Duboki do (kota 1583) i da ih spreči da se razbeže brdskim putevima koji vode iz te zone.

² U to vreme na tom terenu su se nalazili neki članovi MK KPJ Herceg-Novi s još nekoliko aktivista i pet tek formiranih gerilskih grupa, ukupne jačine oko 80 boraca (vidi „Grahovo u ustanku 1941“, VIG br. 1/1963).

³ Komandant II alpinske grupe „Vale“.

⁴ Pukovnik Dino Sifredi, komandant 48. art. puka divizije „Taro“.

- c) — *Itinereri za alpinske jedinice*
 — brdska staza Grabovica — kota 1291 — kota 1255 — kota 1867 i kota 1805;
 — Grahovo — kota 918 — kota 1425 i po mogućnosti zona Borov Do — raskrsnica južno od kote 1805;
 — Pod Han — kota 1077 — Borov Do — i po mogućnosti zona raskrsnica kota 1805.
- d) — *Itinereri za III/207. i čet u lakih tenkova*
 — Poljana — Malov Do — kota 1250;
 — kota 1250 — raskrsnica 1805;
 — raskrsnica kota 1250 — Crljeni;
 — drum Crkvice — Vrbanje;
 — kota 1080 — kota 158;
- e) — *Od raskrsnice kote 1805 i zone Crljeni*
 — drum Crkvice — raskrsnica Grab;
 — brdska staza kota 1777 — kota 1362 — k. 1005;
 — brdska staza Crljeni — kota 1189 — Mokri Do;
 — radi dovršenja čišćenja.

Pukovnik Pecana neka ima u vidu:

- za upotrebu oružja položaje koje zauzimaju trupe ppukovnika Sifredija;
- da kolone omoguće uzajamno davanje podrške.

Grupacija Sifredi:

- a) — *Raspoložive snage*
 — 1/207. peš. puka;
 — 11/208. peš. puka;
 — formirani bataljon (1 četa 164. bat. cr. koš. — 1 četa finansijske straže sa tri voda, sve pod komandom komandanta bataljona finansijske straže);
 — broj minobacača od 81 i brdske artiljerije određiće komandant grupacije.
- b) — *Zadatak*
 — formirati stalan raspored u zoni Dobri Do — Duge — Pod Duge — Kruševica — kota 1096 u cilju zaustavljanja i hvatanja ustanika koje bude potiskivao bataljon Pecana;
 — sprečiti ustanicima izlazak iz zone korišćenja brdskih staza koje vode iz nje.
- c) — *Pravac kretanja kojim će se kretati 1/207.*
 — Ubli — kota 1303;
 „ — Ubli — kota 1429;
 — Ubli — kota zona Duge.

- d) — *Pravac kojim će se kretati 11/208.*
 — raskrsnica Jablan Do (južno od Graba) — Vrbanje — Pod Drage;
 — kota 1007 — kota 1066.
- e) — *Pravac kojim će se kretati formirani bataljon*
 — Mandici — Kruševica — kota 1096.

Neka pukovnik Sifredi ima u vidu:

- pokrete pukovnika Pecana radi upotrebe oružja;
- da sve grupe moraju biti u stanju da pruže uzajamnu podršku. Po podne, na dan X—1⁵ trupe treba da zauzmu sledeći raspored:
- alpinci = zona Grabovica — Grahovo — Pod Han
- III/207. i tenkovi = Crkvice;
- formirani bataljon = Mandici;
- 11/208. = raskrsnica južno od Graba;
- 1/207. — Ubli.

Uveče dana X trupe će morati da dostignu zonu koja je na skici obeležena crvenom bojom (prilog 2).⁶

Na dan X + 1 treba da dostignu zonu obeleženu na pomenutoj skici plavom bojom i da pristupe čišćenju unutrašnje zone.

IV).— *Avijacija*

Tražiće se intervencija jednog aparata za vazdušno osmatranje u vreme od 8 do 10 časova i od 16 do 18 časova svakog dana sa sledećim zadacima:

- osmatranje;
- otkrivanje i označavanje mesta koja budu dostigle kolone u maršu;
- veza između komandi sektora i ove Komande.

Neka ostanu *stalno* istaknuti signalni položaji komandi sektora u blizini njihovih sedišta; signalni položaj i položaj za radio-vezu ove komande i u zoni Herceg-Novih.

V) — *Veze*

- mesto za prijem izveštaja u Mandićima;
- veza između komandi sektora i mesta za prijem izveštaja u Mandićima putem radio-aparata R2—3 sa dvostrukom linijom; telefonskim putem (pukovnik

⁵ Iz zapovesti komandanta Sifredija od 15. avgusta 1941. potčinjenim jedinicama za izvršenje te akcije vidi se da je za „dan X—1“ određen 17. avgust, „dan X“ — 18. a „X+1“ — 19. avgust (vidi Arhiv VII, reg. br. 58i/3, k. 781).

⁶ Redakcija ne raspolaže tom skicom.

Sifredi neka raspolaže telefonskom linijom između svog komandnog mesta i Mrcine) i putem motociklista;

— telefon i motociklisti za deo Mandici — Herceg-Novi.

VI) — *Komanda mesta*

— Sektor Pecana = Crkvice;

— Sektor Sifredi = između Vrbanje i raskrsnice Grab;

— Komanda divizije — Herceg-Novi od 6 časova dana X.

VII) — *Trupe koje treba ostaviti na mestu radi posedanja oblasti*

— Viluse—1 alpinska četa; Grahovo—1 alpinska četa; raskrsnica Osječanica 1 alpski vod;

— Pod Han 1 vod 207. peš. puka; Crkvice—1 četa 11/207. peš.; Ledenice — ostale trupe 11/207.

— Zelenika — 2 čete 164. bat. cr. koš.; Mandici — artiljerijski garnizon koji je rasporedio 48. art. puk.

VIII) — *Držanje trupa* — Odlučno i spretno u skladu sa odredbama sadržanim u okružnici 4545 od 5. tek. — od komande XIV arm. korpusa.⁷

IX) — *Službe* (vidi prilog br. 1).

X) — *Potvrditi prijem.*

KOMANDANT DIVIZIJSKI GENERAL
(G. Pedracoli)

Za tačnost prepisa

ppuk. nač. štaba

A. Bertorele [Bertorelle]

Bertorele

M.P.

⁷ Redakcija ne raspolaže tom okružnicom, kao -ni izveštajima potčinjenih jedinica o rezultatima te akcije. Međutim, naredbom od 29. avgusta 1941, komandant divizije „Taro“ pohvalio je jedinice za snalažljivost u savlađivanju teškoća (vidi Arhiv VII, reg. br. 86/3, k. 781). Prema pomenutom članku „Grahovo u ustanku 1941“, akcija se završila potpunim neuspehom. Kolone alpinaca su se kretale glavnim planinskim stazama i nisu uspele da zahvate gerilske grupe koje su se zatekle u međuprostorima. Prilikom pretresa seoskih domova italijanski vojnici su počinili niz zločina nad stanovništvom: streljali nedužne seljake, palili i pljačkali njihovu imovinu, a pri povlačenju u garnizone uzeli 10 talaca iz s. Gornjih i Donjih Krivošija (vidi VIG br. 1/1963).

Fh.

Prilog 1 dopisu 3565/op.
od 13. avgusta 1941/XX

Službe

1) • — *Sanitetska služba*

— 58. *sanitetsko odeljenje (Kotor) formirate:*

a) — *sa jedinicom sa tovarnom stokom:*

- jedan sabirni centar za ranjenike u Crkvice sa jednim sanitetskim oficirom, 30 bolničara, jednim ambulantnim kolima;
- jedan sabirni centar za ranjenike: u Pod Han sa jednim sanitetskim oficirom i 30 bolničara;

tO — *sa jedinicom sa zaprežnim vozilima:*

- jedan sabirni centar za ranjenike na raskrsnici puta Grab (kota 839) sa jednim sanitetskim oficirom, 30 bolničara, 1 ambulantnim kolima. Premeštaj pomorskim putem do Zelenike — zatim kamionima.

II *alpiska grupa formiraće:*

- jedan sabirni centar za ranjenike u Grabovici.

— 164. *legija cr. koš. formiraće:*

- jednu ambulantu u Mandićima.

— *Evakuisanje*

Za poljsku bolnicu 524 Risan i bolnicu Kr. mornarice — Meline ambulantnim kolima. Organizacija službe mora da bude završena dana **X — 1.**—

2) — *Služba snabdevanja hranom*

— *jedinice će poneti sobom:*

- 2 obroka rezervne hrane;
- 2 obroka dopunske hrane;
- 4 obroka zobi.

1/207. i 11/208 primiće sem toga na raskrsnici Grab hranu i furaž utrošenu prilikom premeštaja izvršenog u cilju dostizanja odgovarajućih polaznih baza za akciju; ovo radi dopune propisanog broja obroka.

• Hrana i furaž moraju biti na određenom mestu dana X — 1.— Za to će se pobrinuti načelnik odeljenja za snabdevanje hranom i to pomoću kamiona koje će dati 164. legija cr. koš.

3) — *Artiljerijska služba*

- lično naoružanje ljudstva na osnovu već izdatih naređenja;

308.

— municijska stanica: u Crkvice (staranjem 48. čete art. oruđa) i na raskrsnici puta Grab (kota 839) (staranjem 164. legije cr. koš.), svaka snabdevena 1/6 sledovanja za lično naoružanje i ručnim bombama za jedinice koje operišu u odnosnom sektoru.—
Dejstvo jedinica mora da počne u 20 časova dana X—1.—

4) — *Inženjerska služba*

Alat i eksploziv za miniranje u Crkvice. — Tamo će se nalaziti i dva kamioneta za eventualni brži transport pomenutog materijala na lice mesta.—

5) — *Transportna služba*

— 48. četa art. oruđa obezbediće za dan, X—1 tri kamiona L/39 za obrazovanje municijske stanice u Crkvice.
— 164. legija cr. koš. obezbediće za isti dan:
— 2 kamiona za transport jednog dela sanitetskog odeljenja iz Herceg-Novog do raskrsnice puta Grab (kota 839);
— 1 kamion za obrazovanje municijske stanice u istom mestu (dotur municije obezbediće ova Komanda, pomorskim putem do Herceg-Novog);
— 4 kamiona za transport hrane i furazi (o čemu prethodna tačka 2) od Zelenike do raskrsnice Grab.—

6) — *Služba snabdevanja vodom*

Komandanti grupacija dodeliće dejstvujućim trupama potrebne bačve za transport vode.

M.P.

Df-

Prilog br. 3 dopisu br.
3565/op. od 13. avgusta 1941/XIX

POZIVNI ZNACI ZA POLOŽAJE NA ZEMLJI
(Veza vazduh—zemlja)

— Komanda pešadijske divizije „Taro"	7048
— Komanda 1/207. peš.	7307
— Komanda III/207. peš.	7507
— Komanda 11/208. peš.	7408
— Komanda grupacije puk. Sifredi	7038
— Komanda grupacije puk. Pecana	7802

— Alpinski bataljon 7822
 — Komanda formiranog bataljona 7508

Konvencionalni znaci:

— Istaknite platna = crveni dim I
 — Razumeli = beo dim J aviona
 M.P.

BR. 117

**UPUTSTVO KOMANDE 2. ARMIJE OD 14. AVGUSTA 1941.
 POTČINJENIM KOMANDAMA O DRŽANJU ITALIJANSKIH
 TRUPA U SUKOBU IZMEĐU USTANIKA I USTAŠA I O ME-
 RAMA KOJE TREBA PREDUZETI¹**

Dvostruki omot

PERSONALNO POVERLJIVO

del.

KOMANDA 2. ARMIJE

v.P. 10, 14. avgusta 1941. XIX

Operativno odeljenje

Predati na ruke

B. prot. 7451

PRIMERAK ZA ARHIVU

14. avgusta 1941. XIX

PREDMET: Razna pitanja.—

EKSELENCIJI KOMANDANTU V ARMIJSKOG
 KORPUSA V.P. 41
 EKSELENCIJI KOMANDANTU VI A.K. V.P. 39
 EKSELENCIJI KOMANDANTU XI ARMIJSKOG
 KORPUSA V.P. 46
 EKSELENCIJI KOMANDANTU ARTILJERIJE
 2. ARMIJE V.P. 10
 KOMANDANTU BRZOG ARMIJSKOG KORPUSA V.P. 78
 KOMANDANTU INŽINJERIJE 2. ARMIJE V.P. 10
 INTENDANTURI 2. ARMIJE V.P. 10
 KOMANDANTU KR. KARABINIJERA 2. ARMIJE V.P. 10

— Treba imati na umu da su Srbi, u svoje vreme, vršili pritisak na Hrvate; sada se ovi svete, što sa svoje strane izaziva novu reakciju Srba. To su, međutim, stvari koje nas se

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 46/2, k. 79.

tiču samo posredno i stoga italijanske trupe treba da zadrže najstrožu neutralnost u delima, mislima i prosuđivanju.

U vezi s tim podvlačim da su neka dela (kao dozvoljavanje Srbima i Jevrejima da putuju vojnim transportima, ili, uopšte, činjenica da se tim ljudima pomaže da pređu granicu) veoma štetna po naš ugled, pri čemu treba zadržati potpunu neutralnost.

Potrebno je osujetiti inicijative te vrste i, ako je potrebno, dati spasonosni primer kažnjavanja.

Hrvatske i ustaške trupe, na svojoj teritoriji, moraju imati najpotpuniju slobodu kretanja, ali uvek u okviru sporazuma zaključenih za posebne prilike (tako: za vreme radova na opravci pruge Knin—Gračac bilo je ugovoreno da na pruži ostanu samo italijanske trupe;² za zaštitu železničkih pruga određeni su odseci povereni isključivo Hrvatima i odseci povereni isključivo našim jedinicama).

— Trupe koje nisu angažovane za službe moraju da se brinu za svoju obuku ili za radove za koje su određene.

Imao sam prilike da primetim izvesno popuštanje i jednog i drugog: na sreću ograničeno na mali broj sektora Armije.

Molim komandante pomenute u naslovu da svu svoju budnu pažnju obrate na to da delatnost, dobro usklađena sa odgovarajućim odmorom, nikad ne prestane.

Pored toga, skrećem pažnju na način kako se vrši stražarska služba, patrolna služba, itd. Mnoge činjenice, nažalost, dokazuju da u ovim službama počinje da se pojavljuje izvestan mirnodopski mentalitet koji nije u skladu sa trenutkom i sa situacijom. Potrebno je reagovati, jer živimo među neprijateljski raspoloženim ljudima koji koriste nebudnost.

Sve službe, bilo koje vrste (straže kod logora i skladišta municije, patrole, čišćenja, zaštita pruga, objekata itd.), moraju biti budne i u stanju da odmah otklone svaku nepravilnost.

² Prema sporazumu između komandanta divizije „Sasari“ (čije je sedište bilo u Kninu) i podmaršala Lakše, izaslanika Ministarstva domobranstva NDH, o sređivanju i reorganizaciji ustaško-domobranskih jedinica u Kninskoj krajini, ustaško-domobranske posade iz Knina, Livna i Gračaca obavezale su se da prilikom akcija protiv ustanika neće vršiti operacije na odseku između drumova i železničke pruge Lovinac—Gračac—Knin i reke Zrmanje, gde su italijanske trupe u to vreme vršile opravke na železničkoj pruži Knin—Gračac (vidi Arhiv VII, reg. br. 25/4, k. 540: izveštaj Kom'ande 6. armijskog korpusa od 5. avgusta 1941. Komandi 2. armije i guverneru Dalmacije).

Na ovom području, i Kr. karabinijeri treba da usavrše svoju službu, kako je ne bi zaključivali uobičajenom formulom „Vodi se istraga“, već hapšenjem, ako je potrebno i radikalno.

Potrebno je karabinijeru uliti osećanje superiornosti prilikom izvođenja njegove specijalne službe, osećanje koje proizlazi iz situacije da ume da je izvrši oprezno ali bez nesigurnosti. Zbog toga nikad ne sme dozvoliti da bude iznenađen.

Komandant Kr. karabinijera Armije neka putuje često, neka nadzirava akciju mobilisanih Kr. karabinijera, neka odlazi u naše nove provincije, gde komunizam uzima maha, neka stupa u kontakt sa prefekturama, vojnim komandama i kvesturama, tako će moći da mi referiše korisne stvari i to na osnovu svojih zaključaka.

GENERAL
Naznačeni komandant armije
V. Ambrozio s.r.

BR. 118

NAREĐENJE GENERALŠTABA KOPNE NE VOJSKE OD 15. AVGUSTA 1941. KOMANDI 2. ARMIJE O POSEDANJU DEMILITARIZOVANE ZONE U NDH¹

Šifrovani telegram

OD GENERALŠTABA KOPNE NE VOJSKE — OPERATIVNO
ODELJENJE

KOMANDI 2. ARMIJE

Br. 13089. Po naređenju Vrhovne komande neka se ta Armija pobrine da odmah zauzme čitav demilitarizovani pojas o kome se pregovaralo u Rimu 18. maja.² Okupaciju treba izvršiti sa trupama koje stoje na raspolaganju toj Armiji uz potrebno pojačanje snaga koje su sada raspoređene u zoni.³ Treba imati u

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 34/5—1, k. 72.

² Vidi dok. br. 20.

³ Okupacija demilitarizovane zone, kao i čitave NDH do demarkacione linije s Nemačkom, razmatrana je u Komandi 2. armije u toku juna i jula 1941. Krajem jula i početkom avgusta i komande 11. i 5. armijskog korpusa završile su svoje planove za ovu akciju (vidi Arhiv VII, reg. br. 12/1, k. 79; reg. br. 19/3, k. 77; reg. br. 45/2, k. 458; reg. br. 46/3, k. 72, reg. br. 1/2, k. 81).

vidu potrebu smenjivanja pešadijske divizije „Granatieri di Sardenja" kad za to dođe vreme.⁴ U vezi sa vestima o verovatnim skorašnjim pokretima u južnoj Hrvatskoj, potrebno je do maksimuma ubrzati okupaciju gore pomenutog pojasa. Izvestiti o sprovedenim merama i o novoosnovanim garnizonima.⁵

V.P. 10, 15. avgust 1941—XIX

Roata⁶, s.r.

KOMANDA 2. ARMIJE
OPERATIVNO ODELJENJE

Br. 7515 AR/2

Prispelo 15. avg. 1941—XIX

BR. 119

IZVEŠTAJ KOMANDE KARABINIJERA GUVERNATORATA DALMACIJE OD 16. AVGUSTA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O STRELJANJU KOMUNISTA, RAZBIJANJU PRIMORŠTENSKOG NOP ODREDA I MERAMA ZA ODRŽAVANJE REDA I BEZBEDNOSTI¹

Komanda Kr. karab. Guvernatorata Dalmacije

Podsetnik strogo na ličnost.

Zadar, 16. avgusta 1941—XIX

KR. GUVERNATORATU DALMACIJE — KABINET
Zadar

1.) — Juče 15. t.m. u 5 časova, na drumu Skradin—Bri-birske Mostine, jedna patrola 106. mitraljeskog bataljona, u automobilu, pod komandom oficira uhapsila je dva lica koja

⁴ Iz dopisa Komande 2. armije br. 7006 od 4. avgusta 1941. Generalštabu Kr. vojske proizlazi da je bilo predviđeno da se divizija „Granatieri di Sardenja" (sa sedištem u Ljubljani) povuče iz Slovenije radi upotrebe „u druge svrhe". Međutim, usled stalnog jačanja ustaničkog pokreta u Sloveniji i Hrvatskoj, ova odluka je izmenjena, o čemu je Komanda 2. armije obavestena dopisom Generalštaba br. 14251 od 4. septembra 1941 (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/2, k. 55).

⁵ Vidi dok. br. 123.

⁶ Mario Roatta (general, načelnik Generalštaba Kopnene vojske).

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 1/4—1, k. 540.

su imala kod sebe — prvi tri ručne bombe i jedan pištolj a drugi tri ručne bombe.²

Karabinijeri su ih prepoznali kao komuniste a jednog od njih i kao izvršioca poznate diverzije u fabrici „Dalmacija“ u Šibeniku, koja se desila noću 31. jula t.g.³

U 15.20 časova, takođe juče, streljana su ova dva ustanika, koji su odbili da prime sveto pričešće izjavivši da su komunisti.

Stanovništvo je prisustvovalo streljanju odobravajući brzo uništenje atentatora radi nastavljanja mirnog života.

2.) — Već više dana karab. iz Splita su proveravali izvesna obaveštenja u vezi sa nedozvoljenim izdavanjem jugoslovenskih pasoša.

Savesnim istraživanjem utvrđeno je da su posrednici prišli funkcioneru bivše jugoslovenske Javne bezbednosti Petretiću — zadržanom u službi Kvestrue u Splitu — koji se, prethodno primivši 15.000 dinara, pobrinuo za izdavanje jugoslovenskih pasoša upisujući u njih datume ranije od datuma naše okupacije, ubeležavajući ih redovno u registar koji je bio na snazi u vreme bivšeg režima.

Ugovorena cena je bila 20.000 dinara, od kojih je 5.000 isplaćivano posredniku.

Smatra se da je Petretić već stekao znatnu dobit.

Izvršeno je nekoliko hapšenja, a jutros je uhapšen i navedeni funkcioner, koji je, pošto je na dužnosti, predat kvestoru u Splitu.

3.) U vezi sa prisustvom četrdesetorice delimično naoružanih građana u zoni Grebaštica, na oko 11 km od Šibenika, o čemu je već javljeno 5. t.m., ističe se da je u hitnim istragama odmah organizovanim od strane karabinijera i pešaka a potom i hitro izvedenim, bilo moguće do danas pronaći i uhapsiti 14 članova bande.⁴

Iz njihovog saslušanja moglo se videti da je na dan 3. i 4. t.m. izvesni Milunin Antonije, rodom iz Krapnja, proturio vest da mnogim mladićima iz mesta predstoji hapšenje od strane karabinijera, čime ih je ubedio da moraju pobeći u šumu.

² Beč je o hapšenju Paška Trlaje i Pavla Papa Silje. Opširnije o tom vidi knjigu Dušana Plenče „Partizanski odredi naroda Dalmacije 1941—1942“, Vojno delo, Beograd, 1960, str. 127, i 128; dok. br. 202 u ovoj knjizi.

³ Noću 30|31. jula 1941. Paško Trlaja je dinamitom onesposobio za rad jednu pumpu za hlađenje (vidi tom V, knj. 2, dok br. 130).

⁴ Reč je o Primoštenskom NOP odred. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju u svom izveštaju od 19. septembra 1941. obavestio je da odred ima 30 partizana i da je „sastav odreda bio vrlo slab“. (Opširnije o njegovom razbijanju vidi u dok. br. 126).

Okupivši ih u zoni Grebaštica u nekoj seoskoj nenaseljenoj kući, Milunin je saopštio na prevaru sakupljenim mladićima pravi razlog njihovog slanja:

„Banda navodno treba da pređe granicu, krećući se u pravcu Bosne, gde bi se imala susresti sa drugim jakim komunističkim grupama radi dizanja oružja protiv Italije i dizanja na ustanak dalmatinskog stanovništva protiv naše okupacije, a ako ne bi mogla da pređe granicu, velika majka Rusija bi poslala u tu zonu avione da ih oslobodi pomoću padobranaca“.

U toku noći 5. t.m. i sledećeg dana, veliki deo mladića je otišao ne slažući se sa Miluninom, te se usled toga banda može smatrati potpuno raspalom.

Traga se za preostalima; uhapšeni su i sopstvenici dveju barki koje su služile za prevoz pomenutih lica u zoni Grebaštica.

Proizašlo je da je ova banda imala samo sedam pušaka.

4.) Četiri seljaka iz Kruševa (predgrađe Obrovca) su pre izvesnog vremena uputili vladi u Zagreb molbu kojom žele da dobiju zemlju u Hrvatskoj, ranije u vlasništvu srpskih građana koje su ustaše ubile.

8. t.m. ove molbe su zadržali karabinijeri u trenutku kad su vraćene da bi zainteresovani ispunili „naročite obrasce“ i ponovo ih predali kolonizatorskoj ustanovi u Omišu.

Pošto je dve od tih molbi overio paroh iz-Obrovca, čiji su neprijateljski stav i politička aktivnost prema nama bili već poznati preduzete su mere da se pošalje predlog za interniranje.

5.) Naređenje koje se odnosi na civilnu mobilizaciju, s obzirom na dosada primljene vesti, proizvelo je povoljan utisak, jer postoji opšta želja da se učini kraj sabotazama i osigura red i javna bezbednost.⁵

6.) Situacija stvorena u Splitu držanjem radnika u električnom preduzeću poboljšava se, iako alarmantne vesti i dalje kruže.

Jedan od radnika koji su bili nastavili da rade u preduzeću, bio je 15. t.m. uveče, malo pre policijskog časa, udaren nekim tupim predmetom po glavi.

Napadač se traži, i o njemu su već prikupljeni izvesni podaci.

⁵ Trinaestog avgusta 1941. italijanske okupatorske vlasti, preko svog lista „San Marko“, proglasile su civilnu mobilizaciju u nekoliko velikih preduzeća u Splitu i okolini. Mobilisana preduzeća stavljena su pod jurisdikciju Vojnog ratnog suda u Šibeniku (vidi D. Gizdić: „Dalmacija 1941“).

Ipak se može smatrati da je red osiguran efikasnom kontrolom policije i vojske.⁶

7.) U noći 14/15 t.m. jedan stražar unutar sudskog zatvora u Šibeniku, bacio je ručnu bombu preko zida ograde jer mu se učinilo da neko izvlači kamenje.

Bomba je eksplodirala na oko 30 metara od jedne karabinijske patrole na službi ispred zatvora i srećom niko nije pogođen.

Odmah izvršenim uviđajem zaključeno je da se isključuje prisustvo stranih lica u blizini zatvora, te je stoga skrenuta pažnja vojnim vlastima.

8.) 14. aprila je uhapšen paroh iz Kosinja koji je razvijao neprijateljsku političku aktivnost prema nama.

Pukovnik komandant Kr. karabinijera Guvernatora
Đuzepe Buti [Giuseppe Butti]

BR. 120

NAREĐENJE KOMANDE 14. ARMIJSKOG KORPUSA OD 17. AVGUSTA 1941. POTČINJENIM KOMANDAMA ZA OBEZBEĐENJE AUTO-KOLONA NA CRNOGORSKIM PUTEVIMA¹

KOMANDA XIV ARMIJSKOG KORPUSA
Odeljenje službi

Br. 199/Vojna služba V.P. 14/A, 17. avgusta 1941—XIX

Predmet: Obezbeđenje auto-kolona.—
... adrese izostavljene ...

Da bi se izbegli napadi na pojedine kamione koji se odvajaju od auto-kolone naređujem:

a) — sve auto-kolone koje se kreću crnogorskim putevima treba da imaju odgovarajuću pratnju.

⁸ Reč je o štrajku radnika električnog preduzeća koji je započeo 11. avgusta. Štrajkačima su se pridružili i radnici ostalih preduzeća u Splitu. (Opširnije o tome vidi dok br. 124.)

¹ Overeni prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 70/3, k. 781.

Neka komandant mesta Podgorica — koristeći svoje kontrolne stanice proveri da li se tog naređenja pridržavaju sve auto-kolone koje idu od Podgorice prema Nikšiću i Mateševu;

- b) — neka se nijedan kamion ne odvoji od kolone; ako je potrebno neka cela kolona uspori kretanje ili neka se zaustavi;
- c) — Ukoliko neki kamion ne bi mogao da nastavi put usled kvara, treba pretovariti materijal i ostaviti ga do povratka druge kolone, pošto mu se prethodno skine neki važniji deo.

Ni na ovom polju ne treba ništa zapostaviti da bi se izbegla iznenađenja.

Očekujem potvrdu o tome da su odnosna naređenja izdata i da je pripremljena kontrola.—²

GENERAL KOMANDANT
L.³ Mentasti

KOMANDA PEŠADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ (48a)
„Napred po svaku cenu“
ODELJENJE NAČELNIKA ŠTABA
Odsek operacija i službi

Br. 3739/Službe V.P. 48/A, 19. avgust 1941—XIX

SVIM POTČINJENIM KORPUSIMA I JEDINICAMA

na postupak.

Potvrditi

M.P.

-
Po naređenju
PPUK. NAČELNIK ŠTABA
A. Bertorele
A. Bertorele

² Vidi dok. br. 125.

³ Luiđi (Luigi)

BR. 121

IZVEŠTAJ 22. ČETE T.R.T. OD 17. AVGUSTA 1941. KOMANDI INŽINJERIJE DIVIZIJE „KAČATORI DELE ALPI" O PREKIDU TELEFONSKIH LINIJA NIKŠIĆ—PODGORICA—DANILOVGRAD—BOGETIĆI¹

22. mešovita četa telegrafista i radio-telegrafista

Komandi inženjerije

1984/26.

17. avgust 1941 — 9,30 č

Noćas su usled diverzije prekinute telefonske linije Nikšić—Podgorica i Nikšić—Danilovgrad kao i Nikšić—Bogetići—Danilovgrad koje pripadaju istoj mreži.² Posečeno je 5 telefonskih stubova na 1,70 m od zemlje i prekinuto 6 polja. Linija Danilovgrad—Podgorica uspostavljena je u 10 časova. Utrošeno je 3 km telefonske žice.

por. Merde [Mergè]

Šalje por. Merde
prima Barile [Barrile] 9,39 č

BR. 122

NAREDBA KOMANDANTA ITALIJANSKIH OKUPACIONIH TRUPA U CRNOJ GORI OD 18. AVGUSTA 1941. O OSNIVANJU SEKRETARIJATA ZA CIVILNE POSLOVE CRNE GORE I O NJEGOVOJ NADLEŽNOSTI¹

18. VIII 41.

NAREDBA 45

GLAVNI KOMANDANT ORUŽANIH SNAGA
KOMANDANT ITALIJANSKIH OKUPACIONIH TRUPA CRNE GORE

U vezi s Naredbom Dučea, komandanta operativnih trupa na svim frontovima, od 26. jula 1941—XIX.;²

¹ Original u Arhivu VII, reg. br. 8/7, k. 670.

² Diverziju su izvršili Grličko-duriočki i Kosovoluško-jastrebački gerilski odred (vidi B. Đuričković, n.d., VIG, br. 1/1950).

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 10/1—7, k. 740.

² Odnosi se na naredbu Musolinija od 26. jula 1941. koja glasi: „Odredbe koje sadrži čl. 1. Naredbe od 17. maja 1941—XIX neće se primenjivati u odnosu na teritoriju Crne Gore ako Vrhovni komandant

U vezi sa ovlašćenjem datim mu Naredbom Dučea, komandanta operativnih trupa na svim frontovima, od 9. novembra 1940—XIX;

U vezi sa ovlašćenjem Dučea, komandanta operativnih trupa na svim frontovima, od 26. jula 1941—XIX, kojim je vršenje civilne vlasti u Crnoj Gori povereno komandantu italijanskih okupacionih snaga te teritorije;³

Smatrajući potrebnim da izda privremeni pravilnik za civilnu upravu Crne Gore;

NAREĐUJE

Clan 1

Do daljih naređenja osniva se, podređen Vrhovnom komandantu Oružanih snaga, „Sekretarijat za civilne poslove Crne Gore“, sa sedištem na Cetinju.

Clan 2

„Sekretarijat za civilne poslove Crne Gore“ vrši civilnu upravu nad čitavom teritorijom Crne Gore, po uputstvima Glavnog komandanta Oružanih snaga i stara se o objavljivanju svih mera koje olakšavaju funkcionisanje.

Clan 3

Sekretarijatom za civilne poslove Crne Gore upravlja italijanski činovnik građanskog reda u aktivnoj službi ili rezervni oficir Kr. vojske, koji u civilu ima kvalifikacije italijanskog činovnika građanskog reda u aktivnoj službi. Njega imenuje svojim naređenjem Glavni komandant Oružanih snaga.⁴ U hijerarhijskom pogledu, u odnosu sa oficirima i podređenim činovnicima, funkcija Sekretara za civilne poslove Crne Gore nezavisna je od čina koji u Kr. vojsci ili u administraciji civilne italijanske uprave ima oficir ili činovnik kome su povereni isti poslovi.

Sekretarijat za civilne poslove Crne Gore podeljen je na odeljenja, prema tabeli koja je priložena ovoj Naredbi. Tim odeljenjima na čelu su rezervni oficiri Kr. vojske koji su sposobni za vršenje civilnih poslova ili italijanski činovnici gra-

nađe za shodno da, iz posebnih razloga, ne imenuje komesara za pomenutu teritoriju" (vidi Arhiv VII, reg. br. 8/2—3, k. 74 i dok. br. 18 ovel knjige).

³ Vidi dok. br. 78.

⁴ Naredbom br. 133 od 18. avgusta 1941. za sekretara za civilne poslove u Crnoj Gori postavljen je kapetan dr Ugo Vilani, „civilni funkcioner VII grupe Ministarstva rata" (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/2—41, k. 739).

danskog reda u aktivnoj službi koje imenuje Glavni komandant Oružanih snaga na predlog Sekretara za civilne poslove Crne Gore.

Pomenutim odeljenjima dodeljeni su oficiri ili činovnici građanskog reda, podoficiri ili vojnici iz trupe u dovoljnom broju koji obezbeđuje obavljanje poslova.

Član 4

Sva javna nadležstva koja su pre pripadala bivšoj jugoslovenskoj upravi na teritoriji Crne Gore, uključujući i crkvena bilo koje veroispovesti, neposredno i isključivo su podređena, što se tiče civilne uprave, Sekretarijatu za civilne poslove Crne Gore.

Clan 5

Periferni organi, neposredno odgovorni za mesnu civilnu upravu Sekretarijatu za civilne poslove Crne Gore, jesu:

a) *Civilni delegati*, imenovani za grad i za administrativni srez Cetinja, kao i za grad i administrativni srez Podgorice;

b) *Komandanti garnizona*, za vreme komandovanja, koji imaju sedište u glavnom mestu administrativnih srezova Andrijevica, Bara, Berana, Bijelog Polja, Cajniča, Danilovgrada, Kolašina, Nikšića, Pljevalja, Šavnika. Ti komandanti garnizona za vršenje civilnih poslova upotrebiće za rad sposobne oficire kojima će poveriti vršenje poslova civilnih delegata, koji će jedino biti odgovorni odnosnim komandantima garnizona za mesnu civilnu upravu i za izvršavanje naređenja Sekretarijata za civilne poslove.

Civilni delegati imenuju se naređenjem Glavnog komandanta Oružanih snaga na predlog Sekretara za civilne poslove.

Clan 6

Komandanti garnizona, o kojima je reč pod b) prethodnog člana, vrše vlast nad čitavom teritorijom administrativnog sreza, stojeći na čelu, u smislu ranijeg naređenja, u glavnom mestu gde imaju sedište i onda kad je jedan ili više delova teritorije istoga sreza obuhvaćen u operativnim sektorima drugih velikih jedinica, kojima komandanti garnizona ne pripadaju.

Civilni delegati, o kojima je reč gore pod b), kad bi se vojna posada glavnog mesta sreza, u kojima imaju da vrše svoje funkcije, premestila u drugo mesto, nastaviće da vrše iste funkcije, podređeni komandantu novog garnizona.

Clan 7

Odredba čl. 1 Naredbe br. 125 od 31. jula 1941—XIX proteže se na mesne načelnike Cetinja, Cajniča i Pljevalja.⁵

Clan 8

Ovlašćenja data postojećim zakonskim odredbama sreskim načelnicima prenose se, do novog naređenja, na civilne delegate, o kojima je reč pod a) i na komandante garnizona, o kojima je reč pod b) prethodnog 5. člana. Ipak će civilni delegati i pomenuti komandanti garnizona, u vršenju policijskih ovlašćenja (koja su data sreskim načelnicima u granicama bivših jugoslovenskih zakonskih odredaba sada na snazi) saslušati mišljenje komandanta Kr. karabinjera glavnog sreskog mesta, pre no što dosude policijske kazne predviđene istim odredbama.

Predsednici opština Cetinje i Podgorica neposredno su podređeni civilnim delegatima o kojima je reč pod a) člana 5, i neće moći da vrše ništa u svojoj nadležnosti, a da nisu prethodno dobili saglasnost.

Opozivaju se čl. 2 i 3 Naredbe br. 125 od 31. jula 1941—XIX.⁶

Clan 9

Sekretarijat za civilne poslove Crne Gore ovlašćen je da izda sve potrebne odredbe radi privremenog regulisanja podređenosti nadležtava i javnih ustanova, o čemu je reč u prethodnom članu 4, od odeljenja sekretarijata.

On je isto tako ovlašćen:

- da u najkraćem vremenu izvrši preuređenje pomenutih nadležtava i osoblja;
- da potpisuje „po naređenju" prepisku nadležstva koja se odnosi na civilnu administraciju njemu poverenu i naređenja koja se izdaju nadležtvima, o čemu je reč u prethodnim čl. 3 i 4, njemu neposredno podređenim, kao i perifernim organima, o kojima je reč u prethodnom čl. 5.

Clan 10

Troškovi za funkcionisanje „Sekretarijata civilnih poslova za Crnu Goru" padaju na teret civilne uprave. Sekretarijat mo-

⁵ i ⁶ Vidi dok. br. 91.

že da traži, uz plaćanje, sve što mu je potrebno za njegovo funkcionisanje od Vrhovne intendature u granicama za to postojećih odredaba.

Član 11

Opoziva se svaka druga odredba donesena prethodnom Naredbom ili okružnicom, koja je u suprotnosti sa ovom ili koja nije izričito opozvana.

Član 12

Ova naredba objavljena je isticanjem na italijanskom i crnogorskom jeziku, na tabli sedišta Vrhovne komande Oružanih snaga na Cetinju (palata bivše Banovine) i stupiće na snagu istoga dana kad je istaknuta.

'Cetinje, 18. avgusta 1941—XIX.

Alesandro Pircio Biroli, s.r.

Tablica

o podeli odeljenja Sekretarijata za civilne poslove Crne Gore.

- I. Sekretarijat
- II. Personalno odeljenje, unutrašnjih poslova i socijalnog staranja
- III. Pravda
- IV. Finansije
- V. Blagajna
- VI. Javna nastava
- VII. Privreda
- VIII. Snabdevanje i potrošnja
- IX. Narodno zdravlje
- X. Javni radovi
- XI. Saobraćaj
- XII. Pošta, telegraf i telefon
- XIII. Šume
- XIV. Štampa i propaganda

Alesandro Pircio Biroli, s.r.

BR. 121

**DEPEŠA KOMANDE 2. ARMIJE OD 18. AVGUSTA 1941.
GLAVNOM GENERALŠTABU VOJSKE O NEMOGUĆNOSTI
OBRAZOVANJA GARNIZONA U LIVNU I VRLICI ZBOG
ANGAŽOVANJA TRUPA U BORBAMA PROTIV PARTIZANA
NA PODRUČJU SPLITA I ZBOG ŠTRAJKOVA U GRADU¹**

1 E/13 bg.

Obrazovanje garnizona

Telegram

KOMANDA 2. ARMIJE — OPERATIVNO ODELJENJE

GLAVNOM GENERALŠTABU VOJSKE — Operativno

Rim

7621 Zbog akcije čišćenja komunista u zoni severno-severo-istočno od Splita i štrajkova koji vladaju sad u pomenutom mestu,² nije bilo moguće obrazovati garnizone u Livnu i Vrlici prema mome telegramu 7571 od 17. t.m.³ Potrebno je ubrzati dolazak u Split 4. bersaljerskog puka.⁴ Molim da po ovome predmetu zainteresujete Višu komandu Albanije.

General **Ambrozio**

V. P. 10, 18. avgust 1941—XIX

Kap. Manlio⁵

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 127/4—1, k. 73.

² Reč je o borbama italijanskih i ustaško-domobrantskih jedinica protiv tek formiranog Splitskog, Solinskog, Šibenskog i Primoštenskog NOP odreda pri njihovom neuspehom pokušaju prebacivanja na područje Dinare i Kninske krajine. Tih dana u Splitu su štrajkovali radnici električnog preduzeća, brodogradilišta i drugi (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 30, 130, 131, 135, 143 i 144, Arhiv VII, reg. br. H-II/151—152).

³ Obrazovanje garnizona u Livnu i Vrlici bilo je naređeno 6. armijskom korpusu još 15. avgusta u vezi sa pripremama za okupiranje tzv. demilitarizovane zone, ustanovljene ugovorom od 18. maja 1941. između Pavelića i Musolinija (vidi Dnevnik 2. armije Arhiv VII, reg. br. L/2—23, k. 55).

⁴ Četvrti bersaljerski puk je dodeljen 2. armiji 15. avgusta 1941, a 22. avgusta je stigao u Split i stavljen pod komandu 6. armijskog korpusa (vidi Dnevnik 2. armije, Arhiv VII, reg. br. 1/2—23, k. 55).

⁵ Na originalu dopisano olovkom.

BK. 126

**IZVEŠTAJ KOMANDE KARABINIJERA GUVERNATORATA
DALMACIJE OD 18. AVGUSTA 1941. GUVERNERU DALMA-
CIJE O BORBAMA PROTIV PARTIZANA U SINJSKOJ KRA-
JINI, SITUACIJI NA PODRUČJU BRUVNA I GRAČACA I
STRJAKU RADNIKA U SPLITU¹**

KOMANDA KRALJEVSKIH KARABINIJERA GUVERNATORATA
DALMACIJE

Podsetnik strogo na ličnost br. 39

Zadar, 18. avgusta 1941. A. XIX.

KRALJEVSKOM GUVERNATORATU DALMACIJE
— KABINET —

Z a d a r .

1.) 12. t. m. činovnik cenzure u pošti na Korčuli, proverivši sadržinu jednog paketa, utvrdio je da se u njemu nalaze štambilji—od kojih jedan suvi — na kome je pisalo hrvatski: „Nezavisna Država Hrvatska — sud, Korčula”. — Paket je poslan iz Zagreba Sreskom sudu u Korčuli 5. ov. m.

Straža Kr. karab. je zaplenila paket i njegovu sadržinu.

2.) 14. t.m. oko 15.30 časova u mestu „Turia”³ na oko sedam kilometara od Sinja (Hrvatska), jedna grupa od oko 200 naruženih ljudi, za koju se smatra da je bila sastavljena od komunista pridošlih iz zona Solinski Kašteli, Mravince i iz Kile, sukobila se sa jedinicama 97. bataljona crn. koš. koji su zajedno sa ustašama i hrvatskim vojnicima vršili izviđanje u pomenutoj zoni.⁴

U sukobu je poginuo jedan ustaški kapetan, jedan ustaša i četiri hrvatska vojnika.

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 8/4—1, k. 540.

² Redakcija je izostavila deo teksta u kojem se govori o tome kako su ustaše ometale ribare s Korčule da love u blizini Pelješca.

³ To mesto nije pronađeno na sekciji 1 : 100.000. Verovatno se odnosi na Trilj (kod Sinja), pošto je do sukoba s partizanima došlo u rejonu s. Košute, koje je u neposrednoj blizini Trilja (vidi, tom V, knj. 1, dok. br. 131).

⁴ Borba je vođena protiv Splitskog NOP odreda, koji je u svom sastavu imao 44 partizana. U ovom sukobu, pored komandanta odreda Mirka Kovačevića Laie, poginula su još 3 partizana, jedan je ranjen a 24 su uhvaćena i 26. avgusta streljana u Sinju, dok se 13 vratilo u Split (vidi tom, V, knj. 1, dok. br. 31, 130, 131, 143, 144 i 162; knj. 30, dok. br. 11 i 14).

Ranjeni su: 1 vodnik iz 97/ bataljona teško u trbuh, jedan vojnik u glavu i četiri hrvatska vojnika.

Uhapšena su 42 ustanika — koji će biti streljani — dok su drugi posle sukoba našli skrovište u obližnjim planinama.

- 3.) Dobijena je vest da su sve hrvatske kuće u selima Rudo Polje i Mazin kod Bruvna (Hrvatska), kako izgleda, zapalili i uništili ustanici, prisvojivši stoku koju su tamo zatekli.³

Hrvatske trupe posedaju planine koje okružuju Bruvno s namerom da opkole ustanike.⁶

13. t.m. od 21 časa nadalje, u toku cele noći 14. t.m., na brdima koja okružuju Gračac, ispaljeno je u intervalima više pušćanih metaka i mitraljeskih rafala.

Poglavnikova naredba od 9. t.m., kojom su smenjene sve starešine ustaške organizacije u Hrvatskoj i zbog čega je trebalo da prestane svaka delatnost ove organizacije do naimenovanja novih zamenika, smatra se čisto formalnim aktom.

U stvari nastavlja se propagandna delatnost, potajno vođena, koju je teško otkriti, i koja teži da diskredituje naš rad na obnovi ; ta rušilačka aktivnost, kako izgleda, nije strana smenjenim prvacima ustaškog pokreta.

Kako su se srpskopравoslavne porodice vraćale svojim kućama (navedene na ovaj postupak našim prisustvom i uverenosti u našu nepristrasnu pravdu), hrvatski vojnici su hapsili sve ljude i odvodili ih ili prevozili u Gospić. Na ovaj način je i suviše revnosno izvršena naredba hrvatske vlade prema kojoj bi imali biti internirani samo „sposobni“ ljudi.

Sve ovo otežava ne malo naše napore, usmerene normalizovanju situacije putem intenzivnog ubeđivanja srpskog stanovništva da se može sa poverenjem vratiti svojim kućama, dovodeći ga na kraju da se okrene protiv nas, pošto u našoj intervenciji oni gledaju jednu neodređenu akciju, gotovo u dogovoru sa hrvatskom vladom, za omogućavanje bržeg interniranja svih pravoslavnih Srba bez obzira na njihovo fizičko stanje.

Mnogi smatraju da ćemo na taj način na kraju imati kao protivnike kako Hrvate tako i pravoslavne Srbe.

⁵ U izveštaju delegata iz Gračaca, podnetom 21. septembra 1941. na sastanku vojnih delegata iz Like, kaže se da je bđio slučajeva pljačke i da su zbog toga streljana tri lica (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 39).

⁶ Sedamnaestog avgusta ustaško-domobranske jedinice pod komandom generala Lukića započele su napad na ustaničke snage u južnoj Lici pravcem — Gračac — Mazin — Kulen-Vakuf, koji su ustanici razbili, nanevši neprijatelju velike gubitke (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 16; Arhiv VII, reg. br. 8/2—1, k. 67).

- 4.) Prema poverljivim glasovima, pretpostavlja se da će se poznatom štrajku, radi davanja podrške radnicima električnih preduzeća, jutros pridružiti i ostali radnici u Splitu.

Tome pokretu je prišlo samo 293 radnika brodogradilišta, dok su u svima ostalim preduzećima radnici došli normalno na posao.

Izvršeno je 15 hapšenja iz predostrožnosti i hapšenje 3 komunista u momentu kad su bacali letke u kojima se pozivaju radnici da dadu svu svoju podršku rešenju pitanja koje su pokrenuli radnici električnog preduzeća, to jest: izjednačenju nadnica sa promenom dinara na 38, povećanje nadnice za 50%, davanje najneophodnijih namirnica sa smanjenjem zvanično utvrđenih cena za 20%.⁷

Ipak može se smatrati da opšta situacija nije zabrinjavajuća.

Pukovnik komandant Kr. karab. Guvernerata
Đuzepe Buti

M.P.

⁷ Jedanaestog avgusta 1941 (istog dana kada je iz Splita krenuo prema Dinari Splitski NOP odred) stupili su u štrajk radnici i nameštenici Splitskog električnog preduzeća. Štrajk je izbio zbog odbijanja okupatorskih vlasti da ispune zahteve radnika i zbog hapšenja delegata koji su te zahteve izneli. Pored ostalih, postavljen je i zahtev da se nadnice i plate obračunavaju po zakonskom kursu 38 lira za 100 dinara, a ne 33 lire za 100 dinara kako su okupatorske vlasti nameravale da učine. Istog dana karabinijeri su počeli da hapse štrajkače. Tada su u znak solidarnosti stupili u štrajk i radnici brodogradilišta. Prema izveštaju PK KPH za Dalmaciju od 19. septembra 1941. Centralnom komitetu KPH, štrajk su podržali i radnici ostalih preduzeća („neke struke dva, a nekoje 4 dana“). U proglasu Mesnog komiteta KPH za Split kaže se da je „borba radnika protiv fašističke prevare i pljačke samo jedan od oblika borbe cijelog naroda protiv tuđinskog porobljavanja“ i pozivaju se radnici, nameštenici i građani Splita da pomognu borbu štrajkača i tako dadu odgovor na teror fašističkog okupatora (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 15, 31 i 59; S. Kvesić: „Dalmacija u narodnooslobodilačkoj borbi“, „Lykos“, Zagreb, 1960, str. 181).

BR. 121

**UPUTSTVO KOMANDANTA 14. ARMIJSKOG KORPUSA OD
20. AVGUSTA 1941. POTČINJENIM KOMANDAMA O OBEZ-
BEĐENJU AUTO-KOLONE OD ZASEDA USTANIKA¹**

5852
26-8-941.
Df.

164 Pov.

KOMANDA XIV ARMIJSKOG KORPUSA
Operativno odeljenje

Br. prot. 5217/op. Podgorica, 20. avgust 1941—XIX
Predmet: Držanje auto-kolona pred zasedom.

. . . naslovi izostavljeni . . .

Desilo se ovih dana da je jedna naša auto-kolona bila napadnuta vatrom iz mitraljeza od strane nekoliko ustanika i prilikom tog napada nije umela da podesi držanje kako bi izbegla ugrožavanje.

Da bi se izbeglo ponavljanje toga propisujem dopunu akta 199/služb. M. od 17. tek.:²

- a) — Kolone uvek sa pratnjom.
- b) — Pratlje pod komandom oficira.
- c) — Članovi pratnje sa naoružanjem koje odgovara službi koju vrše.
- d) — Stavljam na raspolaganje Komandi mesta Podgorica jednu mitr. četu gran., straže za formiranje pratnji.
- e) — Službeno osoblje (vozači, pomoćno osoblje, sanitarno, itd.) sa urednim oružjem i municijom i orijentisano da odgovara vatrom iz sopstvenog oružja na svaki napad.
- » f) — Na čelu pratnje treba da stoje podoficiri i vojnici izabrani među onima koji su prožeti ratničkim duhom i koji ne gube prisustvo duha pri prvom pucnju.
- g) — Kolone ne treba da se zaustave na prvi mitraljeski rafal, već pošto reše zadatak dostizanja cilja treba da izmaknu protivničkoj vatri povećavajući brzinu.
- h) — Pratlje onih kolona koje su prinuđene da se zaustave usled prekida na putu treba odmah da budu u stanju da zaštite ljude koji rade na raskršćivanju.

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 75/3, k. 781/

² Vidi dok. br. 120.

- i) — Između kamiona treba zadržati propisano rastojanje tako da vatrom jednog istog oružja ne budu zahvaćena dva vozila.
- l) — Rastojanje treba zadržati i za vreme zàstanaka a naročito u slučaju iznenadnog zaustavljanja nekog vozila.
- m) — Gore izloženo može se sažeti u tri principa koje je trebalo već svi da usvoje, ali na kojima treba insistirati.
 - brižljiva priprema pokreta;
 - disciplina pri pokretu;
 - budućnost i agresivnost za vreme iznenađenja.

Treba podsetiti sve da su ustaničke grupe koje napadaju obično male i da se ne može dopustiti da desetine italijanskih vojnika gube prisustvo duha pri nekom pucnju iz puške i mitraljeza.

GENERAL KOMANDANT
Luidi Mentasti, s.r.

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ (48-a)
„Napred po svaku cenu“
ODELJENJE NAČELNIKA ŠTABA
Operativni odsek i Službe

Br. prot. 3733/Op. V.P. 48/A, 25. avgust 1941.

Svim potčinjenim ustanovama i jedinicama
Komandama sektora
Komandama vojnih garnizona
... radi doslednog usvajanja gore iznetih propisa.

Po naređenju
Potpukovnik nač. štaba
(A. Bertorele)
A. Bertorele

BK. 126

IZVESTAJ KOMANDE KARABINIJEKA GUVERNATORATA DALMACIJE OD 20. AVGUSTA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O RAZBIJANJU PRIMOŠTENSKOG NOP ODREDA I HAPŠENJU NJEGOVIH PRIPADNIKA¹

KOMANDA KR. KARAB. GUVERNATORATA DALMACIJE

Br. 3/44 prot. odelj. III Zadar, 20. avgust 1941—XIX

Predmet: Prisustvo oružanih civila u zoni Grebaštica.

KR. GUVERNATORATU DALMACIJE — KABINET

Zadar

Povodom ličnog poverljivog izveštaja od 6. tek. i ograđujući se da saopštiti krajnji rezultat istraga, prepisujem sledeći izveštaj koji mi je prispeo iz Šibenika u pogledu prisustva oružanih civila u zoni Grebaštice:

„5. tek. u 19,30 č, ova komanda je izveštena iz poverljivog izvora da u zoni Grebaštica postoji jedna grupa od oko 40 mladića, delom naoružanih puškama.²

Istog dana u 23,30 Karab. stanica iz Perkovića izvestila je da je u toj zoni primećeno prisustvo oko 40 lica naoružanih puškama.

Komanda div. „Sassari“ i komanda mesnog garnizona, blagovremeno izveštene, uputile su u Perković jedinice za pojačanje teritorijalno-mobilnoj četi koja poseda žel. stanicu, dok je komanda XVI pokretnog bataljona Kr. karab. pristupila čišćenju područja poslavši 20 karabinijera u zonu Vrpolje, 20 karabinijera na raspoloženje potpukovniku Teranova Injaciju [Terranova Ignazio], komandantu stanice Šibenik—jug, za službu čišćenja u zoni Grebaštica.

6. tek. oko 2.15 mitraljezac raspoređen za odbranu žel. stanice Perković, ugledavši nekoliko lica koja su, silazeći sa brda

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 15/4—1, k. 540.

² Na tom terenu je formiran Primoštenski NOP odred o kome u našoj dokumentaciji nema mnogo podataka. U izveštaju Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju od 19. septembra 1941. kaže se: „Primoštenski odred od 30 partizana otišao je, ali se raspršio i vratili su se svi natrag. Koliko smo do danas obavešteni, sastav odreda je bio vrlo slab“ (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 31). O uzrocima razbijanja ovog i ostalih NOP odreda Dalmacije u avgustu 1941. vidi tom V, knj. 2, dok. br. 10, knj. 30, dok. br. 11, 14 i 15.

Mravnik, koje se nalazi jugozapadno od naselja, išla u pravcu stanice, ispalio je nekoliko rafala, dok su se drugi vojnici pridružili sa puščanom paljbom: izgleda da su nepoznati odgovorili sa nekoliko puščanih hitaca. Vatra je trajala nekoliko minuta bez ikakvog rezultata i bez gubitaka na obe strane.

Usled vatre nepoznati su se povukli, pobegavši u gustu borovu šumu gde ih nije bilo moguće goniti zbog opasnosti od zaseda.

Služba čišćenja, koju su vršili vojnici XVI bataljona od ranog jutra 6. tek. i celog sledećeg dana, dovela je do hapšenja dva mladića koji su pripadali neregularnoj bandi, ali nisu imali oružja. Iz saslušanja uhapšenih i iz istraga proizlazi sledeće:

Na dan 3. i 4. tek. neki Milutin Antun, sa nadimkom Rade, pok. Antuna i pok. Milutin Katarine, rođen u Krapnju 7. maja 1892, tamo nastanjen, pomorac, tajno je pronosio glas da će mnogi mladići naseljenog centra Krapanj biti uhapšeni od strane karabinijera i uspeo je da ubedi neke od njih da odu u šumu, kako bi izbegli potrage i da se zatim vrate u selo kada se sve smiri.

Na taj način organizovao je odlazak 24 mladića, od 17 do 22 god., iz Krapnja, koji su pošli sa dva ribarska čamca 4. tek. oko 17 časova i uputili se prema pristaništu Grebaštica, gde ih je čekao neki nepoznat čovek pod čijim je rukovodstvom radio Milutin Antun.

Za vreme iskrcavanja, iz dva čamca je izvučeno 7 pušaka bivše jugoslovenske vojske i 7 fišeklija, svaka sa 30 puščanih zrna, koje je Milutin Antun, zadržavši jednu za sebe, razdelio šestorici mladića, svojih saradnika, koji su bili upoznati sa pravim ciljevima koje je trebalo postići. Ovi su identifikovani kao Milutin Svetin, Laisa Milivoj, Jurić Niko, Spania Roko i Zuravić Petar, svi iz Krapnja.

Ostali mladići iz ove grupe ne znajući za ciljeve koje je Milutin Antun hteo da postigne i uvidevši neosnovanost izgovora pod kojima su bili navedeni da pobegnu iz svojih kuća, protestovali su i izrazili želju da se vrate, ali su im Milutin Antun i njegovi gore navedeni saradnici zapretili smrću.

Nepoznati čovek koji ih je očekivao, otpratio je celu grupu u unutrašnjost zone Grebaštica, i to u jednu pustu seosku kuću u blizini sela Svirčić, zatim je otišao i otprilike posle jedan sat se vratio u društvu druge grupe sastavljene od oko 18 mladića, koji su dolazili iz Primoštena i iz obližnjih sela, od kojih je jedan bio naoružan puškomitraljezom a osmorica puškama.³

³ i ⁵ Drago Gizdić u svojoj knjizi „Dalmacija 1941“, na str. 240—241, piše da je 5. avgusta 1941. u Depeničkom Gaju održan zbor na kome je, pored velikog broja ljudi iz Krapnja i Primoštena, učestvovalo i preko 30 drugova, koji su odlučili da idu „u šumu“. Ovaj zbor je orga-

U toku noći između 4. i 5. tek. mes. Milutin Antun i ovaj nepoznati izložili su svim mladićima, koji su ovde prevarom bili dovedeni, prave ciljeve ekspedicije, tj. „da će banda navodno preći granicu i krenuti u Bosnu gde bi se sastala sa drugim jakim grupama komunista sa ciljem da se dignu na oružje protiv Italije i da pobune dalmatinsko stanovništvo protiv naše okupacije, a ukoliko ne bude mogla preći granicu, velika majka Rusija će u tu zonu poslati avione da ih oslobodi pomoću padobranaca”.⁴

U toku iste noći i za vreme lutanja preko polja te zone i zone Boraja, na dan 5. tek. veliki deo mladića koji se nisu slagali s tim uspjeli su da se odvoje od neregularne bande, a neki od ovih su se vratili svojim kućama, dok su ostali iz straha od hapšenja još uvek odsutni.⁵

Do danas su uhapšena dole navedena lica, od kojih prva dvojica za vreme čišćenja a ostali u svojim kućama prilikom povratka.

- 1) — Milutin Dinko Ivana, 18 god;
- 2) — Milutin Svetin Antuna, 19 god.;
- 3) - Tudić Stefan pok. Nikole, 30 god.;
- 4) — Vukerja Matej Kristofora, 17 god.;
- 5) — Tanfara Ljubo Nikole, 20 god.;
- 6) — Milutin Ćiril Franje, 17 god.;
- 7) — Gović Velimir Vinka, 17 god.;
- 8) — Milutin Vinko Josipa, 21 god.;
- 9) — Zuravić Petar Tome, 20 god.;
- 10) — Tanfara Antun Pavia, 21 god.;
- 11) — Lusa Svetozar Antuna, 22 god.;
- 12) — Ćudina Franjo Antuna, 19 god.;
- 13) — Gović Mirko Roka, 19 god.;
- 14) — Tanfara Miro pok. Nikole, 21 god.;
- 15) — Jaran Petar pok. Luke, 33 god.;
- 16) — Sarić Matej pok. Antuna, 33 god.

Sem toga su identifikovani ostali pripadnici grupe iz Krapnja, koji su još uvek odsutni, a za kojima su posiate poternice.

- 1) — Lurić Niko pok. Ivana 17 god.;
- 2) — Jaran Josip Stefana, 38 god.;
- 3) — Zuravić Antun Ivana, 19 god.;

nizovao i održao Pero Grubišić, član Okružnog komiteta KPH za Šibenik, čije je izlaganje o nužnosti oružane borbe protiv okupatora narod s oduševljenjem prihvatio.

⁴ Po planu PK KPH za Dalmaciju, NOP odredi Dalmacije, formirani tih dana, trebalo je da se prebace „u kninski, sinjski, vrlički, livanjski i benkovački kraj i da tamo počnu sa osvajanjem sela, a ne u krajevima i selima primorja” (vidi tom V, knj. 30, dok. br. 14).

- 4) — Lusa Milivoj pok. Ivana, 19 god.;
- 5) — Zuravić Svetin, 22 god.;
- 6) — Spanja Roko pok. Vinka, 30 god.;
- 7) — Bergan Dragutin Roka, 17 god.;
- 8) — Tanfara Rudolf Marka, 29 god.

Nastavljaju se aktivne istrage u cilju iznalaženja, identifikovanja i hapšenja mladića iz Primoštena i okolnih sela.

Ima razloga da se veruje, zahvaljujući službi čišćenja koju vrše i jedinice pešadije u čitavoj zoni između Grebašnice, Vrpolja, Perkovića, Lepenice, Dolca i Boraje, da se gore pomenuta neregularna banda sasvim razišla i da se njeni pripadnici, izuzev nekolicine organizovanih, nisu vratili iz straha da ne budu uhapšeni.⁶

Nankando će se saopštiti krajnji rezultat istraga i otežavajuće okolnosti koje terete odgovorne.

Od dvojice vlasnika čamaca jedan je uhapšen, dok se drugi, odsutan, još uvek traži. Čamci su oduzeti".

Pukovnik komandant Kr. karab. Guvernerata
— Đuzepe Buti —

Buti

M. P.

BR. 127

DEPEŠA MUSOLINIJA OD 21. AVGUSTA 1941. PAVELICU U VEZI SA OKUPACIJOM DEMILITARIZOVANE ZONE¹

Poglavniče, primio sam telegram koji ste mi uputili preko tamošnjeg Ministra, a koji se odnosi na vojne mere koje treba primeniti u primorskoj zoni od Rijeke do Crne Gore za organizaciju odbrane od svake ratne pretnje. Želim da Vam zahvalim na punom razumevanju koje ste Vi i Vaša vlada pokazali

⁶ U policijskom izveštaju od 20. novembra 1941. Glavnoj direkciji policije Guvernerata Dalmacije piše: „Energičnim operacijama čišćenja uspjelo se delimično raspršiti bande na otoku Krapnju, u selu Primoštenu, početkom avgusta, dvojica su poginula u borbi sa oružanim snagama, 7 su streljani, nekolicina su ranjeni, a ostali optuženi i osuđeni od Prekog suda Dalmacije" (vidi, tom V, knj. 2, dok. br. 130). Druge podatke o borbama sa Primoštenskim odredom redakcija nije pronašla.

¹ Prepis originala (izvršen u italijanskom poslanstvu u Zagrebu) u Arhivu VII, reg. br. 1/1—4, k. 78.

za potrebe koje su me primorale da Vam uputim zahtev o vanrednim merama u zajedničkom interesu Hrvatske i Italije.²

² Povodom zahteva Italije da okupira demilitarizovanu zonu, Pavelić je 19. avgusta uputio Musoliniju sledeći telegram:

„Duče, italijanski poslanik mi je saopštio potrebu Italije da preduzme hitne vojne mere u primorskoj zoni, organizujući odbranu obalskog pojasa od Rijeke do Crne Gore.

Ja sam potpuno svestan, i moja je vlada podjednako svesna savezničke dužnosti koja nalaže Nezavisnoj Državi Hrvatskoj da svim svojim sredstvima pomogne Italiji da se suprotstavi svakom iznenadnom udarcu koji bi mogao doći s mora i svakoj pretnji ustanka.

Svesna tih dužnosti Hrvatska vlada izjavljuje svoju želju da doprinese svim svojim snagama preventivnom izvršenju vojnih mera koje Italija namerava preduzeti sa svojom vojskom i na teritoriji Hrvatske, u pomenutoj zoni. Za realizaciju te pomoći molim Vas, Duče, da odobrite ovaj postupak:

1) — Sve hrvatske civilne vlasti zone spremne su da pređu pod komandu italijanskih vojnih vlasti, upravo pod komandu 2. armije, s obzirom na sadašnju situaciju ratnog stanja.

Da bi bolje konkretizovali saradnju civilnih vlasti, i da bi istovremeno izbegli teške poremećaje u redovnom funkcionisanju administracije, u oblasti privrede i finansija, u snabdevanju stanovništva i trupa i u svim slučajevima koji zahtevaju poznavanje zakona, jezika i ljudi, ja bih imenovao jednog generalnog administrativnog poverenika za teritoriju koja pripada Hrvatskoj. Taj poverenik, koji će biti pod komandom armijskog generala u svojstvu vojnog komandanta u zajedničkom interesu dveju država u pomenutoj zoni, imaće svoje sedište kod iste komande i njemu će biti potčinjene hrvatske civilne vlasti koje će ostati na svojim mestima za ispunjenje zadataka redovne administracije i javnog reda.

Ukoliko bi se ukazala opasnost invazije obale, ili uopšte teritorije, od strane neprijatelja Italije, koji su takođe neprijatelji Hrvatske, svi zadaci civilnih vlasti i samog generalnog administrativnog poverenika usmeriće se na odbranu teritorije, sa jednim ciljem koji je zajednički našim narodima.

2) — U periodu priprema, sve naše misli biće posvećene olakšanju defanzivne organizacije predviđene od Vaše Komande. I trupe, koje smo spremni da stavimo na raspolaganje Vašoj Armiji, biće ponosne da sarađuju na uništenju ostataka naših neprijatelja. Naše trupe, koje se već nalaze u toj zoni, već su uvežbane za taj teren i dosada su, naročito u Hercegovini, izvršile povereni im zadatak na zadovoljavajući način, i siguran sam da će italijanska komanda, koristeći ih pod svojom komandom, biti zadovoljna njima u svakom pogledu.

3) — Što se tiče obnove i upravljanja železničkom prugom Rijeka—Split i telegrafsko-telefonskim službama na toj pruzi, saglasan sam da one budu poverene vojnoj komandi.

Na taj način, Duče, mislim da Vam mogu pružiti dokaz da saveznička Hrvatska odgovara potpuno svojim zadacima prihvatajući u suštini Vaše odluke, bez teških posledica po unutrašnju i državnu situaciju.

Molim Vas, Duče, da verujete u nepromenljivo prijateljstvo moga naroda i moje lično.

Pavelić

(Prepis originala, izvršen u italijanskom poslanstvu u Zagrebu, nalazi se u Arhivu VII, reg. br. 1/1—2, k. 78.)

Sve bliža saradnja, koja se na taj način uspostavlja između naše dve savezničke zemlje potpuno odgovara duhu sporazuma koje smo zaključili i nosiće pečat onog iskrenog i srdačnog prijateljstva koje je proželo svu našu politiku.

1) — Radujem se predlogu, koji ste mi učinili, o imenovanju jednog generalnog poverenika kod italijanske vojne komande koja je zadužena organizacijom pomenute zone, i potpuno sam s njime saglasan.

2) — Zahvaljujem Vam, Poglavniče, na ponudi da stavite našoj komandi na raspolaganje Vaše trupe koje se već nalaze u zoni. Poveravam Komandi naše Druge armije da sa Vašim vojnim vlastima prouči mogućnost upotrebe tih trupa. Bilo bi dobro da Vaše komande dobiju instrukcije o uspostavljanju potrebnog kontakta sa Komandom Druge armije.³

Primio sam na znanje ono što ste mi saopštili o nadzoru naše komande nad železničkom prugom Rijeka — Split i telegrafskom službom i na ovome Vam takođe zahvaljujem.

Uveravam Vas da su u pitanju potpuno vanredne mere u vezi sa vođenjem rata. Verujte, dragi Paveliću, u moje nepromenljivo prijateljstvo prema Vašoj zemlji i prema Vama lično.

MUSOLINI

³ O toku pregovora između vlade NDH i italijanskih predstavnika u vezi sa okupacijom demilitarizovane zone vidi dok. br. 128 i 130.

BR. 121

**DOPIS ITALIJANSKE VOJNE MISIJE U HRVATSKOJ OD
23. AVGUSTA 1941. VRHOVNOJ KOMANDI O UNUTRAŠ-
NJOJ SITUACIJI U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ I
O MERAMA POVODOM PREDUZIMANJA VLASTI U DEMI-
LITARIZOVANOJ ZONI¹**

Poverljivo

Kopija

Kr. Ital. Vojna Misija u Hrvatskoj
Prilog br. 1 aktu 574/1
— na dan 24. VIII 1941—XIX

KRALJEVSKA ITALIJANSKA VOJNA MISIJA U HRVATSKOJ

Br. 574 Poverljivo

Zagreb, 23. avgusta 1941—XIX

Predmet: **Mere koje su u toku za demilitarizovanu zonu.
Unutrašnja situacija u Hrvatskoj**

VRHOVNOJ KOMANDI
(2 kopije)

RIM

Usled potreba vojnog karaktera, naređenje za izvršenje ponovne okupacije demilitarizovane zone i zahtev za potpunu predaju civilne vlasti italijanskim vojnim organima u pomenutoj zoni, kao i za udaljenje hrvatskih trupa, koje su dislocirane u ovoj zoni, uzbudilo je i izazvalo dubok utisak u svim vladajućim krugovima.²

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 7/1—2, k. 78. Prepis kojim raspolaže redakcija dostavljen je Komandi 2. armije, radi upoznavanja sa sadržinom, uz propratni akt ital. vojne misije u Hrvatskoj br. 574/1 od 24. avgusta 1941 (vidi Arhiv VII, reg. br. 7/1—1, k. 78).

² Iako je naređenje Generalštaba o okupaciji demilitarizovane zone bilo izdato već 15. avgusta, zahtev da celokupnu vojnu i civilnu vlast u toj zoni preuzmu italijanske vojne vlasti postavljen je ustaškoj vladi 16. avgusta 1941. Vlada NDH je pokušala da odbije taj zahtev i depešom od 17. avgusta naredila svim velikim župama da „ni pod kojim uvjetom, ni pod kojom formom" ne predaju „civilne vlasti bilo vojnoj bilo kojoj 'drugoj vlasti Kr. Italije" (vidi dok. br. 118; Arhiv VII, reg. br. 1/1—27, k. 308 i 1/6—1, k. 156).

Saopštenja koja su hitno upućena ministru spoljnih poslova Lorkoviću i Poglavniku od strane ministra Kazertana znatno su potresla i zabrinula pomenuta dva rukovodioca. Poglavnik se savetovao na raznim dugim sednicama s Ministarskim savetom. Postavljeni zahtevi izazvali su na tim sednicama ne malo zaprepašćenje i oštre diskusije, pa možda i ispade.

Naročito je ostao utučen Poglavnik koji je vodio višečasovne razgovore s našim ministrom, a hteo je da se savetuje i sa šefom delegacije PNF³ pri ustaškom pokretu, konzulom Kozelskijem.

Sadržina tih mera smatrana je uglavnom od svih ministara kao namera Italije da okupira teritoriju određenu ugovorom Hrvatskoj (maskirajući sadašnju okupaciju vojnim razlozima) i da je kasnije ne vrati.⁴

Ako je bilo ovakvo mišljenje Kvaternika ili ostalih ministara — o tom strahu Hrvata govorio mi je otvoreno i general Glez fon Horstenau⁵ (koliko ja znam to je jedino interesovanje koje je po tom pitanju pokazala nemačka strana) — ista misao uznemirila je i Poglavnika. On je svakako hteo izjaviti — rečima u kojima se ogledala disciplina i odanost Dučeu — da je spreman potčiniti se mišljenju Dučea u pogledu okupacije strategijskog karaktera ili zbog ratne situacije (treba imati na umu da je takva okupacija defakto već izvršena i proširila se preko granične linije demilitarizovane zone), ali nije propustio da istakne da su mere u vezi s uklanjanjem civilnih vlasti i hrvatskih trupa u suprotnosti sa načelom o sadašnjoj i budućoj nezavisnosti Hrvatske.

Nije propustio da ukaže da bi njegov lični položaj u zemlji, već ionako uzdrman s obzirom na ponovnu vojnu okupaciju, postao apsolutno neodrživ, jer kao predstavnik Nezavisne Države Hrvatske ne bi mogao da ostane na svom mestu ako ne bi pružao zemlji utisak da takva nezavisnost, kada se izuzmu postojeće i prolazne potrebe, nije niti će biti ugrožena.

U suštini Poglavnik se pokazao spreman da primeni odredbe vojnog karaktera, samo ako bi se istovremeno sačuvao ugled njegove vlade, koja bi trebalo da bude naklonjena Italiji.

³ PNF (Partito Nazionale Fascista) — Nacionalna fašistička partija

⁴ Okupacija demilitarizovane zone od strane italijanskih trupa obrazložena je ustaškoj vladi potrebom za preduzimanjem „neophodnih mera bezbednosti u cilju odbijanja iznenadnih napada s mora i da bi se apsolutno isključila mogućnost pridolaska ustanika u primorsku zonu“ (vidi prepis Musolinijeve depeše italijanskom poslanstvu u Zagrebu, Arhiv VII, reg. br. 4/6, k. 309).

⁵ Glez Horstenau Edmund (Edmund von Glaise und von Horstenau), general-major, sa zvanjem „nemački general u Hrvatskoj.“

Diskutovano i osetljivo pitanje dovelo je do protivpredloga koje je Poglavnik izložio Dučeu, a koji su sigurno poznati tome Vrhovnom štabu.⁶

Takvi protivpredlozi nastali su sa ciljem da se ublaže reperkusije italijanskih zahteva u trenutku:

— kad je pristupanje mnogih eksponenata Mačekove stranke ojačalo poziciju vlade u zemlji i kad se nastavlja rad za njihovo što šire, iskrenije i sigurnije pristupanje;

— nekoliko postupaka Poglavnikovih kao: razgovori privatnog karaktera s nekim pravoslavnim elementima, koji su prema tome vezani i sa srpskim zajednicama (na pr. neki Vojo Besarović, koji živi u Sarajevu, osoba od izvesnog značaja za pravoslavne i možda za Srbe iz Bosne, i neka gospođa Jeftanović, koja je stanovala u Sarajevu, gde je njen muž bio jedan od srpskih glavara); ostavka šefa ustaške policije Cerovskog (govori se takođe da je uhapšen) zbog nesuglasica koje su nastale između njega i vlade, a misli se zbog preoštih mera koje su primenjivane protiv Srba; hapšenje zbog pronevere nekog ustaškog glavara Barakovića, koji je pročelnik mešovitog odbora za ustanovljavanje vlasništva i imovine Jevreja; hapšenje — kako se govori — drugih 14 ustaških glavara, — označava tendenciju Poglavnikovu za obuzdavanjem ili bolje reći onemogućavanjem zloupotreba ustaškog pokreta i za širenjem njegovih baza u zemlji uz jednu politiku koja ne bi bila tako nepomirljiva.

Momenat je okarakterisan s ne malo teškoća za primenjivanje mera (kako je već javljeno toj Komandi) u cilju čišćenja partije, mera kojima su se, kako izgleda, suprotstavili i nisu se pokorili neki ustaški elementi iz provincija.

Ukratko, postojala je bojazan da bi reperkusija italijanskih zahteva otežala podršku, koju je dosad imala hrvatska vlada za svoj rad na normalizovanju odnosa prema Srbima i protiv onih ustaša za koje postoji bojazan da otvorenije ispolje neposlušnost.

U toj situaciji stigla je Poglavniku depeša od Dučea koja je pristankom na protivpredloge vlade NDH — a i zbog reči srdačnog prijateljstva koje je sadržavala — ne malo umirila duhove odgovornih ministara.⁷

Jutarnje novine objavljuju zvanično saopštenje s potpisom Poglavnika, koje donosi italijansko-hrvatske mere u po-

⁶ Vidi dok. br. 127.

⁷ Vidi dok. br. 127.

gledu poznate zone (vidi prilog br. 1 — kompletan prevod — za 2. armiju i kralj, ministarstvo).⁸

Saopštenje, čije se objavljivanje očekivalo već nekoliko dana, izazvalo je povoljan utisak u novinarskim krugovima zbog umerenog i zdravog gledanja na stvar. Takođe među stanovništvom koje ne učestvuje aktivno u politici, kako mi je poznato, prva tumačenja nisu suprotna gornjemu.

Nasuprot tome, kako se moglo očekivati, saopštenje je izazvalo živu reakciju među ustašama, koji su, zbog svog preteranog nacionalizma, uglavnom sprovodili antiitalijansku propagandu za teritoriju Dalmacije, koju Italija nije dodelila Hrvatskoj u aprilskim ugovorima ove godine.

Govori se — a to verovatno nije daleko od istine — da je Poglavnik pretio vrlo strogim kaznama svima onima koji budu otežavali njegov položaj neprihvatljivim ocenama ili stavom u pogledu italijanskih vojnika i civila.

⁸ Pomenuto saopštenje glasi:

„VOJNIČKO POJAČANJE JADRANSKOG OBALNOG POJASA
SURADNJA HRVATSKIH I ITALIJANSKIH SNAGA
OBAVIJEST POGLAVNIKA HRVATSKOJ
JAVNOSTI

Vlada savezničke Kraljevine Italije saobćila je hrvatskoj državnoj vladi, da smatra neophodno potrebnim da se obalni pojas od Fiume [Rijeke] pa do Crne Gore s obzirom na probitke vođenja rata u pogledu vojničke pripravnosti znatno pojača.

Radi odgovornosti vojnog zapovjedništva potrebno je, da ovo ima obsežniju mogućnost djelatnosti u pogledu javne sigurnosti, te službe javnog prometa.

Hrvatska je državna vlada sretna, da u pitanju zajedničke odbrane probitka Nezavisne Države Hrvatske i savezničke Kraljevine Italije u ratu može sa svoje strane doprinieti sve, što je od bilo kakove koristi.

Stoga sam za ono područje Nezavisne Države Hrvatske, koje spada u taj pojas, odredio sljedeće:

1. Da bi građanska uprava u tom pojasu u pogledu javnog mira i poretka čim bolje odgovorila zadaći usklađenja cjelokupne vojno obranbene djelatnosti, imenovao sam jednog obćeg upravnog povjerenika, komu su podložene sve upravne oblasti u tom pojasu, te čije naloge svi upravni organi imaju bezuslovno izvršiti i svoju djelatnost u pogledu javne sigurnosti i poretka po njegovim uputama vršiti.

2. Obće upravni povjerenik ima svoje sjedište u mjestu sjedišta zapovjedništva II. Armate talijanske vojske. On stoji na raspolaganju zapovjednika rečene II. Armate u svim pitanjima uprave javne sigurnosti i poredka u tom pojasu. Time će osiguranje javne sigurnosti i poretka biti dovedeno podpuno u sklad sa probitcima vojne djelatnosti.

3. Željeznička pruga Fiume (Rijeka) — Ogulin — Split sa brzoglasnom i brzoglasnom službom stavlja se pod vojno zapovjedništvo.

4. Vojne jedinice Hrvatskog domobranstva, što se nalaze u tom pojasu, stavlja se operativno na raspolaganje jedinstvenom vojnom zapovjedništvu II. Armate.

Udarac, uprkos prihvatanju Poglavnikovih protivpredloga od strane Dučea, bio je vrlo jak za hrvatsku vladu. Sa izvesnih tačaka gledišta isti je bio potreban, pa se možemo nadati da će koristiti pri upućivanju hrvatske vlade na pravi put.

Kako sam već javio u svojim prethodnim izveštajima, nema sumnje da je gest Poglavnika povoljan za Italiju i znak je vernosti i zahvalnosti Dučeu.

Ali on je okružen germanofilima i pritisnut vlastitim ustaškim pokretom preteranog nacionalizma, koji, zaboravivši zahvalnost koju bi trebalo da oseća Nezavisna Hrvatska prema Italiji, razvija javno, a još više prikriveno, antiitalijansku politiku.

U ovoj situaciji Poglavnik se ne oseća dovoljno sigurnim i jakim da razvije diktatorsku politiku i nametne svoju volju svojim potčinjenim. Nije nemoguće da on sam, kao i cela njegova hrvatska okolina, gaji simpatije i divljenje za Nemačku, niti je isključeno da on, pod pritiskom svojih ministara, namerava da vešto manevriše između dve velike sile, čime bi stvarao veću sigurnost za nezavisnost Hrvatske.

Svakako, čini mi se da je ovo najpodesniji momenat za vršenje pritiska na hrvatsku vladu kako bi ona ispunjavala ugovorne obaveze s većom lojalnošću i iskrenošću i omogućila na svim poljima razvitak saradnje predviđene ugovorima.

Nije nemoguće, po mome shvatanju, da će moćan adut koji mi držimo u svojim rukama biti podstrek pojedincima i vladi za rad u ovome pravcu.

Obćim upravnim povjerenikom imenovao sam poslanika Dr. Andriju Karčića.

Pojedinosti provedbe dogovorit će obći upravni povjerenik te predstavnici Hrvatskog domobranstva sa zapovjedništvom II. talijanske Armate.

Ovom se zgodom daje na znanje, da su gornje mjere poduzete privremeno dok traje potreba vojnog osiguranja a na zajednički probitak savezničkih država Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske.

Ujedno se poziva sve pućanstvo u tom pojasu, da se istinskom ljubavlju jednako izlazi u susret hrvatskim oblastima i talijanskim vojnim vlastima, da sa, svoje strane podupire njihovu tiesnu suradnju, a to na vlastiti probitak sigurnosti i poretka, nesmetanog rada i srećnoga života, te na zajednički probitak Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske proti zajedničkom neprijatelju u ratu. Takova suradnja danas biti će najbolji zalog za prijateljske i saveznićke odnošaje između dva naroda i dvie države u budućnosti, kada se nakon pobjede povrati mir. Takova suradnja biti će i najveće jemstvo nezavisnosti i teritorijalne cjelokupnosti *Nezavisne Države Hrvatske*.

Poglavnik
Nezavisne države Hrvatske
Dr. ANTE PAVELIC v.r."

(vidi „Novi list“, Zagreb, od 23. avgusta 1941, drugo izdanje).

Sto se tiče sporazuma koji treba da se postignu između Komande 2. armije i hrvatskih civilnih i vojnih vlasti, zbog traženja i preciziranja njegove ekscelencije generala Ambrozija održaće se sastanak u mojoj kancelariji u utorak 26. o.m.⁹

Na ovom sastanku učestvovali su s hrvatske strane ministar unutrašnjih poslova Artuković,¹⁰ generalni komesar za demilitarizovanu zonu i general Perčević¹¹ iz Poglavnikove vojne kancelarije.

Međutim, jutros sam imao prethodni sastanak s maršalom Kvaternikom¹² strogo vojnog karaktera. On me je, kao i obično, primio veoma srdačno, ukazao mi je na ozbiljne teškoće u kojima se našla hrvatska vlada i na najtopliji i najljepši način izrazio mi živu i iskrenu želju za saradnju s Italijom. „Ja bih hteo“, rekao je, „da se ukaže potreba u kojoj bih dokazao činjenicama ovu moju volju, i uveravam Vas da ćemo biti — cela hrvatska vojska sa mnom na čelu — spremni da se borimo i ginemo za prijateljsku Italiju“.

Sporazumeli smo se, svakako, da će trupe koje će ostati u zoni koja je u pitanju biti potčinjene italijanskim komandama u operativnom smislu, taktičkoj obuci i nastavi. Dao sam mu savet — shodno željama ekscelencije generala Ambrozija — za smanjenje broja bataljona u zoni, da bi se tako mogle smeniti i staviti na raspolaganje one trupe koje su određene za formiranje legije, koju treba uputiti u Italiju radi daljeg upućivanja na ruski front.

On mi je rekao da će načelno povući batalione koji su upućeni za pojačanje i koji nemaju stalnog smeštaja u zoni, a nije se usprotivio ni daljem smanjenju broja bataljona o kojima je reč, naročito ako se za to ukaže potreba.

Smatram svojom dužnošću da objasnim da imam pravo smatrati da bi tezu o povlačenju hrvatskih trupa predložio general Glajze, koji mi je, na sastancima sa mnom, izgledao veoma zainteresovan da sazna da li će hrvatske trupe biti potčinjene i u pogledu obuke italijanskim komandama.

Naprotiv, Poglavnik, a izgleda — u manjoj meri i Kvaternik, bili su takođe mišljenja da se ne povuku hrvatske' trupe,

⁹ Vidi dok. br. 130.

¹⁰ Andrija

¹¹ Ivan

¹² Slavko Kvaternik, zapovjednik cjelokupne oružane snage i ministar domobranstva, doglavlak-vojskovođa. Italijani su zvanje vojskovođa preveli, u duhu svoje vojne terminologije, kao maršal.

ako ni zbog čega drugog, svakako zbog moralnih razloga u odnosu na te trupe i stanovništvo.

Maršal Kvaternik, koji mi je nagovestio da postoji volja za pojačanje saradnje s Italijom u vojnom pogledu, dodao je: „Vojničke mere, koje su obuhvaćene u sporazumima između Poglavnika i Dučea, mogu biti efikasne za vojnu saradnju i prijateljstvo između naših oružanih snaga, ali su delikatne i opasne. U istoriji su česti slučajevi podređivanja i zajedničkog života trupa dveju vojski, koji su se završili ispoljavanjem mržnje između oružanih snaga dveju različitih država; Vi ste pročitali zvanično saopštenje Poglavnika i uočili lojalnost i osećanje prijateljstva kojim je nadahnuto. Čuli ste malopre od mene, s kolikom lojalnošću želim da hrvatske trupe saraduju u svakom pogledu s vojnim vlastima i italijanskim trupama.

Sada je stvar italijanskih komandi i trupa, koje se nalaze na periferiji i u dodiru, da rade u atmosferi prijateljstva, razumevanja, snošljivosti i uzajamnog poštovanja. Nije dovoljno da u tome smislu deluju samo više komande, to treba da dopre do svakog čoveka. Ja sam dao i daću i druge tačne direktive u tom pogledu. Molim Vas da u opštem interesu — ova situacija, iako s nekih tačaka gledišta za nas mučna i teška, bude iskorišćena u interesu prijateljstva koje hoćemo i moramo ostvariti između dva naroda, a koje je neophodni temelj razvitka svake buduće saradnje. Naglašavam da želim da iz Hrvatske nestane svaki trag predubeđenja protiv Italije, plod višegodišnje propagande, posledica jedne žalosne istorijske situacije.

Ovaj zadatak koji je, mislim, želeo i hteo Duče — i koji se osniva na postojećim ugovorima koji postoje između naših dveju država — poveren je Vašoj 2. armiji.

Od nje treba da zrače ovaj duh i sećanja, da budu date jasne direktive do najniže jedinice i da njihovo primenjivanje bude praćeno uz pomoć i s drugarskim duhom od strane svih oficira i podoficira.

Molim Vas lepo, učinite nešto u ovom smislu kod Vaše Vrhovne komande i kod Komande 2. armije, pa ćemo Vi i ja doprineti mnogo budućem razvitku odnosa naših dveju država“.

Reči maršala Kvaternika bile su izgovorene toplo i sa osećanjem duboke iskrenosti. On je čovek koji ima mnoge nedostatke, ali svakako nije bez inteligencije i gospodskog držanja.

Ako stvarno želimo da uspostavimo dobre odnose s Hrvatskom, treba da ostvarimo jedan temelj prijateljstva i razumevanja među narodima.

Ovaj sé rad može razvijati i produbljivati u velikoj meri između dveju oružanih snaga u dodiru: vojnika i oficira.

Smatrao sam zbog toga potrebnim da prenesem gotovo doslovno reči maršala Kvaternika u vezi s onim što ta Vrhovna komanda misli da učini, u slučaju da namerava izdati direktive tim povodom i u pogledu saradnje s hrvatskim oružanim snagama.

Za tačnost prepisa
MAJOR ZA GENERALSTABNE POSLOVE
Domeniko D'Urso C. [Domenico]
D'Urso

SEF MISIJE — GENERAL
(G. Oksilija)¹³

BR. 129

**IZVESTAJ KOMANDE 2. ARMIIJE OD 24. AVGUSTA 1941.
GENERALSTABU KOPNE NE VOJSKE O INCIDENTIMA
ITALIJANSKIH VOJNIKA I USTAŠA¹**

A R

2

1 E
10

Koncept za odobrenje
Predati u ruke

KOMANDA 2. ARMIIJE
— Operativno odeljenje —

br. 7889

Odg. na akt 12514 od 5. avgusta t. g.² — V.P. 10, 24. avgusta 1941—XIX.

Predmet: Incident između vojnika i hrvatskih građana.

GENERALŠT. KR. VOJSKE — Operativno odeljenje

Vojna pošta br. 9 —

Razmotrio sam izveštaj kr. ministra u Zagrebu.³

0 incidentima, koji su pomenuti u navedenom izveštaju, obavješteni su u svoje vreme taj Generalštab i Kr. vojna misija u Zagrebu.

¹³ G[eneral] Antonio Oxilia

¹ Koncept dokumenta (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 13/1, k. 73.

² Aktom Generalštaba br. 12514 dostavljen je Komandi 2. armije prepis izveštaja italijanskog poslanstva u Zagrebu (vidi dok. br. 65) sa zahtevom da se hitno dostave podaci o incidentima između vojnika fašističke Italije i ustaša (vidi Arhiv VII, reg. br. 11/1—1, k. 73).

³ Vidi dok. br. 65.

Naročito incident u Vrbovskom bio je izazvan ozbiljnim provokacijama jednog žandarma i jednog ustaše u napitom stanju.

Incident u Bakarcu izazvan je zabunom u koju je doveden jedan ustaša na službi u stražari na granici, koji je, od dva naša vojnika koji su vežbali na 400—500 m odstojanja, pomislio da su izbeglice koje se kriju i pucao na njih.

Kao što je poznato, ovo nisu jedini incidenti ove vrste koji su se desili.

Posle prvog meseca boravka naših trupa u Hrvatskoj, a naročito od meseca juna naovamo, incidenti su učestali. Razmotrivši njihove uzroke, jasno izbija na površinu izvesna mržnja ustaša prema našim trupama.

Uzroci su sasvim drugi i mnogo su dublji nego što to navodi naš kr. ministar u Zagrebu.

Činjenica je da prisustvo italijanskih trupa ovde nije rado viđeno, jer se ovi ljudi plaše da ono umanjuje njihov prestiž i da stvara kod stanovništva ubeđenje da hrvatska vojska još nije dovoljno jaka za samostalno opstojanje; ono naročito nije rado viđeno zato što italijanske trupe predstavljaju nezgodnog svedoka zverskih divljaštava koja oni vrše, i kojih se i sami poštenu Hrvati stide.

Odatle potiče aktivna ustaška propaganda među stanovništvom, da bojkotuje naše trupe u trgovinama i javnim lokalima, kako bi što je moguće više otklonili prijateljske dodire, primenjujući prema civilima prinudne mere kao što su hapšenja, pretresi, saslušavanja, sečenje kose devojkama viđenim u društvu Italijana, primoravajući tako stanovništvo na veliku — a za nas neugodnu — opreznost u kontaktu koji mora da ima sa našim trupama.

Odatle potiče teškoća u izdavanju stanova oficirima, koji su se u najvećem broju morali priviči na jevrejske i srpske kuće, usled zastrašivanja i straha koji su vlasti ulile hrvatskom stanovništvu.

Sto se tiče „blagonaklonosti" prema Srbima i Jevrejima o kojoj svojim postupcima italijanske trupe, navodno, daju neprekidne dokaze, treba pre svega naglasiti da Jevreji ne dolaze ovde u obzir, jer u merama koje su bile preduzete protiv njih naše trupe nisu uočile neku naročitu strogost.

Međutim, osećanje sažaljenja — a ne blagonaklonosti — jasno se manifestovalo kod naših trupa zbog pokolja kojem su ustaše izložile Srbe uz manje ili više zvanično odobravanje hrvatske vlade; i to zbog divljačke nečovečnosti, kao što kaže i sam naš kr. ministar, kojom su pomenuti pokolji izvršeni. Tome Generalštabu o toj stvari poslani su mnogi izveštaji koji, smatram, jasno dokazuju činjenice.

Svi mi poznajemo karakter našeg naroda, koji ovde ima svog pravog predstavnika — vojnika. Nasleđe hiljadugodišnje rimske civilizacije, duboko osećanje pravde usađeno u njemu, nisu mogli da ga ostave ravnodušnim pred prizorom neprestanih i nečasnih zločina koje su počinile ustaše, manje-više organizovani i kontrolisani, pod okriljem centralne vlasti. A pogotovo pred ponašanjem hrvatskih vlasti i oružanih formacija koje su spremne da napuste svoje odgovorno mesto čim iskrasne mogućnost direktnog sukoba sa naoružanim ustaničkim grupama.

Uprkos tome, disciplina, koja prožima našeg vojnika, uvek ga je sprečila da se umeša neposredno i nepotrebno.

Ali nije čudno ako je, van neposredne kontrole hrvatskih vlasti, neka stotina terorisanih izbeglica, među kojima i mnogi ranjeni, uspela da se skloni u Dalmaciju, ma i potpomognuta zalaganjem pojedinaca.

Postojanje neke tvrđave antihrvatstva u Dalmaciji je puka izmišljotina.

To se očividno dokazuje time, što hrvatski i nemački policijski funkcioneri u Zagrebu, i pored njihovih čestih nenajavljenih poseta i neodobrenih od vlasti u Dalmaciji, nisu navodili konkretno i pojedinačno imena i događaje.

I tvrđenje o „mogućnostima pruženim izbeglicama da se vrate u Hrvatsku“ treba uvrstiti u red tvrđenja učinjenih zato da bi se našao razlog za protest. Najveći deo takozvanih izbeglica (oko 800) predstavljaju starci, žene i deca koje bi, čim bi iskrsla mogućnost, civilne i vojne vlasti vratile svojim kućama. Ako ipak neko sumnjivo i nepoznato lice, izigravši našu opreznost, pređe u Dalmaciju a zatim uspe da se vrati u Hrvatsku, ne može se stavljati primedba nama, a još manje protestovati protiv nas, jer bi protest najpre morao biti upućen protiv hrvatskih nadzornih organa koji nisu bili u stanju da im spreče prelaz.

Isto tako je potpuno izmišljena optužba o krijumčarenju kao i trošenju i iznošenju hrane, što bi hrvatske vlasti htele da pripišu našim trupama; ishod incidenta u Ogulinu, o kojem je svojevremeno javljeno, to potvrđuje. U stvari pokušaj pretresanja našeg vojnog voza, zbog sumnje da je natovaren stokom, bio je osujećen a zatim, kad je dokazano da je sumnja bila potpuno neosnovana, sama vlada je premestila jednog oficira i 80 ustaša, za koje je priznala da su izazivači incidenta.

Neki transporti za prefekta Rijeke prešli su u Italiju na vojnim kamionima u početku naše okupacije, ali na osnovu naredenja koja su izdali Ministarstvo rata — Kabinet — i taj Generalštab.

Što se tiče 100,000.000 prokrijumčarenih dinara, može se apsolutno isključiti učešće vojnika, pošto se nijednom nije desio takav slučaj, a i o ovom učešću izvešteno je uopšteno, bez navođenja činjenica i tačnih podataka.

Na kraju, gore pomenuti argumenti, koji zaista nisu novi, pokazuju da je hrvatska vlada htela postepeno da stvori neprijateljsko raspoloženje prema našim trupama, koje, nakon kratkotrajnog zvaničnog dobrog prijema, sada jedva podnosi i rado bi dočekala njihov odlazak.

Sve ovo — ako se i ne uzme u obzir eventualna, uperena protiv nas, spoljno-politička orijentacija — činili su sa glavnim ciljem da bi mogli nesmetano nastaviti preterivanja protivna svakom čovečanskom principu.—

General
Naznačeni komandant armije
(A. AMBROZIO)

BR. 130

ZAPISNIK S KONFERENCIJE PREDSTAVNIKA ITALIJANSKE VLADE I VLADE NDH ODRŽANE 26. AVGUSTA 1941. U ZAGREBU POVODOM OKUPACIJE DEMILITARIZOVANE ZONE OD STRANE ITALIJANSKIH TRUPA¹

REFERAT O KONFERENCIJI ODRŽANOJ U ZAGREBU
U PROSTORIJAMA KR. ITALIJANSKE VOJNE MISIJE
UJUTRO 26. VIII 1941.

0

Učestvovali su:

predstavnici hrvatske vlade:

- Ekselencija komandant armije **Ambrozio**, nosilac Gr. Cr. Vittorio — komandant 2. armije;
- General De Blazio — načelnik Štaba 2. armije
- General **Oksilia** — šef italijanske vojne misije u Hrvatskoj
- Markiz **Dustiniani** [Giustiniani] u svojstvu italijanskog otpravnika poslova u Hrvatskoj;

¹ Dokumentat (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 3/1—1, k. 78.

predstavnici hrvatske vlade:

- General **Perčević**;
- Ministar unutrašnjih poslova **Artuković**;
- Hrvatski poslanik u Rimu dr Perić;²
- Administrativni poverenik pri Komandi 2. armije dr Karčić;
- Državni tajnik za železnice doktor **Marković**;³
- Sekretar administrativnog poverenika pri Komandi 2. armije dr Rusić.

0

Ekselencija komandant 2. armije otvara konferenciju:

Veoma me raduje što predsedavam ovoj konferenciji koja treba da upotpuni odnose između naših dveju vlada sa vama poznatim ciljevima.

Otvarajući je, izražavam svoju želju da ona bude vođena u punom i uzajamnom razumevanju i prožeta najvećom srdanošću.

Osvrnuću se na razna pitanja.

Smatram za umereno da istaknem potrebu da se sve zainteresovane hrvatske vlasti, kako centralne, tako i periferne, upoznaju sa sporazumima koje mi konkretizujemo, analogno onome što ću ja učiniti u odnosu na meni potčinjene italijanske komandante. To radi toga da bi se izbegli eventualni nesporazumi, utoliko što kasnije neću moći pravdati neki prekršaj sporazuma nepoznavanjem istih.

1. CIVILNE VLASTI

Ekselencija Ambrozio: razmatranje se odnosi na poznatu zonu. Komanda 2. armije preuzima u njoj civilnu vlast.

Da olakša moj zadatak, Poglavnik mi stavlja na raspolaganje administrativnog poverenika dr Karčića. Sve periferijske civilne vlasti, za raspravljanje pitanja koja su na njih prenesena, moraju se obraćati dr Karčiću.

Ali treba razgraničiti ova pitanja, jer dok nas neka ne interesuju, druga direktno interesuju moju delatnost kao komandanta.

Radi objašnjenja, spomenuću neka pitanja koja nas ne interesuju: škole, duvan, razni monopolski artikli, takse, ishrana i uopšte pitanja koja su usko administrativne prirode.

Administrativni poverenik će, po ovim pitanjima, saobraćati direktno sa hrvatskim vlastima.

² Stjepan

³ Josip

Međutim, sva pitanja koja imaju direktnu ili indirektnu vezu sa trupama, a posebno ona koja se odnose na javni poredak, moraju mi se uvek saopštiti od strane poverenika i naravno, ukoliko bi postojale različite tačke gledišta, nastojaćemo da reširno svaku stvar na prijateljski način.

Što se ovoga tiče, važan argumenat je propaganda koju vaša Vlada smatra korisnom da bi pojačala svoj položaj.

Na vašoj teritoriji, koja se graniči sa italijanskom, pokazalo se da takva propaganda nije uvek vršena s obzirom prema Italiji. Učinjen je poneki nagoveštaj koji nije bio uvek u saglasnosti sa duhom prijateljstva. Ne mogu dozvoliti da se ubuduće širi neprijateljska propaganda prema nama. Danas radimo u punoj saglasnosti, ali ako se opet pojavi ono o čemu sam pre govorio, ja ću smesta preduzeti mere.

Da li smo svi saglasni sa raspravljanim tačkama.

Svi predstavnici hrvatske Vlade odgovaraju potvrdno.

2. JAVNI POREDAK I PRAVOSUĐE

Ekselencija Ambrozio: Ja sam odgovoran za javni poredak. Za vršenje pravosuđa u odnosu na obična krivična dela nadležne su hrvatske vlasti. Međutim, za krivična dela koja zadiru u nadležnost vojnih vlasti, ako su ih izvršili civili, ovi će biti predati ratnom sudu 2. armije; ako su ih izvršila vojna lica, ista će biti predana nadležnim hrvatskim vojnim vlastima.

Ministar Perić: Ali onda treba konkretizovati šta se podrazumeva pod građanskim krivičnim delom a šta pod vojnim krivičnim delom.

Ekselencija Ambrozio: Sva dela, izvršena od civila koja zadiru u javni poredak ili vojno područje, ulaze u nadležnost ratnog suda 2. armije — na primer: građanin koji drži oružje, koji je kriv za sabotaže na železnicama itd.

Krivična dela izvršena od vojnih lica potpadaju pod nadležnost hrvatskih vojnih sudova.

Ministar Perić: Insistira na tome da se konkretizuje tačna razlika i kaže da smatra da su ta pitanja razmotrena u vojnom ratnom krivičnom zakonu.

Ekselencija Ambrozio: Nisu svi ovi slučajevi predviđeni zakonom. Smatram običnim krivičnim delom ono delo koje izvrši jedan građanin prema drugom.

Potvrđujem na svaki način da će biti predati ratnom sudu 2. armije građani koji čine krivična dela koja imaju veze sa javnim poretkom, a da će hrvatska vojna lica, međutim, uvek biti predana nadležnim hrvatskim vojnosudskim vlastima.

Ministar Perić: Ako jedan građanin ubije četnika?

Ekselencija Ambrozio: Delo zadire u javni poredak i prema tome građanin biva prijavljen ratnom sudu 2. armije.

Ministar Perić: Ima mnogo takvih slučajeva, u svakom slučaju uzdamo se u prijateljsku saradnju i prema tome sve će ići kako treba.

Ekselencija Ambrozio: Ako gospodin Ministar smatra, izložiće nekoliko slučajeva generalu **Oksilia** i oni će se uvrstiti u kriterije koje sam odredio.

Ministar Perić: Ako Srbi budu podneli lažne tužbe protiv hrvatskih vlasti, kako će postupiti italijanski komandanti?

Ekselencija Ambrozio: Biće potrebno razjašnjenje. Ako bi se optužbe pokazale lažne, o toj stvari biće obavešteno povereništvu, a Srbi će biti predati ratnom sudu 2. armije. Svako pitanje će se uvek rešavati sa potpunom pravednošću.

Ministar Perić: Hoće li povereništvo biti obavešteno o svakoj takvoj tužbi?

Ekselencija Ambrozio: Da, naravno. Ali ne mogu dozvoliti nikakvo mešanje u stvari javnog poretka jer je potrebno da u zoni vlada najveći mir. Za javni poredak, bez daljeg, direktno ću se postarati. Po ostalim pitanjima savetovaću se uvek sa povereništvom i postupaću po kriterijumu pravičnosti.

3. TRUPE

Ekselencija Ambrozio: Hrvatske trupe u poznatoj zoni potčinjavaju se komandi 2. armije. U samoj zoni moraju ostati trupe koje su danas tamo dislocirane sa odgovarajućim naoružanjem i municijom.

General Oksilia: General Perčević mi je ukazao da bi hteo dobiti vašu saglasnost za povlačenje hrvatskih trupa koje su poslone kao pojačanje za operacije protiv ustanika.

Ekselencija Ambrozio: Snage koje se u ovom času tamo nalaze ne trebā da budu povećane, ako hoće da ih smanje mogu to učiniti, i što je rečeno za trupe važi i za naoružanje i municiju.

General Perčević: Predaje grafički prikaz dislokacije trupa u poznatoj zoni. Kaže da će u Mostaru ostati general Iser, komandant divizije. Neće biti drugih generala. Osim trupa ostaće i graničari (na crnogorskoj granici).

Trupe koje treba povući uglavnom su one koje su dislocirane u Gračacu i Kninu i u tim mestima ostaće samo trupe za garnizonske službe.⁴

⁴ i ⁵ Prema zapovesti Glavnog stožera domobranstva br. 2144 od 28. avgusta 1941. godine:

Ovo je bilo potrebno, da bi se moglo raspolagati trupama koje treba angažovati u operacijama u drugim zonama i radi uključenja regruta narednog poziva koji će morati da vežbaju van poznate zone.

Ekselencija Ambrozio: Ovo smanjenje mora biti vremenski ograničeno. Kada će biti završeno?

General Perčević: To nije moguće odmah reći. Sada se sastavljaju odgovarajuća naređenja. Moći ćemo saopštiti sutra ili prekosutra.⁵

Ekselencija Ambrozio: U svakom slučaju utvrđeno je da od danas 26. septembra⁶ — u 12 časova hrvatske trupe ne mogu izvršiti nikakav pokret u unutrašnjosti poznate zone, sa izuzetkom odgovarajućih pokreta prilikom odlaska iz te zone, bez moga znanja. Tako, u unutrašnjosti pomenute zone hrvatske trupe, od danas u 12 časova, više ne smeju preduzeti nikakvu akciju čišćenja ili bilo kakvu drugu akciju protiv ustanika.⁷

General Perčević: Jamčim za to. Ovde je reč o trupama jedne savezničke vojske koje su potčinjene komandi jedne velike jedinice drugog saveznika i, prema tome, za svaki pokret i upotrebu Vi ćete izdavati naređenja po svome nahođenju.

U pogledu discipline i obuke moraju ostati na snazi odgovarajuće norme i pravila hrvatske vojske.

Trupe koje ostaju moraju zadržati sadašnja boravišta. Kasarne koje ostanu slobodne biće na raspolaganju vašim trupama.

Ekselencija Ambrozio: U redu. Na polju discipline, ako prekršaje zapaze komandanti garnizona, oni će ih prijaviti nadležnim hrvatskim komandantima. Sto se tiče prekršaja koje zapaze hrvatski komandanti, a koje izvrše italijanska vojna lica, primenjuje se obratna procedura.

Kasarne koje ćete nam dati nisu dovoljne. Sagrađićemo barake i u gradnji učestvovalaće i hrvatska preduzeća.

„Posade u Kninu, Sinju, Mostaru i Nevesinju ostavljaju u posadnim mjestima onoliko snaga koliko je potrebno za osiguranje objekata u kojima se čuva vojni materijal, tj. dvostruke jačine straža...

Privremene posade u Lovincu, Gračacu, Livnu, Ljubinju, Stolcu i Berkoviću biti će povučene.

Kada ćete u označenim posadama budu izmjenjene sa četama Talijanske vojske imaju javiti svoju spremnost za odlazak. Ovo se odnosi kako na stalne tako i na privremene posade u mjestima označenim u ovoj točki.

Oružništvo i finansi ostaju na svojim mjestima." (Vidi Arhiv VII. reg. br. 14/2, k. 143, reg. br. 40/2—2, k. 82).

⁸ Omaška; treba: 26. avgusta

⁷ Već sledećeg dana Ambrozio je promenio tu odluku i dozvolio domobranskim jedinicama da dejstvuju protiv ustanika kod Bileće i na Dabarskom polju (vidi Arhiv VII, reg. br. 16/1—1, k. 78).

Što se tiče administracije, ishrane, u suštini za sve službe, moraju se postarati hrvatske vlasti.

General Perčević i drugi predstavnici hrvatske vlade saglašavaju se po svim tačkama.

4. ROKOVI PRELASKA POTCINJENOSTI HRVATSKIH TRUPA I PREUZIMANJA CIVILNE VLASTI U POZNATOJ ZONI

Ekselencija Ambrozio: Predlažem da se hrvatske trupe potčine komandi 2. armije na dan 1. septembra o. g. i da u tom roku budu već izvršeni pokreti za smanjenje snaga u zoni.

Svi predstavnici hrvatske vlade saglašavaju se.

Ministar Perić: Za prelazak civilne vlasti pod komandu 2. armije bio bi potreban rok od 2 sedmice.

Administrativni poverenik morao bi najpre da poseti sve hrvatske vlasti radi boljeg obezbeđenja saradnje.

Ekselencija Ambrozio: Poverenik može obaviti posete i posle izvršenog prelaska.

Ministar Perić: Predlažem da komanda 2. armije preuzme civilnu vlast na dan 7. septembra o. g.

Ekselencija Ambrozio: Prihvatam, ostaje utvrđen taj termin.⁸

5. MERE ZA REGULARNU I NEREGULARNU USTAŠKU MILICIJU I OMLADINSKE USTAŠKE FORMACIJE — DELEGATE USTAŠKOG POKRETA

Ekselencija Ambrozio: Koje su namere u pogledu regularne i neregularne ustaške milicije?

General Perčević: Danas će poslednja regularna ustaška četa napustiti zonu. Neće ostati nijedna jedinica.

Na dan 22. avgusta o.g. neregularne trupe su dobile naređenje da predaju oružje hrvatskim vojnim vlastima. Naređenje se sada izvršava. Nećete imati ni regularnih ni neregularnih ustaša. Ostaće samo nenaoružani građani.

Ekselencija Ambrozio: U redu. 1. septembra ne sme više biti ni regularnih ni neregularnih ustaša.

Uzimajući u obzir potrebe pokreta nemam ništa protiv obrazovanja omladinskih formacija. Ali moraću uvek biti obavešten o tome.⁹

⁸ Vidi dok. br. 139.

⁹ U dopisu Komande 2. armije br. 8150 od 30. avgusta 1941, kojim se potčinjene komande obaveštavaju o postignutom sporazumu, kaže se da sve ustaše treba da napuste demilitarizovanu zonu počev od 5. septembra, da je dopušteno obrazovanje ustaških omladinskih formacija i da „ostaju delegati stranke, ali njihova aktivnost treba da bude kontrolisana" (Arhiv VII, reg. br. 10/2, k. 459).

Doktor Rusić: U zoni ima delegata pokreta, ali izgleda da oni nemaju nikakve veze sa javnim poretkom.

Ekselencija Ambrozio: Za njih, kao i za sve druge, vredi ono što sam već rekao u odnosu na javni poredak. Preduzeće se jednake sankcije prema svima koji se ne budu pridržavali naređenja.

6. MERE ZA ŽANDARMERIJU

Ekselencija Ambrozio: Nameravam da izvršim reviziju i da zadržim žandarme u službi. Oni će se upotrebiti, uz karabinijere, u službama javnog poretka.

Ministar Perić: Trebalo bi da žandarmi ostanu u nadležnosti župana.

Ekselencija Ambrozio: Kao što sam već rekao, župani ne mogu izdati nikakvo naređenje koje se odnosi na javni poredak.

Ministar Perić: Ako se desi zločin, ko izdaje nalog za hapšenje?

Ekselencija Ambrozio: Ako je u pitanju obično krivično delo — onda hrvatska vlast. U svakom slučaju prihvata se saradnja župana. Ali, naređenja u odnosu na javni poredak izdaju isključivo italijanske vojne komande.

Ministar Perić ne izgleda ubeđen.

Ekselencija Ambrozio: Vi ne smete obesnažiti **obaveze** koje je Poglavnik već prihvatio.

Župan je pozvan da saraduje, ali on nema nikakvu direktivnu funkciju u odnosu na javni poredak.

7. MERE U VEZI SA CARINAMA

General Perčević: Još uvek nije rešeno pitanje linije na kojoj će se uspostaviti carinska služba.¹⁰

Markiz Dustiniani: Linija je već određena, mora samo biti određena dislokacija mesta.

Ekselencija Ambrozio: Molim da zainteresujete našeg Kr. ministra neka što pre reši to pitanje.

Nadalje molim generala Oksilia da u saglasnosti sa hrvatskim vlastima reguliše pitanje prelaska kako vojnih lica, tako i civila iz Hrvatske u poznatu zonu i obratno.¹¹

Moraće se takođe rešiti slično pitanje u odnosu na prelazak Nemaca.

¹⁰ i ¹¹ Detaljnije o tim pitanjima vidi dopise generala Oksilija Komandi 2. armije od 26. avgusta i 14. septembra 1941 (Arhiv VII, reg. br. 1/3, k. 77, reg. br. 18/1, k. 79).

Ministar Perić: Kad naši carinici budu na svojim mestima, kome će biti potčinjeni?

Ekselencija Ambrozio: Direktno hrvatskim vlastima.

General Perčević: Bilo bi dobro da carinici na crnogorskoj granici budu potčinjeni vojnim vlastima.

8. ŽELEZNIČKA PRUGA RIJEKA — SPLIT

Ekselencija Ambrozio: Već je utvrđeno da **služba na** pruzi Rijeka — Split bude poverena italijanskom vojnom osoblju. Vozovi već prolaze i deonicom Gračac—Knin, ali je potrebno još mnogo radova pre nego što se promet normalizuje.

Mi ćemo se postarati da vratimo sav upravni i prometni personal. Mora se odrediti datum kada ćemo primiti upravu pruge. Ali, u ovom momentu, ne raspoložemo svim elementima koji su potrebni da bi se taj datum odredio.

Tajnik Marković: Pruga Rijeka — Split je u redu. U tri stanice, između Gračaca i Knina osoblje je potpuno italijansko jer su četnici isterali hrvatske železničare. Mi smo spremni da ih zamenimo, ako je dozvoljeno, i ako hrvatski železničari budu zaštićeni od četnika.

Ekselencija Ambrozio: Nismo se razumeli. Uprava nad prugom mora biti poverena nama (čita telegram koji je Poglavnik uputio Dučeu).¹²

Biće potrebno da hrvatska vlast izda materijal za opravku signalnih uređaja, budući da su drukčiji oni koji se upotrebljavaju na italijanskim železnicama.

U svakom slučaju, prilikom mog odlaska u Rim, primiću dalje direktive za prijem uprave nad prugom. Kao orijentacija, mislim da to može biti oko 15. septembra.

Tajnik Marković: Da li će administrativno poslovanje biti i dalje povereno nama?

Ekselencija Ambrozio: Da, i dosledno tome i održavanje biće u vašoj nadležnosti.

Tajnik Marković: Smatram da je pruga potpuno ispravna i da ne nedostaje nijedan signalni uređaj.

General De Blazio: Bio sam juče na licu mesta i ustanovio sam lično da je potreban materijal za signalne uređaje. Na deonici Gračac—Knin za sada prolaze samo dva para vozova dnevno.

9. SNABDEVANJE ZONE SPLITA NAMIRNICAMA

Ekselencija Ambrozio: U zadnje vreme hrvatski carinski organi sprečili su dovoz namirnica, naročito povrća, koje su seljaci

¹² Vidi dok. br. 127.

poznate zone donosili u Split. Osim štete koja se time nanosi stanovništvu italijanske Dalmacije, to šteti i hrvatske seljake koji ne mogu više da izvezu svoje proizvode. Molim da zainteresujete nadležne organe da se ova smetnja ukloni.

10. SNABDEVANJE STANOVNIŠTVA POZNATE ZONE
NAMIRNICAMA

Ekselencija Ambrozio: Ulazi u nadležnost hrvatskih vlasti koje su odgovorne za snabdevanje.

Italijanske trupe primaju sve iz Italije sa izuzetkom svežeg mesa kojeg ima dosta u mestu.

11. RADNA SNAGA I MATERIJAL ZA IZGRADNJU VOJNIČKIH
BARAKA

Ekselencija Ambrozio: Pozvaće se i hrvatska preduzeća da potpomognu ovu izgradnju.

Drvo će se nabavljati na licu mesta, bilo zato što ga ima dosta, bilo da se izbegnu teškoće transporta.

Ekselencija general Ambrozio:

Zadovoljan sam rezultatima konferencije.

Složili smo se po svim raspravljanim pitanjima.

Ostalo je da se reše samo pitanja koja se odnose na prugu i na carinsku službu.

BR. 131

**TFI,FFONSFO SAPPŠTFV.TF VA^FI .yuA «STAF A 2. A
JE OD 28. AVGUSTA 1941. GENERALSTABU KR. VOJSKE
O NAPADU USTANICKIH SNAGA NA USTAŠKO-DOMO-
BRANSKU KOLONU U ZONI BILEĆE¹**

Generalštab Kr. vojske
I Operativno odeljenje — 3 sekcije

28. avgust 1941—XIX

Telefonsko saopštenje generala de Blazija —

— časova 8.30

Situacija na južnom sektoru VI arm. korp. U zoni Bileće jed-
nu^ hrvatsku kolonu napala je jaka us+anička grupa koja je
došla iz Crne Gore i sa severo-zap. od Bileće. Položaj hrvatskih

¹ Original dokumenta (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 140/4—1, k. 73.

trupa nije dobar (komandant kolone ubijen, jedan top izgubljen); povlači se ka Trebinju.²

Pokret se izgleda širi ka Stocu (severo-zapadno od Bileće). Eks. gen. Dalmaco³ moli da mu se, u cilju uništenja ustaničkog pokreta, stavi na raspolaganje divizija „Kačatori”.⁴

Puk. [paraf nečitak]

⁵Ova vest nije poznata eks. Ambroziju. Dobro, neka ga vidi jutros i neka govori o tome sa Eks. načelnikom.⁶

28/VIII

² Reč je o napadu Paničke, Miruške, Baljačke i Ljubomirske čete narodne vojske Oblasnog štaba za Hercegovinu, up zomoć crnogorskih jedinica: Tupanjskog gerilskog odreda i Bukovičke ustaničke čete, na kombinovanu kolonu jačine jednog bataljona (bojne) iz sastava 14. pješićke pukovnije NDH koja je iz Trebinja krenula 27. avgusta 1941. u pomoć ugroženom garnizonu u Bileći. Istog dana kolonu su navedene jedinice napale kod sela Moska i potpuno je razbile. Tom prilikom je poginulo 10 domobrana (među kojima komandant kolone bojnik Eleuterije Celar i još jedan oficir), ranjen 21 i zarobljeno 95 vojnika, 5 oficira i 8 podoficira, a ostatak se u neredu povukao ka Trebinju. Zaplenjeno je: jedna haubica, 2 minobacača, 4 mitraljeza, 11 p. mitraljeza, 210 pušaka, 5 kola i 23 konja (opširnije o ovoj akciji vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 183, 204, 310 i 313; Arhiv VII, stenografske beleške, reg. br. 17, 18 i 19/5, k. 2001; VIG br. 1/1963, str. 21).

⁸ General Renco Dalmaco, komandant Šestog armijskog korpusa.

* Vidi dok. br. 132.

⁵ Sledeći tekst dopisan je olovkom.

⁶ General Ambrozio boravio je tih dana u Rimu, odakle se vratio u sedište tek 4. septembra 1941 (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/2—23, k. 55).

BR. 121

**TELEFONSKO SAOPŠTENJE KOMANDANTA 2. ARMIIJE
OD 28. AVGUSTA 1941. NAČELNIKU ŠTABA DA DIVIZIJA
KAČATORI DELE ALPI" NIJE DODELJENA 2. ARMIIJI I
DA USTANAK U ZONI BILEĆA — STOLAC TREBA UGU-
ŠITI ANGAŽOVANJEM DIVIZIJE „MARKE" I DRUGIH JE-
DINICA 6. ARMIJSKOG KORPUSA¹**

Fonogram Komandi 2. armije — Karlovac na dan 28 —
časova 17.

„Odgovaram na telefonsko saopštenje od 8,30 časova.² Divizija „Kačatori" nije dodeljena 2. armiji,³ te prema tome treba ugušiti ustanak u zoni Bileća—Stolac sa divizijom „Marke" i drugim trupama, koje će dovesti komanda 6. arm. korpusa, uključivši i 4. bersaljerski⁴ — General Ambrozio.
—• Telefonsko saopštenje generalu De Blazio — 28. u 17 časova.

— Jutros je konferisano dva časa sa načelnikom štaba —
— 17 časova — konferencija — Vrhovna komanda i predstavnik Ministarstva spoljnih poslova —
— 19 časova — konferencija sa nj. eks. Volpi di Mizurata⁵
— 8 časova — 29. t. m. — govoriće gen. Ambrozio sa gen. De Blazio.

¹ Original dokumenta (pisan mastilom) u Arhivu VII, reg. br. 140/4—1, k. 73.

² Vidi dok. br. 131.

³ Divizija „Kačatori dele Alpi" nalazila se u to vreme u Crnoj Gori, na prostoriji Nikšić—Viluse, spremna da se prebaci na teritoriju NDH radi pojačanja trupa predviđenih za okupaciju demilitarizovane zone u NDH. O ovome je, radi orijentacije, bila obaveštena Komanda 2. armije, kao i 6. armijskog korpusa, depešom Generalštaba br. 13112 od 16. avgusta 1941. Depešom br. 14178 od 3. septembra 1941. Generalštab je naredio da pomenuta divizija pređe odmah pod komandu 2. armijg. Divizija je 6. i 7. septembra počela da pridolazi u Dubrovnik, odakle je morem prebačena za Split (vidi Arhiv VII, reg. br. 36/5—1, k. 72, reg. br. 1/2—23, k. 55).

⁴ Četvrti bersaljerski puk, dotad u sastavu trupa Albanije, dodeljen je 2. armiji 15. avgusta 1941, a 22. avgusta prebačen je u Split, u sastav 6. korpusa (vidi Arhiv VII, reg. br. 40/5—1, k. 72, reg. br. 1/2—23, k. 55).

⁵ Giuseppe (Đuzepe) Volpi conte (konte) di Misurata (Mizurata), jedan od vodećih fašista, predsednik Stalnog hrvatsko-talijanskog gospodarsvenog povjerenstva (sa sedištem u Rimu) i predsednik fašističke konfederacije industrijalaca.

BR. 121

**OKRUŽNICA KOMANDE 11. ARMIJSKOG KORPUSA OD 28
AVGUSTA 1941. PCTCINJENIM KOMANDAMA O POJACA-
NOJ KOMUNISTIČKOJ PROPAGANDI PoTEM LETAKA I
O POTREBI DA SE PRONAĐU ILEGALNE ŠTAMPARIJE I
CENTRI KOJI IH RASTURAJU¹**

KOMANDA XI ARMIJSKOG KORPUSA

Obavešt. odelj. Arm. korp. V. P. 46, 28. avgust 1941—XIX

Br. 1/2200

Predmet: Potraga za ilegalnim štamparijama.

KOMANDI DIVIZIJE „GRANATIERI DI SARDENJA”

V. P. 81

KOMANDI PEŠ. DIVIZIJE „IZONCO”

V. P. 59

KOMANDI GRAN. STRAŽE XI ARM. KOR.

V. P. 46

i na znanje:

KOMANDI GRUPE KR. KARAB. XI ARM. KORP. *sedište*

Komunistička propaganda putem letaka u poslednje vreme znatno je pojačana.²

Ispitivanjem letaka izgleda očigledno da se štampaju u jednoj ili dve štamparije: otkrivanje tih štamparija značilo bi, bar izvesno vreme, prestanak tog oblika propagande.³

Iz saslušanja onih koji šire ili poseduju letke, a koje skoro svakodnevno hapsimo, ne bi trebalo da bude teško izvući takve elemente pomoću kojih bi se ušlo u trag centralama za odašiljanje.

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. b. 38/4—2, k. 451.

² Obaveštajno odeljenje Komande 11. arm. korpusa u svom informativnom biltenu br. 23. od 10. septembra 1941. konstatuje da su slučajevi rasturanja letaka „više nego učetvorostručeni u odnosu na mesec juli, kada je već bilo *naznačeno* njihovo znatno povećanje”. Iz grafikona koji je priložen ovom biltenu vidi se da su na teritoriji 11. arm. korpusa u maju zabeleženi 2, u junu 4, u julu 17, a u avgustu 78 slučajeva rasturanja letaka sa antifašističkom sadržinom (vidi tom VI, knj. 1, dok. br. 157, i prilog tom dokumentu na kraju knjige).

³ Broj štamparija u Sloveniji koje su radile za NOP bio je mnogo veći. Samo u Ljubljani radilo je za vreme okupacije 9 takvih štamparija i 55 tehnika (vidi knjieu „Bibliografija izdanja u NOR-u 1941—1945”, izdanje VII, Beograd, 1964).

Istrage u tom smislu treba pojačati, a ne treba zapostaviti ni vršenje izvesnog nadzora nad štamparijama i tipografima koji se nalaze po raznim garnizonima.

Po svaku cenu treba aoci do izvora.

Za tačnost prepisa
Pukovnik nač. štaba
— A. Gaio⁴ —
Gaio

General Arm. korpusa
Kcmandant
Mario Roboti

BR. 134

UPUTSTVO VISE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE OD 31. AVGUSTA 1941. POTČINJENIM JEDINICAMA O DRŽANJU TRUPA PREMA CIVILNOM STANOVNIŠTVU CRNE GORE¹

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE
CETINJE

Br. 1041/op. M.

Cetinje, 31. avgust 1941—XIX

Predmet: Stav trupa prema civilnom stanovništvu.

KOMANDI DIVIZIJE „KAČATORI DELE ALPI" *V. P. 100/A*
KOMANDI DIVIZIJE „VENECIJA" *V. P. 99/A*
KOMANDI DIVIZIJE „MESINA" *V. P. 91/A*
KOMANDI DIVIZIJE „TARO" *V. P. 48 A*
KOMANDI DIVIZIJE „PUSTERIJA" *V. P. 206/A*
KOMANDI XI BATALJONA KR. KARAB. *sedište*
CENTRALNOJ KOMANDI KR. FINANSIS. STRAŽE ZA *sedište*
CRNU GORU

i na znanje:

VISOJ KOMANDI ORUZ. SNAGA ALBANIJE *V. P. 22/A*
KOMANDI XIV ARMIJSKOG KORPUSA *V. P. 14/A*

Neophodna potreba ugušivanja kojinfii je prekinut crnogorski ustanak stvorila je kod komandi i jedinica mentalitet okupacionih trupa, a to se odrazilo i još uvek se odražava na

⁴ Annibale Gallo

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 3/4—1, k. 738.

civilnom stanovništvu nad kojim su neposredno ili posredno izvršene represalije.

Danas crnogorski narod zna da italijanske trupe poznaju metod sile i da znaju njime da se služe kad zatreba. Uz ovu neophodnu pretpostavku moguća je politička, ekonomska i civilna nadgradnja koju sam ja započeo a koja treba da nađe najbolje i najneposrednije saradnike u komandantima ma kog čina, a naročito u onima koji su zaduženi za civilne poslove.

Potrebno je da trupe, svojim besprekornim držanjem prema stanovništvu, doprinesu sa svoje strane normalizaciji situacije. Nepotrebna nasilja, zloupotrebe, samovoljna hapšenja, metodi površne pravde, shvatljivi su i neizbežni za vreme akcije ugušivanja u onim zonama gde treba raščistiti sa poslednjim ustanicima, ali ne nalaze nikakvog opravdanja u onim centrima gde je već odavno normalno stanje.

Potrebe civilnog stanovništva treba imati u vidu i dogod je moguće poštovati.

Pokazalo se da oficiri imaju preterane i neumesne zahteve za stanovima, bez ikakvog obzira prema kućevlasnicima, dok se možda tolika briga ne pokazuje prilikom smeštaja trupa. Oficir treba da bude plemenit i prema neprijatelju. To je neophodan uslov za prestiž.

Bez ikakvog obzira na kritične ekonomske uslove u zemlji, zanatlje pretenduju da im se dodele sirovine (npr. koža za cipele) koje redovno obezbeđuje Intendantura.

Slučajevi nasilja od strane pojedinih vojnika s jedne strane i preterana nasrtljivost prema ženama s druge pokazuju da nekima nedostaje smisao za ravnotežu.

Sa mnogo lakoće se pristupa hapšenjima na najobičniju prijavu meštana koji su često podstaknuti ličnim razlozima, a zatim, sa očiglednom štetom po naš prestiž, hapšenjima izvršenim sa krajnjom lakoćom slede puštanja na slobodu.

Postojanost povezana humanošću, pravednošću, mirnom i objektivnom ocenom od strane komandanata viših činova treba da formira stav trupa prema civilima. To ne znači popuštanje nadzora i ukidanje mera predostrožnosti. Radi se o uvođenju jednog čvrstog poretka, ali koji ima razumevanja za tuđe potrebe i u kome će crnogorski narod osetiti da, iako je ustanak prazna nada, ima mogućnosti za nov život u saradnji sa Italijom.

Crnogorac je živahan i inteligentan, gotov da oceni i najslabiju nijansu prezira ili poštovanja, vrlo osetljiv na pravdu i na vernost, u osnovi pošten; poverljiv i odan onom ko zna da ga pridobije. Jedna reč dobrote, jedan akt milosrđa, jedan primer nepokolebljive pravde mogu da unesu više mira od jedne ratne kampanje.

Drevno siromaštvo, današnja beda, dezorijentacija neočekivanog sloma, nesmotrenost prošlog režima, nenormalno stanje stvari uopšte pritiskuju i uznemiravaju ovu zemlju.

Danas se treba postaviti kao tutor ovom narodu tako da se oko nas okupi sa poverenjem, kao što se okupljao oko starog kralja Nikole da im deli pravdu. To pokazuje da je Italija ne samo pobednik u ratu već i majka i vaspitačica.

Da bi se mirnim putem postigao pravi preporod Crne Gore, sa kojom nam je u interesu da budemo u prijateljskim odnosima, treba da nam bude program pravda, hieb, rad i moralno uzdizanje.

Jednom reči, treba mudro i sa razumevanjem voditi ovaj narod koji je vekovima znao da se suprotstavlja teškim iskušenjima protiv Turaka, stvarajući branik pred isklamskim pritiskom.

Molim da sa oficirima održite odgovarajuće sastanke izlažući im moje ideje i pozivajući ih, naročito mlade, da se u javnosti i privatno -drže uvek dostojanstveno, jer je to potrebno u jednoj zemlji koja je odskoro okupirana.

Neka svi shvate da je ustanak predstavljao samo jednu epizodu koja je sada nadvladana. Budno paziti da se ne ponovi ne treba da znači razdraživati duhove i ometati konstruktivnu političku akciju koja je u toku.

ARMIJSKI GENERAL KOMANDANT
(Alesandro Pircio Biroli)
A. Pircio Biroli

BR. 121

IZVEŠTAJ KOMANDE JEDANAESTOG BATALJONA KARABINIJERA O DRŽANJU KARABINIJERA U BORBI KOD BERANA OD 16. DO 19. JULA 1941. GODINE¹

Izveštaj o borbi kod Berana² — 16—19. jula 1941—XIX

13. jula 1941. komunistička revolucija potresla je Crnu Goru stavivši u naročito tešku situaciju ono malo okupacionih trupa, raspoređenih sa zadacima zavođenja mira i nacionalne rekonstrukcije na čitavoj teritoriji. Vrlo je osetljiv bio položaj karabinijera, raspoređenih u proporciji od jedne trećine najviše, u odnosu na žandarmerijske snage, u 39 od 120 žandarmerijskih stanica.— Ovaj oružani korpus koji je nadživeo rasulo jugoslovenske vojske i ostao da vrši policijske akcije u Crnoj Gori, odražavao je, svojim sastavom i svojim funkcionisanjem, političku i moralnu bedu koja je dovela do propasti veštačku versajsku tvorevinu.—

Ustanci koji su se pojavili 13-og na vratima Cetinja, izolujući ga, a zatim otišli zapadno, južno i istočno od glavnog grada, u početku su se bacili na pojedinačne kamione ili manje kolone, da bi zatim postepeno pojačani stanovništvom pokolebanim lažima i pretnjama, krenuli na karab. stanice, na brigade finansijske straže i na garnizone.—

Iznenadna i nezaslužena izdaja izazvala je u samom početku iznenađenje i neodlučnost, kojima je ipak usledio brz otpor naših trupa, gde više gde manje uporan i žestok.—

S obzirom na teške okolnosti, iznad svake pohvale bilo je držanje karabinijera, koje su nepouzđani žandarmi gotovo svuda napustili, a oni su sa kasarnom neustrašivo branili slavno nasleđe svog roda boreći se do poslednjeg metka, a nekad i do poslednjeg čoveka.— U istoriji našeg naroda blistaće dr-

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 6/1—80, k. 776. Redakcija nije mogla da utvrdi tačan datum kada je izveštaj pisan. S obzirom na njegovu sadržinu pretpostavlja se da je pisan krajem avgusta 1941. Prepis izveštaja koji redakcija objavljuje nalazi se u elaboratu „Zbirka dokumenata koji se odnose na pripremu i dizanje ustanka u Cmoj Gori”, koji je sačinila Komanda 2. čete 11. bataljona Kraljevskih karabinijera (sa sedištem u Pljevljima).

² To je nepotpun izveštaj o borbi kod Berana. U njemu se govori samo o borbi karabinijera i, delimično, finansa, dok nema ni reči o učešću bataljona 93. pešadijskog puka divizije „Mesina”. Opširnije o napadu ustanika na Berane i predaji italijanskog garnizona vidi članak u „Vojnoistorijskom glasniku” (br. 1—2 za 1960): „Beranski srez u julskom ustanku” od general-majora Save Joksimovića; Arhiv VII, stenografske beleške reg. br. 2—6/6, k. 2004 (izjava Đoke Pajkovića).

žanje karabinijera iz Berana, gde je od 21 vojnika ubijeno 13, među kojima dva podoficira, a trojica su teško ranjena.— Plemeniti primeri čuda koja stvara ljubav prema Otadžbini, ujedinjena sa silnom privrženošću svojoj dužnosti.—

Događaji, u uzvišenom nizanju herojskih podviga, prevazilaze mogućnost jedne retrospektivne rekonstrukcije, pošto su načelni ciljevi suviše zloupotrebljeni da bi mogli efikasno poslužiti.—

15. jula po podne ustaničke snage su napale jednu četu minobacača od 81 mm 93. peš. puka: u vreme napada pokazalo se da nedostaju tri čoveka.—³

Stariji vodnik Pirina, privremeni komandant Ispostave, pošto je od komandanta ovog garnizona dobio naređenje da izvrši patrolno izviđanje radi uspostavljanja dodira sa ustanicima i s tim da vrati tri vojnika, krenuo je sa jednom grupom karabinijera naoružanih puškomitraljezom i karabinima; vatrom iz tog oružja uspeo je, posle teške borbe, da razbije poslednje napadače i da izvuče obnaženi leš jednog starijeg kaplara minobacačke čete, sa koga je bio skinut čak i venčani prsten.—

Vrativši se u kasarnu karabinijeri su preuzeli redovnu službu, pristupivši još iste večeri brojnim hapšenjima i saslušavanju neprijateljskog ili sumnjivog elementa.—

Na dan 16. odmah se pokazalo da je situacija vrlo kritična: stvarno u toku noći telefonske i telegrafske veze bile su prekinute, te se Berane našlo izolovano od sveta.—

Karabinijeri su nastavili da vrše redovnu dužnost sa intenzitetom, brižljivošću i pažnjom kakvu je nalagao moment. — Uveče je stigla vest da je ubijen komandant karab. stanice u Lubnici, stariji kaplar Ferente Mikele.—

Žrtve počinju da se nižu.—

Mada su ustanici već ugrožavali sela, stariji kaplar Ferente pošao je 16. ujutru, zajedno sa jednim žandarmom iz stanice Lubnica, koja je od Berana udaljena 12 km, da bi izvestio svog komandanta Ispostave o situaciji. Međutim, na pola puta sreo je veću grupu ustanika koji su mu naredili da preda oružje. Međutim, mada se nalazio u apsolutnoj manjini, podoficir je na naređenje odgovorio vatrom i odmah je uspeo da ubije dvojicu napadača; savladan brojnošću platio je životom svoju herojsku smelost. — Vest o smrti druga nije obeshrabrila karabinijere iz Berana, već je učvrstila njihovu odluku da do poslednjeg vrše svoju dužnost. — U noći između 16. i 17.

³ Prema navodima učesnika napada na Berane, prve akcije na ovom terenu- izvedene su 16. a ne 15. jula (vidi „Vojnoistorijski glasnik“ br. 1—2 za 1960, str. 9).

spaljeni su neki mostovi; prekid komunikacija toliko je ohrabrio ustanike da su sišli sa brežuljaka i sa svih strana pokušali da prodru u grad.

I samo stanovništvo izgledalo je spremno da se pridruži ustanicima.

Ujutru 17-og stariji vodnik Pirina otišao je sa jedanaest vojnika službeno u kasarnu „Regina Elena“, sedišta bataljona 93. peš. puka, gde je bio sazvan Preki sud radi suđenja nekolicini komunista, nad kojima je zatim izvršena smrtna kazna.⁴

Karab. kasarna u kojoj je ostao vodnik Taseli [Tasselli] sa osam karabinijera bila je odmah zatim napadnuta.

Stariji vodnik Pirina i njegovih 11 potčinjenih telefonom su bili obavješteni od strane zabarikadiranih drugova, i, mada je kasarna „Regina Elena“ za njih predstavljala sigurno sklonište, nisu oklevali ni trenutak da priskoče u pomoć drugovima u opasnosti, pokušavajući da stignu, naoružani samo karabinima, do kasarne koja se nalazi na suprotnom kraju grada, baš kad se čitavo stanovništvo spremalo da se pridruži ustanicima.

Tek što su prešli nekoliko metara naišli su na prvi otpor, ali, pošto su ga ubrzo savladali, nastavili su put, mada su sa prozora i sa krovova bili obasipani puščanom vatrom.

Neki vojnici bili su ranjeni, ali herojski marš se nije zbog toga prekidao, već je nastavljen do jedne pomoćne kasarne Kr. finansijske straže, gde je stariji vodnik Pirina, pošto su mu gotovo svi ljudi bili ranjeni, smatrao za potrebno da uđe i da pruži otpor do kraja.—

Tu su se karabinijeri i pripadnici Finansijske straže borili dok im nije nestalo municije, zatim su, iznemogli od rana, prekinuli vatru: tek tada su nadmoćnije ustaničke snage savladale ovu šaku heroja i, prodrevši u kasarnu, poklale njene odvažne braniocce.

Međutim, oko 13 časova, vojnici koji su ostali u karab. kasarni primetili su da sa svih strana, sa razdaljine od oko 400 m, nastupaju brojne grupe naoružanih ljudi. — Prvobitna odluka je bila da pruže otpor po svaku cenu. U tom cilju su se rasporedili na prvom spratu zgrade, podelivši zadatke. — Pošto su postavili dva puškomitraljeza, jedan su upravili na glavnu ulicu a drugi na ono mesto odakle je dolazilo najviše ustanika. — Postavili su i karabine a pored sebe su stavili sanduke sa ručnim bombama, otvorivši odmah učestalu i koncentričnu paljbu."

⁴ Streljano je 9 rodoljuba: Mileta Mitrović, Danilo Joksimović, Boko Dervović, Milan Mališić, Božina Nedić, Božo Lekić, Vukajlo Zečević, Arso Mališić i Aleksandar Arsenijević (vidi navedenu knjigu B. Jovanovića, str. 148).

Osetivši opasnost a i radi zajedničke odbrane, iz kasarni Kr. finansijske straže odmah je stigla sva posada.

Ustaničari su tako bili držani na odstojanju čitavo popodne pa se čak ni uveče niti u toku noći nije smanjila žestina vatre iz mitraljeza, karabina i ručnih bombi, koje su obazrivo bacane tek s vremena na vreme.

Međutim, ništa nije bila manja upornost neprijatelja, kod koga su pušćanu vatru smenjivali rafali iz automatskog oružja. — Zahvaljujući tami, neki ustaničari su se približili, uspevši da kroz prozore ubace u zgradu ručne bombe koje su im karabinijeri odmah izbacivali natrag, tako da su eksplodirale iznad glava protivnika. Već je bilo mrtvih i dosta ranjenih. — Rano u zoru vojnici su primetili da se u zgradi, sagrađenoj pretežno od drveta, pokazuju prvi znaci požara.

Ustaničari su u stvari shvatili da vatrom svog oružja ne bi uspeli da izbace hrabre branioce, te su u toku noći polili kasarnu petrolejem i zapalili je.

Nastojeći da svim sredstvima ograniče požar, ali uzalud, vojnici ipak nisu odustali od paljbe i odbrane.

Plamen je potpuno obuhvatio krov, tako da je malo-pomalo počeo da se ruši i da pada baš tamo gde su se nalazili vojnici. — Uprkos tome 18-og u 12 časova nastavljen je uporan i aktivan otpor.

Vatra se međutim toliko proširila da je zahvatila zidove prvog sprata i pošto je jedino stepenište već bilo uništeno, vojnici su rešili da otvore rupu na podu, te su jedan za drugim sišli na donji sprat. — Ali tada je plamen zahvatio čitavu zgradu.

Pred alternativom: umreti u plamenu ili izaći izlažući se sigurnoj smrti, izabrali su drugo.⁵

Bacivši u vatru karabine da ih se neprijatelj ne bi domogao, naoružani pištoljima i poslednjim ručnim bombama, smelo su izašli napolje, gde su odmah bili ranjeni i uhvaćeni od strane divlje horde, oduševljene skupo plaćenim uspehom i žedne krvi.

Tako se završio otpor u Beranama, koji će ostati u našoj istoriji kao jedna među najznačajnijim i najherojskijim epizodama.⁶ Ostaci kasarne koji zaslužuju da budu sačuvani u us-

⁵ Iz iskaza učesnika, kao i iz italijanskih dokumenata, vidi se da se zarobljenicima nije ništa desilo (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 169; B. Jovanović, n.d., str. 152 i 153).

⁶ Misli se na otpor karabinijera. Ostale italijanske snage (bataljon 93. pešadijskog puka divizije „Mesina“) nastavile su otpor iz zgrade gimnazije do uveče istog dana, kada su ustaničarima predale automatsko

I

pomeni zahvalnih i vernih sadašnjih i budućih generacija, biće fotografisani a držanje svakog heroja ponaosob biće ispitano i oni će biti predloženi za nagradu koju zaslužuju.

Na beranskom vojnom groblju, slavnim žrtvama odali su poštu drugovi iz borbe, a 21. tek. u Cetinju je održan pomen u prisustvu Ekselencije višeg komandanta, vojnih predstavnika i drugova. — Iza oltara blistala je na suncu pobeđe jedna reč kao uzvišena sinteza slavnih podviga: „Obbedimo”.⁷

Potpukovnik, komandant
XI bat. Kr. karabinijera
Tomazo Gaudini
[Tomaso Gaudini]

Glavna komanda Kr. karabinijera

Odeljenje službi i situacije
Rim, 27. septembra 1941—XX

Br. 146/97 Pov. prot.
Predmet: Pohvala.—

Ekselencija načelnik štaba vojske, obavešten o primernom držanju Kr. karab. iz Berana za vreme julskog ustanka u Crnoj Gori, izrazio je živo odobravanje za herojsko držanje i privrženost dužnosti kojoj su ovi hrabri vojnici žrtvovali svoje živote.—

General Arm. korpusa
Glavni komandant
Remo Gambeli
[Gambelli]

i teško naoružanje. Potpuno razoružavanje ovih snaga izvršeno je 20. jula, kada su, nakon pregovora sa ustanicima, prihvatile bezuslovnu kapitulaciju.

Prema iskazima učesnika, u borbi za Berane poginulo je 70 neprijateljskih vojnika. 30 ih je ranjeno i oko 700 zarobljeno (vidi B. Jovanović, n.d. str 153). Iz izveštaja italijanske Vrhovne komande od 10. avgusta 1941. vidi se da su u Beranama, prilikom ponovnog zauzimanja ovoga grada od strane italijanskih snaga (divizije „Venecija”), oslobođena 604 zarobljena italijanska vojnika (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 169).

⁷ „Poslušasmo”, tj. izvršismo zadatak.

BR. 121

IZVESTAJ KOMANDE 2. PEŠADIJSKOG PUKA OD 1. SEPTEMBRA 1941. KOMANDANTU DIVIZIJE „RE“ O SITUACIJI NA SEKTORU GOSPIĆ¹

2. PESADIJSKI PUK „RE“
Štab

Br. 1721 Poverljivo Vojna pošta 93, 1. septembra 1941-XIX

Predmet: Situacija na sektoru Gospića (izvod)

GOSPODINU KOMANDANTU PEŠADIJSKE DIVIZIJE „RE“

Vojna pošta

U Medaku sadašnja situacija je sledeća:

Naši vonjici su, kao i dosad, poštovani i nema opasnosti od nekog iznenađenja.

U selu, da tako kažem, postoji garnizon s nekoliko hrvatskih žandarma, koji se od 17 časova uveče do idućeg jutra zatvore u kasarni, bojeći se da iziđu napolje. U Medaku nema ustaša.

Došao sam u dodir s jednim glavarom. Radovao se novom stanju stvari, i što se tiče razoružavanja, kazao mi je da će se razoružavanje Srba lako obaviti ali ne i Hrvata, čije porodice imaju dosta oružja. Dodao je da ih ponekad uznemirava ljudstvo koje dolazi iz Divosela (jugoistočno od Gospića).

Stekao sam utisak da bi jedna naša posada u selu Medak mogla lako uspostaviti mir neposredno oko samog sela, a možda i sprovesti razoružanje, pošto u zoni Medak nisam naišao na nepomirljivo držanje.

U Ploči sam zatekao sasvim drukčije stanje.

U tom selu hrvatska država ne uspeva da održi ni mali broj plašljivih žandarma iz sela Medaka, te je selo prepušteno na milost i nemilost svoga stanovništva.

Mnoge su kuće srušene, pravoslavna crkva je veoma oštećena usled bombardovanja, koje je izvršeno za vreme nedavne akcije od strane jedinica generala Lukića.

Zverski progonojeno, stanovništvo je zauzelo *potpuno* nepomirljiv stav.

¹ Prepis" originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 31/1—1, k. 82.

Seoski glavar, neki Petković Jure, govoreći o širem okolnom području, izjavio mi je da je pobjeglo oko 5.000 osoba, koje su stanovale u razorenim ili zapaljenim selima; oni žive u šumama i neće se vratiti dok postoji hrvatska vlast.

Srbi iz ovog sela nisu voljni da priznaju ni Pavelića niti ma koju hrvatsku vlast. Zale se da su Srbi izbačeni iz svih javnih službi. Zeleli bi srpske žandarme u srpskim selima.

Kažu da su prema dokumentima, koji su zaplenjeni ustašama, zaključili da je naređenje o uništenju Srba došlo iz Zagreba.

Pre nekoliko dana — kažu — stiglo je u Lovinac 100 vagona žita iz Zagreba za hrvatski živalj. Žene i deca, koji su prišli da traže žito, bili su ubijeni.

Između raznih divljaštava koje navode najodvratnije je ono da su Srbe prinudili da jedu vlastite oči, koje su im pre toga izvadili.

Nekom trgovcu iz sela Medak oduzeli su 900.000 dinara a onda ga uškopili.

Globa od 40 dinara naplaćuje se od onih koji su Italijane primili u svoje kuće, jer se plaše da će ovi pričati o stanju.

U ovom području nema komunista.

Srbi su bili proganjani jer u početku nisu imali oružja, a docnije su ga primili od Srba iz Bosne.

Između Bosne i Like računaju da je ubijeno 80.000 Srba i još 30.000 na čitavoj teritoriji bivše Jugoslavije.

Kažu da ne učestvuju ni u jednoj organizaciji i da nemaju veze s drugim krajevima gde je izbio ustanak (a puške iz Bosne?).

Imaju životnih namirnica još za mesec dana, pošto su Hrvati odneli sve.

Zamenik poglavnika Mile Budak u jednom govoru održanom u nekom obližnjem selu navodno je kazao: „Kako to da još postoje Srbi”.²

Nedostaje im sve, a naročito so.

Pošto mi je general Lukić, pre nego što je konačno juče otputovao iz Gospića (otišao je za Karlovac kod 2. armije), preporučio da se postaram za sudbinu onog malog broja hrvatskih vojnika koji su ostali zatvoreni u Udbini, ja sam o tome razmislio i zaključio da to uopšte ne dolazi u obzir. „Ako žele preći, moraju doći sami”.

Ne smatram da je potrebno izložiti opasnosti život makar samo jednog mog vojnika i proigrati poslednji adut koji još imam u ruci za postizanje pomirenja, samo radi obezbeđenja

² Vidi govor Mile Budaka, ministra u vladi NDH, održan u Kossinju 28. jula 1941 („Hrvatski narod”, br. 165 od 29. jula 1941).

povratka hrvatskih vojnika iz Udbine. To će se izvesti drugom prilikom.³

Na kraju, Srbi iz Ploče prihvataju pomirenje samo pod jednim uslovom: da zavise u svakom pogledu od Italije, kojoj priznaju zaslugu da nije nikada činila zlo, i koja će vladati pravedno nad Srbima na teritoriji koja je priključena Dalmaciji, ali osuđuju Italiju što nije intervenisala u cilju sprečavanja pokolja koji su izvršili Hrvati.

Objasnio sam naš osobiti pravni položaj tog momenta, i oni su ga prihvatili, ali osećao sam da su moje postavke same po sebi bile manje ubedljive od njihovih jasnih zapazanja.

U Udbini primio sam od komandanta 3. bataljona izveštaj čiju kopiju prilažem, izveštaj zanimljiv u mnogo čemu.⁴

Duševno stanje ovih naoružanih ljudi u suštini je isto kao i kod onih u Ploči, tj. nije moguće ostvariti zbliženje s Hrvatima.

Može se tvrditi da idući iz Gospića prema Udbini nepomirljivost raste prema istoku i da na granici demilitarizovane zone (prelaz koji vodi za Donji Lapac) postoji, pored toga,⁵ jedna ozbiljna organizacija, vrlo jaka i dobro rukovođena.

³ Krajem jula, pod rukovodstvom partijskih organizacija u udbinskom srezu, grupe ustanika prekinule su telegrafsko-telefonske veze i zaprečile puteve od Udbine prema D. Lapcu, Korenici i Lovincu, tako da je 1. avgusta ustaško-domobranska posada u Udbini bila potpuno odsečena. Drugog avgusta napadnuta je i uništena grupa od desetine ustaša koja je pokušala da se, poštanskim automobilom, probije iz Udbine prema Lovincu. Nakon ove akcije ustaše su se ograničile na odbranu Podlapca i Udbine, dok su okolna sela ostala slobodna, orijentisana na brzo skupljanje i sklanjanje letine. Ustaničke snage, organizovane u pet gerilskih odreda, ograničile su se uglavnom na blokadu ustaško-domobranskih snaga u Udbini i odbranu svojih sela (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 10, 26, 39, 42, 98, 103, 105, 114, 152, 154, 159 i 180; Arhiv VII, stenografske beleške, reg. br. 4'5, k. 2006).

⁴ Redakcija ne raspolaže tim dopisom.

⁵ Odnosi se na teritoriju sreza Donji Lapac koja je bila oslobođena još prvih dana ustanka. Snažne ustaničke snage, organizovane u čete i vodove, odbile su 17—20. avgusta pokušaje Lovinačkog i Gračačkog ustaško-domobranskog združenja da zauzmu čvorove komunikacija na pravcu Velika Popina—Srb—D. Lapac i Bruvno—Mazin—Kulen-Vakuf i spoje se sa snagama iz Kulen-Vakufa. U ovim borbama je ubijeno, zarobljeno ili ranjeno 23 oficira i podoficira i 189 domobrana, zaplenjena velika količina oružja i ojačan borbeni moral ustaničkih jedinica. Borbama na ovom terenu u početku ustanka rukovodio je Stab gerilskih odreda za Donji Lapac i okolinu, ubrzo nazvan Štabom gerilskih odreda za Liku, koji je 23. avgusta preimenovan u Stab bataljona gerilskih odreda za Liku i potčinjen Stabu Drvarske brigade (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 10, 12, 39 i 42; Arhiv VII, reg. br. 8/2—1, k. 67: izveštaj generala Lukića od 21. VIII 1941; članak Đ. Jovanovića „Ustanak u Južnoj Lici" u knjizi „Ustanak naroda Jugoslavije 1941", knj. 1, Vojno delo, Beograd, 1962).

Ovo je situacija ustanika u zoni kojom sam prošao.

Sutra ću narediti da se izvrši izviđanje na Vrebac s jednom ojačanom četom u cilju upoznavanja toga mesta, koje mislim posetiti odmah posle toga radi daljeg uspostavljanja dodira.

Što se tiče Hrvata, javljam da je danas došao k meni prefekt da mi saopšti o izvesnim incidentima koji su se desili u nekim selima (uključivši i krađu u Medaku), i da mi iznese neke teškoće koje sam ranije uočio i naveo u pređašnjim izveštajima.

Razoružavanje Hrvata može se izvršiti u svako doba i sa sigurnošću. Njih je ipak potrebno štititi.

U selima ima oružja (ima ga mnogo). Ako to oružje bude oduzeto stanovništvo će pobeći u Gospić iz straha.

Hrvati su mi kazali da su pokušali na sve načine ubediti Srbe da se mirno povrate, dajući i njima životne namirnice, ali bez uspeha.

Ovo može biti istina. Šteta što je njihovo kajanje zakasnilo pošto su, stvorivši neku teoriju o razbojničkim delima u čemu je taj narod još sirov, možda nepopravljivo kompromitovali u kratkom roku, svojom sopstvenom krivicom, spas i mogućnost postojanja hrvatske države, stvorivši ponor svadama između dveju strana.

KOMANDANT PUKA
PUKOVNIK
F. SODU MILO [SODDU MILLO]

Za tačnost:

NAČELNIK ODSEKA, GENERALŠTABNI POTPUKOVNIK
R. DE FRANCESKO [FRANCESCO]

[Potpis nečitak]

⁶ Frančesko (Francesco)

BK. 137

**OBAVEŠTAJNI BILTEN KOMANDE PESADIJSKE DIVIZIJE
TARO" OD 2. SEPTEMBRA 1941. O POKRETIMA USTANIČ-
KIH SNAGA U REJONU BILECE¹**

KOMANDA PESADIJSKE DIVIZIJE „TARO" (48)

„Napred po svaku cenu!"

Poverljivo
(Dvostruki omot)

OBAVEŠTAJNI ODSEK

Br. 1492 Obavešt. prot. V. P. 48/A 2. septembra 1941—XIX

Predmet: Obaveštajni bilten od nula časova do 24 časa 2. septembra 1941—XIX.

VIŠOJ KOMANDI ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE
KOMANDI XIV ARM. KORPUSA—OPERAT. ODELJ.
KOMANDI XIV ARM. KORPUSA—OBAVEST. ODELJ.
KOMANDI 208. PEŠAD. PUKA
KOMANDI II GRUPE ALPINACA „VALE"
KOMANDI 48. ARTILJER. PUKA
KOMANDI 164. LEGIJE CRN. KOŠULJA

Kr., prefektura - Kotor
Kabinet

3. sept. 1941

Br. 1381 Kab XII/15

i na znanje

M.P.⁴

KR. PREFEKTURI — KOTOR
KOMANDI VOJNOG POMORSKOG SEKTORA — TIVAT
KOMANDI DIVIZIJE „MESINA"
KOMANDI DIVIZIJE „MARKE"
KOMANDI DIVIZIJE „KAČATORI DELE ALPI"
KOMANDI DIVIZIJE „PULJE"
KOMANDI DIVIZIJE „PUSTERIJA"
KOMANDI TERIT. KR. KARAB. — KOTOR

4-9-1941—XI

Kr. kvesturi

Kotor⁴

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII reg. br. 2/4—4. k. 550.

² Pečat prijema

³ Okrugli pečat: „Kr. prefektura Kotor

2. septembar 41—XIX".

⁴ i ⁷ Dopisano mastilom.

I — *Pokreti ustaničkih snaga*

Ujutro 29-og primećene su jake ustaničke snage severoistočno od Bileće u odstupanju. U prolazu kroz naselja palili su ih. Tako je gotovo potpuno uništen Prijevor (GS-TR).⁵

Druge ustaničke snage primećene su kako odstupaju u 15 časova prema Kamenici (QG-UM); na njih je otvorio vatru vod tenkova.⁶

II — *Prekidi komunikacijskih linija*

Za vreme probijanja prema Bileći bataljon „Val Peskara” opravio je na putu Viluse—Bileća dva manja prekida.

III — *Spisak ustanika zarobljenih u borbama i streljanih*

Ustanici zarobljeni u akciji na Bileću, koje je predala divizija „Marke”, jesu:

1. Nikolić Luka, Radovana i pok. Perović Veruše, 27. god.
2. Inić Milovan, pok. Jovice, 64 godine.
3. Miković Boško, 19 godina.
4. Vidović Milivoj, 29 godina, penzionisani oficir, Srbin — svi sada u zatvoru u Herceg-Novom.

Radević Nikola, 40 godina, smešten u bolnici u Meljinama pošto je ranjen.

Zavedeni u kartoteku

5/9 PF

IV — *Spisak streljanih ustanika po presudi Vojnog suda. Negativan.*

V — *Spisak učesnika u ustanku koji su uhapšeni i predati Vojnom sudu. Negativan.*

⁵ i ⁹ Noću 28/29. avgusta hercegovačke čete narodne vojske, pod rukovodstvom Oblasnog štaba za Hercegovinu, i crnogorski Banjsko-vučedolski bataljon ušli su u Bileću. Domobranska posada (dva bataljona), sa ostacima posade s. Plane (koju su pomenute ustaničke snage razbile 28. avgusta), povukla se u bilećki vojni logor. Razni buržoaski elementi, nosioci velikosrpske politike, zagriženi šovinisti, iskorišćavajući ustaške zločine nad srpskim življem u Hercegovini, povelili su izvesne grupe u pljačku, paljenje i ubijanje po muslimanskim selima u okolini Bileće, nastojeći da borbu protiv okupatora i kvislinga skrenu na kolosek bratoubilačke borbe. Komunisti, i pored više pokušaja, nisu uspeli da sasvim onemoguće huškački i razbijajući rad šovinističkih elemenata i da spreče zločine nad muslimanskim življem (vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 72, 98, 183 i 204).

⁶ To su snage o kojima je reč u prethodnom objašnjenju, a koje su, usled prodora italijanskog bataljona „Val Peskara”, bile prinudene da se povuku iz Bileće.

- VI — *Spisak sumnjivih lica uhapšenih radi proveravanja.*
Garnizon Gruda 4. — Još ne raspolažemo imenima.
- VII — *Spisak uhapšenih osoba radi provere i puštenih.* Negativan.
- VIII — *Spisak upućenih u koncentracione logore.* Negativan.
- IX — *Spisak talaca.* Negativan.
- X — *Spisak sumnjivih lica.* Negativan.
- XI — *Ukupno sakupljeno oružje od početka operacija.*

Italijansko:

mitraljeza „Breda"	4
puškomitraljezi	7
puške	7
kutije za nošenje municije	12
postolja tronožna za 81 mm	1
ručne bombe	33
signalni pištolji.	3

8

- XII — *Ukupno sakupljeno oružje u zoni sadašnjeg razmeštaja*
Kao gore.

- XIII — *Ukupno sakupljeno oružje u toku dana za koji se izveštaj podnosi.* ;

— puške i karabini jugo-slovenski	11
— cev za mitraljez	1
— artiljer. munic. 100	19
— nekompletne nišanske sprave za top većeg kalibra	2
— gas-mask	1

- XIV — *Razno:*

Stanovnici Bileće, koji su tražili pomoć od naših trupa, kažu da treba imati na umu da su stanovnici svih staleža koji su ostali u mestu, manje ili više, učestvovali neposredno u us-

⁸ Izostavljen je spisak ostalog sakupljenog, oružja (neitalijanskog porekla).

tanku, koji je izbio zbog mržnje Srba prema Hrvatima i muslimanima,⁹ a naročito zbog mržnje prema garnizoniranim hrvatskim trupama.

KOMANDANT DIVIZIJSKI GENERAL
(G. PEDRACOLI)

Za tačnost prepisa
Načelnik štaba ppukovnik
(A. Bertorele)
A. Bertorele

M.P.

BR. 138

IZVEŠTAJ KOMANDE DIVIZIJE „SASARI“ OD 2. SEPTEMBRA 1941. KOMANDI 6. ARMIJSKOG KORPUSA O STANJU U GRAČACU I KIJEVU I O SASTANKU ČETNIČKIH PRISTALICA U SELU PAĐENIMA KOD KNINA¹

ODSEK OPERACIJA I SLUŽBI

POVERLJIVO

798/ob.

DVOSTRUKI OMOT

Vojna pošta 86 2IX/941—XIX

-Dnevni izveštaj.—

KOMANDI VI ARMIJSKOG KORPUSA

Vojna pošta 89

GRAČAC

U naselju Gračac život se polako normalizuje; vratile su se mnoge žene, deca i starci; zapaža se veliko nepoverenje kako od strane Hrvata tako i od strane Srba.

Hrvati i Srbi i dalje se javljaju Komandi garnizona, tražeći pomoć i zaštitu.

1. tekućeg, oko 9 časova, pukovnik **Bišćan**² sa delegacijom hrvatskih oficira otišao je u Komandu garnizona da

¹ Koncept izveštaja (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 4/1—1, k. 654.

² Maksimilijan Bišćan, zapovjednik ustaško-domobranske posade u Gračacu.

bi pukovniku Salvatore³ izručio svoj pozdrav i pozdrav hrvatskih trupa koje odlaze.⁴

Pukovnik Salvatore se oprostio od pukovnika Biščana i od hrvatske vojske.

U 11,45 pukovnik Salvatore je otišao na žel. stanicu da bi pozdravio trupe koje odlaze.

Jedna četa hrvatskih vojnika odala je počast. Snage koje su otišle broje 1100 ljudi.

KIJEVO:

Patrole 151[®] raščistile su teren između naselja Kijevo i Polača obišavši Milivojević, Lazić, Mirković, Radinović, Ceko, Turić i Vujić. Nisu zapazile ništa značajno. Naše jedinice bile su srdačno primljene.

Stanovništvo je obavestilo naše oficire o zverstvima koja su počinili Hrvati, među koja se ubraja 48 ubistava.

Naši oficiri su naredili starešinama sela da opomenu stanovništvo i da izvrše makar i najmanji upad prema Kijevu ili Polači.⁸ U visini Lokve (put Knin — Vrlika) patrole su primetile dve urvine, koje su nastale gotovo sigurno eksplozijom mine. Nepoznata lica su takođe pokušala da prekinu put Knin — Vrlika (na mestu Kikića mlin), na delu koji je vojna inženjerija već bila popravila.

KNIN:

Danas su se u Pađenima sastale glavne starešine sela Like, doline Zrmanje i iz Pađena.⁷

³ Umberto Salvatore, komandant 6. bersaljerskog puka.

⁴ Povlačenje ustaško-domobranskih jedinica iz Gračaca izvršeno je na osnovu sporazuma od 26. avgusta 1941, između predstavnika italijanske vojske i vlade NDH u vezi sa okupacijom demilitarizovane zone (vidi dok. br. 130).

⁵ Reč je o 151. puku divizije „Sasari“.

⁶ U originalu „... hanno ordinato ai capi villa di diffidare le popolazioni e fare la benché minima incursione...“ Pošto su se u Kijevu tada nalazile italijanske jedinice (vidi tom V, knj. 32, dok. br. 19), verovatno se htelo reći da starešine sela opomenu stanovništvo da ne vrši ni najmanji upad prema Kijevu ili Polači.

⁷ Ceo sledeći tekst, do kraja dokumenta, u originalu je precrtan i umesto njega na margini je mastilom dopisano: „Složno su izrazili želju da se stanje normalizuje onako kako su odlučile italijanske vlasti. Bile su odsutne starešine iz Golubića, Strmice i Bos. Grahova. Situacija u ovoj zoni još nije jasno određena; detaljno ću je opisati čim budem imao tačne podatke. Reklo bi se, međutim, da su u Drvaru izražene komunističke tendencije, jer izgleda da se starešine iz Drvara nikako ne slažu sa starešinama koje se danas nalaze u Pađenima“.

Pošto ih je poznata ličnost dr Novaković upoznala sa merama italijanske vlade, istog su izabrali za svoga predstavnika.⁸

Pomenuta ličnost mi je saopštila da čitavo stanovništvo gore pomenutih zona želi da se vrati svojim kućama i radi.⁹

Međutim predao mi je jedno pismo upućeno eksel. komandantu Armije, kojim srpsko stanovništvo traži, ako je moguće, da se ukloni hrvatski poverenik pri Armiji, a ako nije, želeli bi da imaju i jednog svog predstavnika.

Pomenuto pismo predaću lično generalu De Blaziju.

Sto se tiče zone Bos. Grahovo—Drvar, uskoro ću poslati izveštaj, tj. čim se vrate izvesni ljudi koji su otišli tamo radi prikupljanja obaveštenja, s obzirom da su danas bili odsutni predstavnici sela Golubić i Strmica.

GENERAL KOMANDANT DIVIZIJE
Furio Montiçeli [Monticelli]

BR. 139

PROGLAS KOMANDE 2. ARMIJE OD 7. SEPTEMBRA 1941. O PREUZIMANJU VOJNE I CIVILNE VLASTI U DEMILJ- TARIZOVANOJ ZONI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE¹

ZAPOVJEDNIŠTVO 2. ARMEJE

Proglas pučanstvu

U smislu sporazuma postignutih sa Vladom Nezavisne Države Hrvatske, preuzimam današnjim danom vojničke i građanske ovlasti na područjima ograničenim:²

Sa sjevera: rijekom Kupom između Osilnice (isključene) i Zdi-hova (uključenog).

⁸ O protivnarodnom radu dr Nike Novakovića Longe i ostalih velikosrpskih elemenata Kninske krajine i Like vidi tom IV, knj. 1, dok. br. 13, 66, 70 i 77; tom V, knj. 1, dok. br. 14, 20, 21, 22 i 24.

⁹ O razlozima privremene krize ustanka na tom području vidi dok. br. 87, objašnjenje 4; tom IV, knj. 1, dok. br. 77: Izveštaj komandanta Drvarske brigade od 2. septembra 1941. Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu.

¹ Original (štampan kao plakat, latinicom, na italijanskom i srpsko-hrvatskom jeziku) u Arhivu VII, reg. br. 30/4—10, k. 220. Redakcija objavljuje prevod (izvršen u Komandi 2. armije) koji je štampan uporedo sa italijanskim tekstom.

² Vidi dok. br. 130.

Sa zapada: crtom: Osilnica (isključena) — Mrzla Vodica (isključena) — Bakarac (uključen) — Jadranska obala do Grude (talijanska Dalmacija i Gruda isključena).

Obuhvaćeni su otoci Pag, Brač, Hvar, Sv. Klement, Šćedro, i manji južno od poluotoka Pelješca.

S juga: crtom: Gruda (isključena) — Grab (uključen) — Viluse (uključene) — Podvrš (uključen) — Crkvice (uključene) — Troglav (k. 1415).

Sa istoka: crtom: Troglav (k. 1415) — Bjelašnica (k. 1687) — Siivije — Previjska (k. 1804) — Lisac (k. 1497) — Prenj Pl. (k. 2102) — k. 2074 — Ljubuša Pl. (k. 1797) — Malovan d. — Dragnić (isključen) — k. 1049 — Golija Pl. (k. 1891) — k. 1634 — Šator Pl. (k. 1872) — k. 1650 — k. 1264 — Mali — Brotnja k. 1611 — Ruda poljana — k. 1616 — k. 1212 — Plješevica Pl. (k. 1640) — Prijeboj (isključen) — Plitvički Ljeskovac — Raskrižje (k. 777) — Gredoviti (k. 787) — Hum (k. 863) — Tounj — Zdi-hovo.

Sva mjesta uključena.

Podređene mi ćete brinuti će se za obranu gore navedenih područja protiv zajedničkog neprijatelja: u tu svrhu one će poduzeti potrebne mjere radi vlastite sigurnosti i za očuvanje javnoga reda.³

Sve Hrvatske građanske oblasti gore ograničenog predjela podređene su zapovjedništvu Talijanske vojničke vlasti koja se koristi suradnjom Hrvatskoga glavnog povjerenika, a ovaj ima svoje sjedište kod Zapovjedništva 2. Armeje.

Sve hrvatske čete razmještene unutar istog predjela podređene su Zapovjedništvu 2. Armeje.

Ne dvojim da će građansko pučanstvo i hrvatski službenici, svijesni ciljeva zajedničkog probitka, kojima teži Talijanska vojnička vlast, biti voljni pružiti joj svoju potpunu suradnju, brižljivo izvršujući sve naloge koje će od nje primati.

Ako bi se ipak našlo takovih neodgovornih ili zlonamjernih pojedinaca koji svojim djelima bilo kako sprječavaju rad Talijanske vojničke vlasti, čvrsto sam odlučan da poduzmem najteže mjere, radi njihovog suzbijanja.

³ Dopisom br. 580 od 22. septembra 1941. Obće upravno povjereništvo kod 2. armije izvestilo je sve velike župe NDH da je „radi teškog saobraćaja sporazumno uključeno u obalnu zonu i Gacko, koje sada osiguravaju talijanske čete“ (Arhiv VII, reg. br. 29/6, k. 156).

Svi oni koji su iz kojega god razloga napustili svoju zemlju, pozivaju se da se vrate svojim kućama. Talijanske im Oružane Snage jamče za njihovu sigurnost, za slobodu i za imovinu njihovu.

7. rujna 1941 — XIX.

General
Armejski Zapovjednik
VITTORIO AMBROSIO

ZAPOVJEDNIŠTVO 2. ARMEJE
MI GENERAL ARMEJSKI ZAPOVJEDNIK
Ambrosio Cav. di Gr. Cr. Vittorio
U SMISLU SPORAZUMA POSTIGNUTIH SA VLADOM
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

NAREĐUJEMO:

Cl. 1.

Tkogod drži vatreno oružje, streljivo ili praskave tvari, dužan je predati ih u roku od četrdeset i osam sati najbližem Talijanskom vojničkom zapovjedničtvu.⁴

Nakon minolog roka iz prednje stavke, tkogod bude zatečen u posjedu vatrene oružja, streljiva ili praskavih tvari, kazniti će se smrću strijeljanjem.

Ako se oružje, strijeljivo ili praskave tvari pronađu u kućama za stanovanje, za djelo će odgovarati glavari one obitelji, kojoj dotični stan pripada.

Cl. 2

Tkogod ugrožava sigurnost Talijanskih oružanih snaga, ili počini djela [ugrožava]nja javnog reda, kažnjava se strijeljanjem.⁵

Ista kazna će se primjeniti na svakoga, tko počini koje od kažnjivih djela navedenih u prednjoj stavci, ako je iz djela proizašlo teško poremećenje javnog reda.

* Dopisom 2. armije br. A.C 1601 od 7. septembra 1941. potčinjenim jedinicama naređeno je da se „oružje, municija i eksplozivi, vlasništvo hrvatske vojske, koje su zaplenili ustanici a povratila italijanska odeljenja, moraju... predati hrvatskoj vojsci čiji predstavnici treba da dokažu vlasništvo nad oružjem" (Arhiv VII, res. br. 3/3, k. 663).

⁵ Pomenutim dopisom Komande 2. armije naređeno je da se iste sankcije primenjuju „i za eventualna dela protiv bezbednosti hrvatskih oružanih snaga" (Arhiv VII, reg. br. 3/3, k. 663).

Cl. 3.

Tkogod ugrožava sigurnost Talijanskih oružanih snaga, ili počini djela smjerajući na oštećenje veleobrotnih ili željezničkih naprava, ili na bilo kakvo poremećenje pravilnog rada javnih poduzeća, kažnjava se smrću strijeljanjem.

Cl. 4.

U prednjim člancima predviđena kažnjiva djela presuđivati će izvanredni vojnički sudovi, pred koje će se krivce bezodvlačno izvesti.

Sudovi se sastavljaju, od slučaja do slučaja, po naredbi Zapovjednika posade, na čijem je području kažnjivo djelo počinjeno; a sastoje se od tri časnika Talijanskih oružanih snaga u činu ne ispod satnika, koje određuje isti Zapovjednik.

Najviši po činu ili, kod jednakih po činu, najstariji među određenim časnicima djelovati će kao predsjednik.

Zapovjednik koji određuje sastav suda, imenuje jednog nižeg časnika Talijanskih oružanih snaga, za vršenje dužnosti javne optužbe, te jednog časnika istih snaga, za vršenje dužnosti tajnika.

Cl. 5.

U postupku pred sudom označenim u prednjem članku okrivljeni ima zaštitu jednog branitelja, kojega si može sam izabrati između nižih časnika Talijanskih oružanih snaga. Ako si ga sam ne izabere, imenovati će mu branitelja ureda radi predsjednik suda.

Osuda je bezodvlačno izvršiva.

Cl. 6.

Talijanski vojnici, određeni za stražarsku službu radi čuvanja sigurnosti Oružanih snaga ili javnog reda ili javnih poduzeća, upotrebili će oružje protiv svakoga, tkogod bude zatečen na djelu vršenja bilo kojega od kažnjivih čina predviđenih u člancima 2 i 3, a isto tako i protiv svakoga onog, koji bude zatečen, u noćno doba, bez opravdanog razloga, uz željezničke pruge ili u neposrednoj blizini vojničkih naprava ili građevina od javne važnosti.⁶

* Dozvola za upotrebu oružja, u navedenim slučajevima, data je i domobranskim vojnicima (vidi Arhiv VII, reg. br. 3/3, k. 663).

Cl. 3.

Zabranjene su, do daljne odredbe, svečanosti pučkog značaja, ili inače kakova sakupljanja ili sastajanja na mjestu javnom ili javnosti pristupačnom. U iznimnim slučajevima, svečanosti mogu biti dozvoljene od Zapovjednika posade.

Zapovjednici posada su isto tako ovlašteni, da zabrane održavanje sajмова na područjima njihove prostorne nadležnosti, ako nalaze da je takva zabrana potrebna iz razloga javnog reda ili radi vojničke sigurnosti.

Cl. 8.

Nitko se ne može udaljiti iz svojega običajnog boravišta, ako nema u tu svrhu izdane mu propustnice od strane Zapovjednika posade.

Cl. 9.

Ustanovljuje se zabrana izlaženja na ulicu od 22 sata do 5 sati.

Za trajanja ove zabrane mogu izlaziti samo liječnici, primalje i svećenici vjera priznatih u državi Hrvatskoj, ali i oni samo s razloga vršenja službe njihovog zanimanja ili zvanja, a i to samo ako imaju u tu svrhu izdanu im propustnicu od strane zapovjedništva posade najbližeg mjesta.

Zapovjednici armejskih korpusa ovlašteni su mijenjati granice zabrane izlaženja na ulicu, u pogledu velikih stanbenih središta, vodeći računa o općem stanju i o mjestnim potrebama.

Cl. 10.

Zabranjen je, danju i noću, promet motornih kotača i automobilskih vozila kojega god uzorka, izuzev one, kojima je izdano posebno ovlaštenje od strane Zapovjednika posade.

Ovlaštenja se izdaju, od slučaja do slučaja, strogim mjerilom i važnošću samo jednokratnom.

Automobilska vozila sa prometnim ovlaštenjem moraju imati naročitu oznaku, koju propisuju nadležna zapovjedništva armejskih korpusa.

Cl. 11.

Tkogod prekrši odredbe članaka 7, 8, 9 i 10, kažnjava se, ako djelo nema obilježje težega kažnjivog čina, zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Djela predviđena u člancima 7, 8, 9 i 10 imaju za posljedicu bezodvlačni zatvor; nadležnost za suđenje o njima spada na vojnički ratni sud 2. Armeje.

Cl. 12.

Ovaj proglas se objavljuje izvještajem na pločama općinskih ureda, te stupa na snagu danom objave.

BR. 140

NAREĐENJE KOMANDE 2. ARMIJE OD 7. SEPTEMBRA 1941. POTČINJENIM KOMANDAMA DA PREDUZMU MERE RADI SPREČAVANJA NAPADA NA VOJNE PATROLE¹

V.P. 10. 7. 9. 1941 — XIX.

OD KOMANDE 2. ARMIJE — Operativnog odeljenja

KOMANDI V ARMIJSKOG KORPUSA
KOMANDI VI ARMIJSKOG KORPUSA
KOMANDI XI ARMIJSKOG KORPUSA dalekopisačem
KOMANDI 1. BRZE DIVIZIJE ručnim fonogramom

i radi znanja:

KOMANDI BRZOG ARMIJSKOG KORPUSA dalekopisačem
UPRAVI INTENDANTURE 2. ARMIJE

8432. Ovih poslednjih dana u Sloveniji su naše patrole za zaštitu pruge i male grupe naših vojnika u službi upadale u zasede i pretrpele gubitke. Ispostavlja se da nikakav gubitak nije nanet neprijateljima koji se određuju kao nepoznati. Činjenice dokazuju pravo pravcato iznenađenje naših elemenata i oskudnost snaga naših patrola. U cilju izbegavanja sličnih slučajeva i brzog sprečavanja napada hoću da se primene sve mere koje se pokazuju kao potrebne na osnovu razvoja lokalne situacije čije je stalno praćenje dužnost komandi, čak i manjih. Izdati stoga naređenje da se pojačaju patrole gde je potrebno skrećući pažnju na ono što sam propisao okružnicom 3400 — (Br. 8 — slovo D) od 23 aprila o.g.²

GENERAL AMBROZIO

— Original je u fasciklu AR 13, naređenja Armije.³

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 7/4a—1, k. 76.

² Pomenutim stavom okružnice br. 3400 predviđa se da trupe vrše česte pokrete da bi se stanovništvu pokazalo da su uvek spremne i svuda prisutne (vidi Arhiv VII, reg. br. 5/1, k. 77).

³ Ta rečenica je dopisana olovkom.

BR. 152

OBAVESTENJE KOMANDE DIVIZIJE „TARO“ OD 10. SEPTEMBRA 1941. PREFEKTURI U KOTORU O REZULTATIMA ISTRAGE POVODOM NAPADA NA GARNIZON GRAHOVO¹

KOMANDA PEŠADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ (48)

„Napred po svaku cenu“

Obaveštajni odsek

Poverljivo
(dvostruki koverat)

Br. prot. 1613/Obavešt.

V.P. 48 A, 10. sept. 1941—XIX

Predmet: Obaveštajni bilten od 0—24 č. dana 10. sep. 1941-XIX.

VIŠOJ KOMANDI ORUZ. SNAGA ALBANIJE
KOMANDI XIV ARM. KORPUSA — Oper. od.
KOMANDI XIV ARM. KORPUSA — Obavešt. od.
KOMANDI 207. PESADIJSKOG PUKA
KOMANDI 208. PESADIJSKOG PUKA
KOMANDI 48. ARTILJERIJSKOG PUKA

i na znanje

[Paraf: Skaselati]

KR. PREFEKTURI KOTOR
KOMANDI VOJNOG POM. SEKTORA TIVAT
KOMANDI DIVIZIJE „MESINA“
KOMANDI DIVIZIJE „MARKE“
KOMANDI DIVIZIJE „KACATORI DELE ALPI“
KOMANDI DIVIZIJE „PULJE“
KOMANDI DIVIZIJE „PUSTERIJA“
TERIT. KOMANDI KR. KARABINIJERA KOTOR

KR. PREFEKTURA KOTOR'

Sekretarijat

11. sept. 1941—XIX

br. 1794 Sekr. XII—15

- 1.) *Jačina — razmeštaj i pokreti ustaničkih snaga* — ništa.
- 2.) *Prekidi komunikacionih puteva* — ništa.
- 3.) *Poimenični spisak ustanika koji su zarobljeni u borbi i odmah streljani* — ništa.
- 4.) *Poimenični spisak ustanika koji su streljani po presudi Vojnog suda:* ništa.
- 5.) *Poimenični spisak učesnika u pobuni koji su uhapšeni i predati Vojnom sudu:*³

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 9/4—1, k. 550.

² Pečat prijema.

— Milović Petar, pok. Sima i Milice Vujačić, rođen SAVHOG. u Grahovu — tamo nastanjen, bivši narednik-vodnik jugoslavenskog vazduhoplovstva — oženjen sa Sirišćević Marijom — pravoslavne veroispovesti.

Iz saslušanja proizlazi da je po naređenju dvojice ustanika, Kovačević Spasoja i Milović Marka, sa ženom morao ići za ustanicima u brda gde je bilo već okupljeno nekih dvadeset porodica ustanika, među kojima porodice: Deretić Mato — Vukasović Drago — Deretić Stanko — Milović Sava — Milović Tripko — Milović Đoko — Milović Dušan — Milović Mirko — Milović Marko — Milović Mato — Milović Đuro — Milović Petar — Milović Kosto — Deretić Božo — Milović Nikola — iz Petkovića.

Svi su bili pod zapovedništvom Save Mizara iz Nudola i razmešteni su duž padine brda, gde je pripremljena odbrambena linija i gde su naoružani samo dežurni, jer za sve nije bilo dovoljno oružja. Potvrđuje da je vođa naredio seljacima (izgleda iz Bara — FP—VK) da vrše prekide na drumu Pod Han — Grahovo.

Izgleda da su napad na garnizon Grahovo izvršile 3 ustaničke bande, i to od onih iz Grahova, Gornjeg Polja i Strekanice. Tvrdi da su u napadu na Grahovo učestvovala sva imenovana lica, zajedno sa Kujačić Mirkom iz Nudola, i da je njegov vod bio pod zapovedništvom Milović Goluba Đorđa, koji je ranjen za vreme napada.⁴

Sa razoružanjem garnizona svi ustanici su se naoružali.

Dva dana kasnije Sava Mizara organizuje u Gornjem Polju napad na garnizon Viluse,⁵ koji je izvršen sledećeg dana. Tom prilikom Milović Petar primio je komandu jednog voda u jačini od 24 čoveka, naoružanih puškama a po koji i bombama. Pominje imena nekih ljudi svoje čete kao: Deretić Stanko — Deretić Vidak — Milović Rifko — Milović Mato — Milović Blažo — Milović Novica.

Tvrdi da se posle neuspeha pretrpljenog od ustanika u Vilusama jedan deo ustanika sklonio u šume a drugi su se vratili porodicama.

Daković Dušan, pok. Marka i pok. Stoje Gluković, rođen ? februara 1889. u Grahovu — tamo nastanjen — gostioničar-hotelijer — pravoslavne veroispovesti.

Tvrdi da je na dan napada na kasarnu bio u svojoj kući u blizini Grahova, i da se nalazio u Grahovu na dan napada na Viluse.

³ i ⁶ Na margini originala, duž čitavog teksta pod tačkom 5 i 15, olovkom je povučena linija i dopisano: „Kvestura—S[kaselati]”.

⁴ O napadu na Grahovo vidi i dok. br. 82 i 141.

⁵ Vidi dok. br. 82.

Finansijski stražari — paroh iz Grahova i Milović Petar tvrde da je učestvovao u napadu na kasarnu u Grahovu. Milović čak napominje da je bio član bande koju je predvodio Savo Vujačić.

— *Daković Vojin*, Dušana i Jane Dragonić, rođen u Grahovu 20/8/923, tamo nastanjen — student — pravoslavne veroispovesti. Reč je o sinu gostioničara.

Kao i otac, tvrdi da nije učestvovao u napadu na Grahovo i Viluse. Njega terete iste optužbe kao njegovog oca.

— *Kujačić Mirko*, Jovana i Marice Plamenac, rođen u Kolašinu (Crna Gora) 2 6/1901 — nastanjen u Nudolu — oženjen — pravoslavne veroispovesti — slikar.

U svojim iskazima tvrdi da je bio u Grahovu sutradan posle napada da bi pomogao ocu u nezi ranjenika i da bi radio na izmirenju.

Finansijski stražari — paroh iz Grahova i Milović Petar tvrde da je pomenuti aktivno učestvovao u napadu na kasarnu.

— Iz iskaza Milović Petra proizlazilo bi da su braća Jakšić Pejo, Jakšić Stevo i Jakšić Vidak — svi iz Grahova — prijavljeni 12/8. vojnom sudu, aktivno učestvovali u napadu na garnizone Grahovo i Viluse pod komandom ustaničkog vođe Save Vujačića.

— *Bosnić Ilija*, Mitra i Vuković Stane, rođen u Bešviću (Petrovac) 29/4/1920, sa stanom u Škaljarima (Kotor), neoženjen — student — uhapšen po prijavi peš. divizije „Mesina“, akt 2340/S.I. od 1. o.m. pod optužbom za komunističku propagandu, učestvovanje u napadu na kasarnu Kr. finansijske straže u Rijeka—Reževići, gde su italijanski vojnici ranjeni i zarobljeni, i za organizovanje oružanih napada na naše vojnike.

- 6.) *Poimenični spisak sumnjivih lica pritvorenih radi proveravanja:* ništa.
- 7.) *Poimenični spisak pritvorenih radi proveravanja i puštenih:* ništa.
- 8.) *Poimenični spisak lica upućenih u koncentracione logore:* ništa.
- 9.) *Poimenični spisak talaca* — ništa.
- 10.) *Poimenični spisak osumnjičenih lica.*⁶

— Po prijavama podnetim dnevnim izveštajem br. 24 peš. divizije „Kačatori dele Alpi“ — obaveštajnim biltenom od 8. o.m. pešadijske divizije „Mesina“ — obaveštajnim biltenom br. 35 II alpinske grupe „Vale“ — povećao se spisak članova ustaničkih bandi za hapšenje, koji su

napali na garnizon u Grahovu i prema podacima do danas to su sledeći;

Kovačević Sava	iz Nudola	— komandant
Kovačević Stanko	iz Grahova	— inženjer, zam. komandanta
Kovačević Pavle	iz Grahova	— brat inženjera
Kovačević Miloš	iz Grahova	— seljak, komandir čete
Kovačević Stevan	iz Grahova	— učitelj, „
Kovačević Spasoje		
Gojka,	iz Petkovića	— ustanik
Milović Ilija	iz Grahova	— predsednik opštine
Milović Petar	iz Grahova	— biv. vazduhopl. podoficir
Milović Mirko	iz Grahova	— brat obučara
Milović Milka	iz Grahova	— vođa ženske komunističke organizacije
Milović Žarko		
Gavrila	(Grahovo)	— student
Milović Paula		
Gavrila	(Grahovo)	— komunistkinja-špijunka
Milović Stojan	Tripka—Petkovići	— ustanik
Milović Marika	iz Zagalja	— seljak ustanik
Milović Milan Grazić	iz Petkovića	— seljak ustanik
Milović Mirko	iz Zakurjaja	— ustanik
Milović Stevan	iz Petkovića	— ustanik
Milović Savo	iz	„
Milović Tripko	iz	„
Milović Gojko	iz J,	„
Milović Dušan	iz	»
Milović Mato	iz	»
Milović Đuro	iz	»
Milović Petar	iz II	
Milović Kasto	iz II	
Milović Rade	iz	—
Milović Nikola	iz II	—
Milović Marko	iz II	—
Milović Rifko		—
Milović Mato		—
Milović Blažo		—
Milović Golub Đorđa		— komandovao jednim vodom
Milović Marko	iz Zakurjaja	— ustanik
Vujačić Savo	iz Grahova	— drvodelac — ustanik
Vujačić Vukašin	iz >	— seljak ustanik
Vujačić Jevto	iz tt	— seljak ustanik
Vujačić Marko	iz Nikšića	— advokat
Vujačić Mirko,		
sin Cete	--	— seljak ustanik
Bulajić Georgije,		
sin M.	iz Grahova	— ustanik
Bulajić Mirko, Save	iz	— ustanik organizator
Bulajić Vladimir,		
sin R.	iz „	— seljak — ustanik
Daković Dušan	iz ft	— gostioničar — ustanik
Daković Voja	iz	— student — ustanik
Daković Jana	iz >	— ženska organizatorka

Deretić Mato	iz Zakurjaja	— ustanik
Deretić Stanko	iz Zakurjaja	— ustanik
Deretić Vidak	iz	— ustanik
Deretić Božo	iz Petkovića	— ustanik
Jakšić Pejo	iz Grahova	— ustanik
Jakšić Vidak	iz Grahova	— ustanik
Jakšić Stevo	iz	— ustanik
Kujačić Mirko		
Jovana	iz Nudola	— slikar — ustanik
Perović Ivo	iz Nikšića	— šofer „
Bošković Mirko	iz Grahova	— mesar „
Lazović Dušan	iz Grahova	— berberin — ustanik
Baničević Đoko	iz	— žandar, narednik
Bigović?	iz	— žandarm
• Stričević Marija		
udata Milović		— žena biv. podoficira
Vukmirović Mitar,		
sin T.		— seljak — ustanik
Lazović Andro		
Lazović Dušan		
Vuksanović Drago	iz Zakurjaja	— ustanik

- 11.) *Ukupno prikupljeno oružje od početka operacija*
— Isto kao u prethodnom izveštaju (obaveštajni bilten od 8/9/41);
- 12.) *Ukupno prikupljeno oružje u zoni sadašnjeg razmeštaja:*
Kao gore.
- 13.) *Ukupno prikupljeno oružje na dan na koji se odnosi izveštaj:* ništa.
- 14.) Razno: ništa.

Divizijski general komandant
(G. Pedracoli)

Za tačnost prepisa
za nač. štaba potpukovnika
(A. Bertorele)
Major šef odseka operacija i službi
(E. Orioli)
M.P. Orioli

BR. 142

DOPIS PREFEKTA KOTORA OD 14. SEPTEMBRA 1941. GUV-
VERNERU DALMACIJE O PRIKUPLJENIM OBAVEŠTENJI-
MA U VEZI SA ORGANIZACIJOM USTANKA U ZONI
GRAHOVA¹

K. 550, 50/1

Kopija

KR. PREFEKTURA KOTOR

Br. 1890—Kab.

Kotor, 14-IX-1941—XIX

Predmet: Poverljiva obaveštenja

Poverljivo — Dvostruki omot

GUVERNATORATU DALMACIJE

— Kabinet —

Zadar

KVESTORU

Kotor

Prema prikupljenim vestima i obaveštenjima proizlazi da je organizacija ustanka u zoni Grahova² bila pripremljena na Bijeloj Gori pod rukovodstvom Stanka Kovačevića — inženjera (diplomirao u Italiji a nastanjen u Grahovu) i Sava [Kovačevića Mizara — seljaka, nastanjenog u Nudolu. — U to vreme Kovačević Stanko je vršio funkciju prevodioca pri detašmanu Kr. karab. u Grahovu i pošto je najbolje poznao našu situaciju tražio je dozvole za Cetinje koje je, međutim, koristio za odlazak na Bijelu Goru gde se sigurno sastajao sa ostalim vođama pokreta.³

Iz Grahova je obično bio odsutan 3—4 dana; na Bijeloj Gori su se sastajali u dvema pećinama koje tamo postoje:

Za vreme njegovog odsustva zamenjivala ga je gospođa Milović Marija, rođena Sirišćević, žena bivšeg podoficira bivše jugoslovenske avijacije, koja je saznala za ove odlaske Stanka Kovačevića i o tome je izvestila brigadira kr. karab.

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 50/1, k. 550.

² O ustanku u zoni Grahovo i akcijama na italijanske garnizone u Grahovu i Vilusima vidi dok. br. 82 i 141.

³ Stanko Kovačević je u to vreme bio član Mesnog komiteta KPJ za Grahovo i, po zadatku Komiteta, radio kao tumač kod karabinijera u Grahovu.

Početni rad se sastojao u prikupljanju oružja i hrane koja je navodno koncentrisana u kući braće Jakšić iz Grahova.

Prikupljanje oružja mora da je bilo olakšano i činjenicom da su se po kapitulaciji jugoslovenske vojske gotovo svi vojnici vratili svojim porodicama ponevši sobom i oružje koje im je bilo dodeljeno.

Vršena je takođe i vrlo aktivna propaganda za prilaženje pokretu, koja je imala neposrednog efekta s obzirom da je stanovništvo Grahova i obližnjih zaselaka u celini komunističko sa izuzetkom nekoliko lica. — Stoga nije pogrešno reći da je tu učestvovalo celokupno stanovništvo i da su žene i dečaci prenosili hranu i municiju. — Međutim, komunistička komanda je i dalje ostala u Bijeloj Gori.

Izgleda da su obrazovane tri grupe za akciju na Grahovo, i to: Grahovo, Gornje Polje i Strekanica.

Sve porodice iz Grahova bile su primorane da napuste selo i da se sklone u planinu.

Pred kaznom smrti ista sudbina je snašla i ono malo ljudi koji nisu nameravali da pristupe pokretu; čak izgleda da je sastavljena jedna lista ljudi koje treba likvidirati.⁴

Ustanci su se rasporedili duž planinskih padina gde su pripremili odbrambenu liniju a gde su bili naoružani samo dežurni, jer od samog početka oružja nije bilo dovoljno a rukovodioci su računali na ono oružje koje bi mogli da pokupe pri napadu na vojni garnizon. — Po naređenju rukovodilaca seljaci su izvršili prekide na putevima duž puta Pod Han — Grahovo sa ciljem da se garnizonu onemogući hitno dobijanje pojačanja.

Kako je izvršen napad, otpor i kapitulacija — to je već dovoljno poznato iz raznih izvora.

Međutim, može se dodati da je pokret dobio široku pomoć, jer je odmah posle naše okupacije, meseca aprila, u Grahovo stiglo mnogo novca iz Beograda preko Crne Gore.

Napominjem da se Grahovo nalazi na granici ove oblasti.

Prefekt Skaselati, s.r.

Za tačnost prepisa
komesar — Šef Javne bezbednosti

⁴ Vidi tom III, knj. 4, dok. br. 159.

BE. 143

**IZVESTAJ KOMANDE GRUPE KARABINIJERAA U KOTORU
OD 14. SEPTEMBRA 1941. PREFEKTU KOTORA O MINIRANJU
MOSTA NA PUTU GRUDA—DUBROVNIK¹**

14. septembra 1941. čas 19.10

Hitan telegram Guverneru
šifrirano

Od Komande Grupe karabinijera — Kotor
Kr. prefekturi — Kotor

Br. 5/12 S noću 11—14 t.m.

Nepoznata lica digla su u vazduh most na drumu Gruda — Dubrovnik na oko 20 km od Dubrovnika.² Redovni saobraćaj Kotor—Dubrovnik nije prekinut pošto se vrši pretovar. Nije javljeno o drugim terorističkim delima ili sabotажama. Izdata su naređenja za pojačanje obezbeđenja puta i važnijih objekata. Vojne vlasti su obaveštene.

Major
KAZATI, s.r.
[Casati]

Primio: Magri
Odaslao: Sabi [Sabi]

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 49/1—1, k. 550.

² Reč je o rušenju mosta u blizini mesta Mlini, koje je izvršila grupa južnohercegovačkih partizana uz pomoć nekolicine članova KP i simpatizera iz Mlina (vidi knjigu Sibe Kvesića: „Dalmacija u Narodnooslobodilačkoj borbi“, „Lykos“, Zagreb, 1960).

BK. 144

**IZVEŠTAJ PEFEKTURE U SPLITU OD 27. SEPTEMBRA
1941. GUVERNATORATU DALMACIJE O DEMONSTRACI-
JAMA SREDNJOŠKOLSKE OMLADINE U SPLITU¹**

KR. PEFEKATURA SPLIT

Br. 04805

Odelj. Jav. bezb. Split, 27. sept. 1941—XIX

Guvernatorat !
Dalmacije i
5. oktobar 1941—XIX j
Prijem pošte j

Predmet: Demonstracije učenika

GUVERNATORATU DALMACIJE

Kabinet *Zadar*

GUVERNATORATU DALMACIJE

Generalni inspektorat Jav. bezb. *Zadar*

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA

Kabinet *Rim*

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA

Generalna direkcija Jav. bezb. • *Rim*

GENERALNOM INSPEKTORATU JAV. BEZB.

Pri ital. Kr. poslanstvu *Zagreb*

Opšta registra-
cija prijema
Registravano
6. okt. 1941—XIX
8737

Kao što se vidi iz telegrama istog broja od 25. tek.,² demon-
stracije učenika su počele u 9 časova 25. tek.³

Stvarno je u taj čas jedna grupa od preko stotinu učenika
i učenica, okupljenih ispred Srednje tehničke škole, neodložno
zahtevala školska svedočanstva.

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 2/6, k. 541.

² Vidi tom V, knj. 1, dok. br. 176.

³ Opširnije o demonstracijama vidi tom V, knj. 1, dok. br. 59 i 79,

Na direktorovo opominjanje, koji je pokušavao da smiri omladinu savetujući im da sačekaju odluku viših vlasti, jedna grupa učenika formulisala je, u ime drugova, sledeće zahteve:

- 1) — Sastavljanje svedočanstava isključivo na hrvatskom jeziku.
- 2) — Predaju istih u roku od tri dana.
- 3) — Oslobođenje od obaveznog upisivanja u Fašističku partiju, sa čijim se ciljevima ne slažu. Direktora škole — koji je u međuvremenu sastavio spisak najbučnijih učenika — primorali su da im ga preda.

Udaljivši se odatle, učenici i učenice su se uputili prema centru intonirajući hrvatsku narodnu pesmu „Marjane, Marjane" i „Dalmacija", uzvikujući pri tom i poneku prostačku parolu, kao npr. „Sa italijanskim svedočanstvom obrisaćemo dupe".

Kod pozorišta „Verdi"⁴ demonstrantima se suprotstavila jedna mala grupa policijskih agenata, tamo na službi, fašista i vojnika u prolazu; pošto su pružili izvestan otpor i bacili nekoliko kamenica demonstranti su se razišli po okolnim ulicama.

Neznatan broj najbučnijih uspeo je, međutim da dođe do Trga, gde su definitivno naterani u bekstvo od strane agenata i karabinijera.

Za vreme demonstracija izvršeno je 24 hapšenja, od kojih 14 učenika i 10 učenica — među ovima se nalazi i nastavnica ženske gimnazije Smodlaka Josipa Vesna, udata Simikić, 38 godina.

Svi pritvoreni učenici imaju približno 20 godina.

Nema sumnje da je demonstracija imala izrazito antiitalijanski karakter i da je bila podržavana od strane Komunističke partije, koja vrši uticaj koristeći iredentistička osećanja splitske školske omladine.

Utvrđeno je da je među demonstrantima bio berberin Barić Franjo, poznati organizator školske komunističke omladine, kao i bivši učenik Industrijske škole Maskareli Veljko, vatreni komunist, obojica ilegalci koje stalno tražimo.

Posle oštrog nadzora koje je naredila policija zasada nije bilo drugih incidenata.

Sada će se pristupiti brižljivom saslušanju pritvorenih učenika da bi se otkrili podstrekači ovog pokreta i radi boljeg utvrđivanja fizionomije istoga.

Prefekt
— Paolo Zerbino —

⁴ Taj naziv su dale italijanske okupatorske vlasti.

BE. 145

**PRETHODNO NAREĐENJE KOMANDE 2. ARMIJE OD 28
SEPTEMBRA 1941. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA OKU-
PACIJU TERITORIJE NDH IZMEĐU DEMILITARIZOVANE
ZONE I DEMARKACIONE LINIJE S NEMACKIM TRUPAMA¹**

grf.

V. P. 10, 28. septembra 1941—XIX

KOMANDA 2. ARMIJE
Operativno odeljenje

Primerak za arhivu
29. septembra 1941 XIX

Br. prot. 9606

Predmet: Eeventualna okupacija hrvatske teritorije između de-
militarizovane zone i demarkacione linije sa nemač-
kom okupacijom.²

KOMANDI V ARMIJSKOG KORPUSA *Vojna pošta*
KOMANDI VI ARMIJSKOG KORPUSA *Vojna pošta*
KOMANDI ARTILJERIJE 2. ARMIJE *Vojna pošta*
KOMANDI INŽINJERIJE 2. ARMIJE *Vojna pošta*
INTENDANTURI 2. ARMIJE *Vojna pošta*
KOMANDI 1. BRZE. DIVIZIJE *Vojna pošta*

I — U Srbiji su Nemci započeli jednu temeljitu akciju radi
ugušivanja komunističkog ustanka.³

Pošto bi ustanici mogli da prodru u neokupiranu
Hrvatsku, može nam biti naređeno da sa trupama uđemo
na hrvatsku teritoriju između demilitarizovane zone i
demarkacione linije sa nemačkom okupacijom,⁴ dok ne
uhvatimo kontakt sa Nemicima.

II — S obzirom na ovu eventualnost saopštavam ovde u na-
nastavku direktivu za akciju, koja će postati izvršna kad
ja budem izdao izričitu zapovest:⁵

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 4/4, k. 76.

² Vidi dok. br. 14 i 19.

³ Vidi tom I, knj. 1, dok. br. 144 i 145.

⁴ Generalštab kopnene vojske (naređenjem br. 15384 od 23. septembra
1941) naredio je 2. armiji da izvrši pripreme za eventualnu okupaciju
navedene teritorije (vidi Arhiv VII, reg. br. 112—23, k. 55).

⁶ i ⁸ Vidi dok. br. 154.

- a) Nameravam :
- delovati duž drumskih direktrisa, celishodno izabranih za dostizanje „demarkacione" linije kolonama takve jačine da se mogu savladati moguće reakcije i formirati garnizoni u najvažnijim mestima (veći demografski centri, drumska i železnička čvorišta);
 - eliminisati svaku delatnost ustanika u zonama koje se nalaze između tih pravaca.
- b) Teritorija koju treba zaposesti, od granice Slovenije do gornjeg toka Drine biće podeljena na dva sektora armijskih korpusa: V-ti na severozapadu i VI-ti na jugoistoku.
- c) Granica između armijskih korpusa: drum G. Lapac—Kulen-Vakuf—Petrovac—Velagići—Sanski Most (drum i mesta VI armijskom korpusu).
- d) U potčinjenost V-og armijskog korpusa prelaze: 1. i 2. brza divizija (uključujući i 6. bersaljerski puk, ako bude oslobođen angažovanja u operacijama kod Drvara);⁶ u potčinjenost VI-og armijskog korpusa prelaze trupe koje sam zatražio za pojačanje, tj. jedna grupa od 3 alpinska bataljona⁷ „Vale" i jedan divizion brdske artiljerije.
- e) Direktrise napredovanja:
- V arm. korp.
- (a) Karlovac—Vojnić—Vrgin Most—Topusko
 - (b) Slunj—Vrnograč
 - (c) Bihać—Krupa—Otoka
 - (d) Kulen-Vakuf—Petrovac—Sanski Most (ili Drvar—Petrovac itd.)
 - (e) Glamoč—Varcar-Vakuf (drugostepeni itinerer)
 - (f) Livno—Kupres—Bugojno
- VI arm. korp.
- (g) Dolina Neretve—Gornji Vakuf
 - (h) Dolina Neretve do Konjica
 - (i) Nevesinje—Ulog—Kalinovik
- f) Novi garnizoni koje treba formirati:
- Pisarovina
 - Vrgin Most—Topusko

« Vidi dok. br. 156.

⁷ U originalu je broj „3" ispravljen crvenom olovkom na broj „2", a na margini je, istom olovkom, dopisano: „2 a ne 3".

- Slunj—Vrnograč
- Bihać—Krupa
- Kulen-Vakuf—Petrovac—Sanski Most (pored Dr-
vara koji je već zauzet)
- Glamoč—Varcar-Vakuf—Ključ
- Bugojno—Kupres
- G. Vakuf
- Ulog.

Jačina ne manje od bataljona. Neki garnizoni koji sada postoje unutar demilitarizovane zone mogu se, prema nahodjenju komandanata armijskih korpusa, i ukinuti.

- III — VI armijski korpus predvideće jedan auto-transport za itinerer Kulen-Vakuf—Sanski Most i jedan za itinerer dolina Neretve—G. Vakuf. U tom cilju biće korisno pret-
hodno prikupiti auto-vozila raspoloživa u armijskom kor-
pusu u zgodnim mestima. Pored toga dodeliću 6 auto-vo-
dova koje će intendantura držati spremne i verovatno 3
automobilske jedinice (81, 84 i 87) koje sam već zatra-
žio od Generalštaba. Ukupno će moći da raspolaže sa oko
400 kamiona.

V armijski korpus moći će, ako bude potrebno, ras-
polagati auto-vozilima 5. artiljerijske grupacije armij-
skog korpusa.

- IV — Na osnovu gornjeg komandanti armijskih korpusa treba
da prouče i unapred pripreme akciju tako da se ona mo-
že izvršiti u najkraćem vremenskom razmaku posle pri-
jema izvršnog naređenja.⁸

GENERAL
NAZNAČENI KOMANDANT ARMIJE
(V. Ambrozio)
Ambrozio

BR. 152

IZVESTAJ KOMANDE GARNIZONA VRHOVINE OD 28. SEPTEMBRA 1941. KOMANDI GARNIZONA OTOČAC O BORBI PROTIV PARTIZANA KOD SELA CRNE VLASTI¹

em

Prilog br. 307

Prepis

1. PESADIJSKI PUK „Re“
Nome Omen²

KOMANDA VOJNOG- GARNIZONA
VRHOVINE

Br. 868 org. prot. V. P. 93, 28. septembra 1941—XIX.

Predmet: Akcija protiv ustanika

KOMANDI VOJNOG GARNIZONA

Otočac

Povodom jučerašnjeg fonograma br. 90/civ. post.³ saopštavam sledećes

„Juče u zoru jedno izviđačko odeljenje iz čete II bataljona pod komandom ppor. Đuzepe Prinvincana [Giuseppe Prinvinzani], pojačano jednim puškomitraljezom i brigadirom sa dva karabinijera mesne divizijske grupe, otišlo je auto-karetom u naselje Crna Vlast da uhapsi prokazana lica povodom nestanka osmorice činovnika određinih za trasiranje nove železničke pruge i razoružanja dvojice vojnika o kojima je reč u dopisu br. 92, prot. civ. posi, od 26. septembra.⁴

Posle prvih hapšenja, upravo oko 8,30 časova, između Bogdanovića—Pupavca patrola je iznenada bila obasuta mnogobrojnim hicima iz vatrenog oružja ispaljenim sa šumovitih uzviše-

¹ Prepis originala (pisan na mašini), u Arhivu VII, reg. br. 3/6—1, k. 651

² Pukovska deviza.

³ Redakcija ne raspolaže tim fonogramom.

⁴ Redakcija ne raspolaže pomenutim dopisom. Međutim, iz dopisa 5. armijskog korpusa br. 9525 od 27. septembra i br. 6660 od 29. septembra 1941. vidi se da su dva italijanska vojnika razoružana 25. septembra na putu Vrhovine — Otočac (vidi dok. br. 147 i 172). Pomenuti činovnici nestali su 26. septembra kod Babinog Potoka (vidi dok. br. 172, red. br. 128).

nja koja okružuju naselja. Usled toga ppor. Prinvincano grupisao je sve svoje ljude oko auto-karete i organizovao prvi otpor. Napadača je, međutim, bilo sve više i tada je ppor. Prinvincano potražio put za povratak. Međutim, posle prolaska auto-karete, put je na više mesta bio zakrčen deblima koja su ležala pored puta; stoga je patrola, da bi mogla da prođe sa auto-karetom, morala da ukloni prepreke; ta operacija je započeta i pored toga što je puščana paljba postajala sve žešća.⁵

Prilikom uklanjanja prvog velikog debla eksplodirala je mina koja je bila postavljena na putu, dok je sa niskih šumskih padina bačeno više ručnih bombi na put.

U međuvremenu je broj napadača sve više rastao pa je patrola pretilo da bude potpuno opkoljena; kako je između ostalog više hitaca pogodilo auto-karetu, učinivši je trenutno neupotrebljivom, ppor. Prinvincano je odlučio da napusti vozilo i pokušao da otvori sebi prolaz pre no što bi bilo suviše kasno.

Stoga je naredio da se sa vozila skine magnet, da jedan podoficir sa dva vojnika gleda da stigne u ovu komandu da bi je alarmirao, a sa ostalim ljudstvom pod njegovom komandom bacio se prema onom delu gde mu se učinilo da je broj napadača manji.

I stvarno, uspeo je da razbije obruč u pravcu Babinog Potoka gde je dostigao odred 5. čete.

U gore navedenoj akciji, dok je protivnik ostavio na terenu 10 mrtvih (utvrđeno), na našoj strani nije bilo nijednog gubitka.⁶

Dok se ovo dešavalo, a to je bilo upravo oko 9.30 časova, ova komanda je saznala da je gore pomenuta četa bila napadnuta.

Stoga sam naredio da se na lice mesta odmah pošalju pojačanja, štaviše lično sam preuzeo komandu nad tim pojačanjem, koje se sastojalo od dva streljačka voda i jednog voda finansijske straže, koji je u Vrhovine stigao prethodne večeri radi pojačanja naših kontrolnih stanica.

Još od prvih kuća u Crnoj Vlasti zatekao sam put zaprečen velikim stablima i to me je uverilo da je patrola stvarno bila napadnuta. Stoga sam nastojao da ubrzam marš da bih što pre stigao na mesto gde sam pretpostavljao da je došlo do sukoba.

⁵ i ⁷ Napad je, uz pomoć meštana, izvršio partizanski odred „Crna Vlast“ sa svega dve puške kojima je raspolagao (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 47 i 50).

⁸ i ¹¹ Prema izveštaju komandira odreda „Crna Vlast“, partizani nisu imali gubitaka. Poginula su dva uhapšena meštana koji su pokušali da pobegnu iz italijanskog kamiona (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 47).

Kada sam stigao u taj predeo, upravo u blizinu Pupavca, ne našavši traga ni vozilu niti njegovoj posadi, smesta sam počeo da pretražujem okolinu i da vršim sistematsko čišćenje zone. Stigavši na padine Klanca, južno od kote 759, ne naišavši ni na kakav otpor, iznenada sam bio napadnut brojnim pušćanim hicima ispaljenim sa suprotnih uzvišenja.

Zabrinut zbog nestanka patrole, uprkos tome što teren na tom mestu postaje strmiji i šumovitiji, odgovorio sam vatrom, produživši sa nastupanjem. U međuvremenu mi je stigla vest da je patrola pod komandom ppor. Prinvincana stigla u Babin Potok, pa pošto je protivnička paljba postajala sve žešća, a neprijatelj započeo akciju opkoljavanja na bokovima, mada širokog radijusa, zatim kako mi je teren pružao velike mogućnosti da se efikasno suprotstavim, pošto sam bio pod potpunom dominacijom sa visine, započeo sam sa povlačenjem (pružajući stalno otpor) u pravcu kote 753 (sev. zap. od Trtice) gde je teren bio mnogo otvoreniji i gde je bilo veće mogućnosti za efikasnu vatru.

Neprijatelja koji su nas napali bilo je oko 300 i svi su bili skriveni po šumovitim brdima.⁷ Zbog toga, a i zato što sam raspolagao neznatnim snagama (stvarno nisam mogao da uzmem druge ljude iz Vrhovina čiji je garnizon, predviđajući sazivanja Prekog suda,⁸ već bio suviše smanjen) — smatrao sam da nije celishodno da pođem da ih izgonim.

Stoga sam pošao nazad, raščišćavajući sistematski zonu i naselje Crna Vlast, čije su kuće bile napuštene. Za vreme te akcije, upravo dok sam nastupao u pravcu Turjanski u potrazi za patrolom ppor. Prinvincana, bile su ranjene sledeće crvene kravate.⁹

- 1) — ppor. **Kaparoti** Domenico [Capparotti Domenico] — rane od vatrenog oružja — prelom u ramenu desne ruke;
- 2) — stariji kaplar **Fumačini Primo** [Fumacini] — ranjen vatrenim oružjem — predeo kičmene moždine;
- 3) — pešak **Caci Dovani** [Ciacci Giovanni] — ranjen vatrenim oružjem — u levu nogu;
- 4) — pešak **Francone** Antonio [Franzone] — ranjen vatrenim oružjem — u Tevu nogu;

⁸ Naređenjem od 7. septembra, komandant 2. armije ovlastio je zapovednike posada da mogu, od' slučaja do slučaja obrazovati vanredne vojne sudove. Tako su u Vrhovinama 27. septembra osuđeni na smrt i streljani Stanko Cvetičanin i Đuro Vizmar (vidi dok. br. 139 i 172, red. br. 119 i 120; tom V, knj. 1, dok. br. 181).

⁹ Naziv za pripadnike jedinica divizije „Re“.

5) — pešak **Di Mario** Đovani [Di Mario Giovanni] — kontuzija izazvana hicem iz vatrenog oružja u šlem — ranjen u predeo leve slepoočnice.¹⁰

Nisam u stanju da preciziram gubitke koje je pretrpeo neprijatelj, ali sam siguran da je naša vatra bila efikasna.¹¹

Prema prikupljenim obaveštenjima izgleda da se po zoni čiji je centar Turjanski kreću dve—tri hiljade četnika naoružanih vojničkim i lovačkim puškama i sa nekoliko mitraljeza.¹²

Ove vesti mi je potvrdio i mesni civilni komesar.

Po mom mišljenju ovaj broj je unekoliko preteran, ali po svemu se može smatrati da broj ustanika nije manji od hiljadu.

Grupisanje tolikog broja četnika u zoni ovog garnizona objašnjava se činjenicom da je mesno stanovništvo najvećim delom srpsko i da je u opštini Vrhovine uvek vladao mir i da su stoga ova mesta uvek pružala mirno i sigurno utočište svima onima koji su, takođe i usled nedavnih akcija čišćenja, pobjegli iz drugih oblasti. Stvarno izgleda da se po okolini kreću ljudi koji su došli iz ličke oblasti pa čak i iz Gračaca.

Auto-kareta nije pronađena; pretpostavljam da je odvučena u Turjanski, odakle se nadam da ću moći da je odvučem čim budem imao dovoljno snaga na raspolaganju.¹³

POTPUKOVNIK, KOMANDANT GARNIZONA

Antonikola Fusco¹⁴

[Antonnicola Fusco]

Za tačnost prepisa
PUKOVNIK NAC. ŠTABA
(Kiemente Primieri)¹⁵

Primieri

M. P.¹⁶

¹⁰ U izveštaju od 1. oktobra 1941. komandir partizanskog odreda „Crna Vlast“ piše da je neprijatelj imao gubitke od 5 mrtvih i 11 teško ranjenih (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 47). Tadašnji komandant 1. peš. puka divizije „Re“ pukovnik Đuzepe Anđelini (Giuseppe Angelini), u knjizi „Fuochi di bivacco in Croazia“ (izdanje oblasne štamparije, Rim, 1946), na str. 36—37, navodi da su njegove jedinice u tom sukobu imale 1 mrtvog (podoficira) i 15 ranjenih (među kojima 1 oficir).

¹² Radi se o' partizanima, a ne o četnicima. Krajem septembra 1941. u zoni s. Turjanski i susednim selima sreza Korenice dejstvovalo je, pod komandom Štaba Gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu, više mesnih gerilskih (partizanskih) odreda, koji su uglavnom, kao seoske straže, branili svoja sela. Svi ovi odredi imali su oko 110 pušaka i dva puškomitraljeza. Po jačini i naoružanju isticali su se odred „Ljubovo“ i odred „Ognjen Priča“ („Uvalica — Kik“). Vidi tom V, knj. 1, dok. br. 32 i 39, knj. 30, dok. br. 7; Arhiv VII, mikrofilm 1, Gerilski odredi Like 1941—1943.

¹³ Karetu su borci odreda „Crna Vlast“ zapalili (vidi tom V, knj. 1, dok., br. 47).

¹⁴ Komandant 2. bataljona 1. pešadijskog puka divizije „Re“.

¹⁵ Kiemente (demente) Primieri, načelnik Štaba 5. armijskog korpusa.

¹⁶ Okrugli pečat: „Komanda teritorijalnog arm. korpusa — Trst.“

BR. 152

NAREĐENJE KOMANDE 5. ARMIJSKOG KORPUSA OD 29. SEPTEMBRA 1941. DA POTČINJENE KOMANDE IZVEŠTE O PREDUZETIM REPRESALIJAMA POVODOM SABOTAŽA I NAPADA NA ITALIJANSKE VOJNIKE¹

PC KOMANDA V ARMIJSKOG KORPUSA

Operativno odeljenje

Br. prot. 6660 Op. Poverljivo V. P. 41, 29. septembra 1941-XIX

Predmet: Incident u mesecu septembru.

KOMANDI PEŠADIJSKE DIVIZIJE „RE“	V. P.
KOMANDI PEŠADIJSKE DIVIZIJE „LOMBARDIJA“	V. P.
KOMANDI ARTILJERIJE ARMIJSKOG KORPUSA	V. P.
KOMANDI VOJNOG UPORIŠTA BR. III	V. P.
i radi znanja:	
KOMANDI KR. KARABINIJERA V ARMIJSKOG KORPUSA	V. P.

Dostavljam spisak iz kojeg se vide incidenti, sabotaže, atentati koji su se desili u mesecu septembru, a za koje mi još nisu saopštene represivne mere koje su preduzete.²

Pomenuti spisak moraće mi se vratiti sa naznakom, pored svakog od tih događaja, šta je ta komanda preduzela kao *neposrednu reakciju i represiju* koje sam više puta naredio.³ Obič-

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 11/5—1, k. 401.

- Pukovnik Andelini, tadanji komandant 1. peš. puka divizije „Re“, govoreći o slabom efektu preduzetih represalija i stalnom insistiranju viših komandi da se represalijama spreče sabotaže na železničkim prugama, piše u „Fuochi di bivacco in Croazia“ (na str. 35—36); „Ali komande su galamile i pretile pri svakom novom prekidu, ne misleći da za postizanje apsurdnog cilja za kojim su one išle — to jest apsolutne nepovredivosti železničke pruge — ne bi bilo dovoljno ako bi se rasporedila i cela Armija za zaštitu te pruge. Sve kasnije usvojene mere (među kojima seča šume u pojasu od dva kilometra s obe strane železničke pruge u najgušće pokrivenim odsecima, povećanje jedinica za nadzor, zamena bataljona granične straže grupama konjičkog eskadrona i posadnim alpinskim četama) nisu nikad sprečile — dok se ustanak sve više proširivao i pojačavao — da prekidi pruge ne postanu sve teži i češći“.

³ Redakcija ne raspolaže odgovorom potčinjenih jedinica.

no se postupa suviše sporo i birokratski, dok su u borbi protiv gerile važna dela. *Gerila je rat, a ne obična administracija.*

Dodajem da jačanje komunističke akcije, do kojeg je došlo ovih dana na našoj teritoriji, zahteva budnu obaveštajnu službu, odgovarajuće obezbeđenje manjih elemenata u pokretu, odgovarajuće mere za hitnu reakciju i brzo ugušivanje komunističke delatnosti.

GENERAL, ARMIJSKOG KORPUSA
Komandant

Rikardo Baloko
[Riccardo Balocco]

Za tačnost prepisa:
PUKOVNIK NAČELNIK ŠTABA
(Klemente Primieri)
Kl. P.

Pešadijska divizija „Re“ Prilog 1, uz dopis 6660 Op. komande
V armijskog korpusa od 29. 9. 1941.

- Noć između 7. i 8. — Prekid druma i telefonske linije Senj
septembra — Žuta Lokva, 3 km od nje.⁴
8. 9—6 časova — 8 naoružanih ljudi zaustavilo autobus
Josipdol—Senj, zarobivši čuvara zat-
vora Brinje i još jednog putnika. Me-
sto: Velika Kapela, nekoliko km od
Modruša.⁵
11. 9 Na žandarme otvorena vatra iz vatre-
nog oružja; jedan ranjen. Mesto: Ra-
dojčići.
12. 9. Na vod karabinijera i žandarma koji
je vršio čišćenje otvorena je vatra.
Mesto: Radojčići.
13. 9. 14 časova Manji drumski prekid. Mesto: Glibo-
dol.
13. 9. Manji prekid železničke pruge između
Javornika i Lič. Jesenice.
14. 9. Kamion pun pripadnika crnih košulja
obasut sa nekoliko hitaca iz puške,
drum Korenica—Prijeboj.⁶

⁴ Diverziju su izvršili partizani logora Lipovac (kotar Brinje). Vidi: „Lika u NOB 1941“, knj. 1, Vojno delo, Beograd, 1963.

⁵ Akciju su izvršili partizani iz kotara Brinje (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 121 i 163).

⁶ Akcije su izvršili borci NOP odreda Brinje i Škare (vidi tom V, knj. 1, dok. br. 39; „Lika u NOB 1941“, str. 316—317).

15. 9. — 3.30 časova — 2 pešaka 12. posadne čete iz straž. stanice Blata pucali na jednog hrvatskog vojnika i teško ga ranili.
16. 9. — Naš vojnik na straži kod tunela br. 5 (Blata) ubijen sekirom od strane nepoznatih lica (očekuje se istraga komandanta bataljona).⁷
17. 9. — 15.30 časova — Nepoznata naoružana lica zapalila pilanu. Jedan od vlasnika mrtav. Mesto: Stajnica.⁸
- Noć između 19. i 20. 9. — Presečeno oko 20 telegrafskih stubova u mestu Beleš kod Tatalovića — telefonska linija je radila do 5 časova 20. o.m.
24. 9. — 3.15 časova — Na 546. km pruge Ogulin—Gomirje (12 km od Ogulina) odmah nakon prolaska jednog putničkog voza za Rijeku eksplodirale su dve mine dignuvši u vazduh metar i po tračnica. Vozu i putnicima nije nanescena nikakva šteta. Pruga popravljena u 8 časova.
24. 9. — 3.30 časova — Eksplozija mine izazvala prekid pruge Gospić—Medak, oko 10 km od Gospića, kidanjem dva praga i uklanjnjem dve tračnice. Pruga popravljena u 10.30 časova.
25. 9. — 12 časova — Dva naša pešaka napalo je oko 30 naoružanih ljudi na drumu Otočac—Vrhovine, 4 km od ovog poslednjeg mesta. Pošto su odvedeni u susednu šumu, bili su razoružani i vezani. U 22 časa opet su dovedeni na drum i pušteni.
- Pešadijska "divizija" „Lombardija“
- Noć izm. 9. i 10. 9. 2.25 časova — Eksplozija na pruzi sa odnošenjem 1,10 m tračnica. Mesto: 100 m od stanice Fužine.
- Noć izm. 9. i 10. 9. — Nepoznata lica odnela su 17 sanduka eksploziva iz skladišta električnog preduzeća banovine Hrvatske. Mesto: Lič.

10. 9. - 23 časa — Prolazak teretnog voza kod 588. km između Delnica i Kupjaka, u blizini tunela Kupjak, izazvao je eksploziju mine i uništenje 1,30 m pruge i iskanjanje 13 vagona. Osoblju nije nanese- na nikakva šteta.
20. 9. — 23.30 časova — Naša patrola u izviđanju blizu stanice Fužine otvorila vatru na sumnjiva lica koja su, davši se u bekstvo, ostavila vreću sa 965 puščanih metaka.
24. 9. — 21.30 časova — Jedan teretni voz dolazeći iz Sušaka u blizini stanice Lokve izazvao je eksploziju mine. Razoreno je 80 cm pruge: nanese- na manja šteta vagonima; pruga opravljena u 1,25 časova.
26. 9. po podne — Nepoznata lica iz zasede u šumi na drumu Begovo Razdolje—Mrkopalj ispalila su dva hica na naš kamion. Pogođen je radiator, usled čega se zaustavio motor. Niko nije ranjen.

Komanda artiljerije (Zona)

- 14.9. — 8 časova — Paljenje pilane u mestu Vodički Vrh. Zapaljena tri kamiona firme „Rivolta“.
- Noć između 20. i 21. 9. — Paljenje pilane Mošune.
22. 9. — U toku operacije čišćenja u zoni Kamenjak—Kurilovac ubijen je jedan stariji kaplar hicima koje je ispalila grupa od 5—6 ljudi koji su uspeli da pobjegnu. 50 uhapšenih, od kojih je zadržano 13 lica.

Vojna posada 111

- 18.8. — 19 časova — Nađen sanduk sa eksplozivom na tračnicama na krivini Sveta Ana kod Drage.
- 18.9. — 21.45 časova — Zapaljeni stokovi drva na delti u Sušaku.